

*Гузоришот ба хотири дигаргуниҳо:
Дастури амал барои журналистони
маҳаллӣ дар минтақаҳои бӯҳронӣ*

Институти тафсири ҷангу сулҳ

***Гузоришот ба хотири дигаргуниҳо:
Дастури амал барои журналистони
маҳаллӣ дар минтақаҳои бӯҳронӣ***

Институти тафсири ҷангу сулҳ

УДК 070
ББК 76.12
Г 93

Институти тафсири ҷангу сулҳ (IWPR) ба васоити ахбори оммаи маҳаллӣ дар минтақаҳои бӯҳронӣ ва даргир кумак мерасонад. Фаъолияти барномавии он тавзеҳ, омӯзиш (тренинг) ва лоиҳаҳои институтсионалиро оид ба таҳкими нерӯи ВАО дар бар мегирад. IWPR аз шабакаи байналхалқии созмонҳои ғайритиҷоратӣ иборат аст.

IWPR-Европа, 48 Gray's Inn Road, London WC1X 8LT

IWPR (ШМА), 1616 H Street, Washington, DC 20006

IWPR- Африка, P.O. Box 3317, Johannesburg 2121

www.iwpr.net

Таҳрир ва таълифи бобҳои ҷудогона: Колин Биклет, Энтони Борден, Йигал Чазан, Алан Дэвис, Штефан Жукес, Ҷон МакЛеод, Эндру Штроляйн, Стэйси Салливан, Ҷон Валти, Ҷон Вест. Тарроҳӣ ва дизайн: Кэти Смит. Акси рӯи муқова аз Панос. Акси дохилии китоб аз Институти тафсири ҷангу сулҳ (IWPR)

Аз забони русӣ тарҷума ва таҳрири Ҷумъабой Азизқулов ва Давлатқадам Хушқадамов
2004 © Институти тафсиру ҷангу сулҳ

Рақами ISBN: 978-9967-25-946-1

IWPR ба Вазорати рушди байналхалқии Британияи Кабир ва дигар донорҳо барои расондани кумак ба нашриязи мазкур ва муҳассилини зиёд, инчунин барномаҳои дигар оид ба инкишофи васоити ахбори омма, ки ба туфайли онҳо китоби мазкур нашр шудааст, арзи сипос намуда, дар зер номи онҳоро меоварад:

Агентии Канада оид ба рушди байналхалқӣ

Фонди ҷамъиятӣ/ лотереяи миллӣ

Комиссияи Аврупо – Дафтари ҳамкорӣ ва расондани кумаки Аврупо

Фонди Форд

Вазорати корҳои хориҷи ва оид ба корҳои Ҷамкорӣ, Британияи Кабир

Фонди МакАртур

Вазорати корҳои хориҷӣ, Дания

Вазорати корҳои хориҷӣ, Финляндия

Вазорати корҳои хориҷӣ, Нидерландия

Вазорати корҳои хориҷӣ, Норвегия

Ҳиссагузори миллӣ дар демократия

Институти ҷамъияти кушода

Фонди муассисавии Сигрид Розинг

Агентии рушди байналхалқии Шветсия

Агентии рушди байналхалқии Амрико

Департаменти давлатии ИМА

Г 93 Гузоришот ба хотири дигаргуниҳо: Дастури амал барои журналистони маҳаллӣ дар минтақаҳои бӯҳронӣ. – Б.: 2010. – 270 б.

ISBN 978-9967-25-946-1
Г 4502020000-10

УДК 070
ББК 76.12
© IWPR 2010

*Ба ҳазорҳо журналистони маҳаллии минтақаҳои
гуногуне, ки дар шароити мушкул ва баъзан пурхатар
ба хотири тавзеҳи озоди воқиаҳо аз ҷои бӯҳрону
дигаргуниҳо кор мекунанд, бахшида мешавад.*

Мундарица

Сарсухан	6
1. Журналист будан чӣ лозим аст?	10
2. Стандартҳои байналхалқӣ	22
3. Сохтори мақолаҳо	45
4. Манбаҳои иттилоот	62
5. Тарзи мусоҳибаорой	80
6. Истифода бурдани муфассалот	92
7. Овардани иқтибос	103
8. Баҳогузориҳои навигариҳо ва сабки мақолаҳо	115
9. Услубҳои ноширӣ	130
10. Дар бораи тӯхтмат	137
11. Тавзеҳи пурмасъули воқиаҳо	166
12. Ҳуқуқи инсон ва журналистика	211
13. Журналистикаи иқтисодӣ	224
14. Амнияти журналистон	241
15. Барои IWPR чӣ тавр навиштан лозим аст?	260

САРСУХАН

*Журналист то ба
хонанда расондани
навигариҳо доимо дар
пайи рафъи назорати
мансабдорон,
маҳдудият ва
сензура буд*

Журналистика ҳеҷ замоне асри тиллоӣ нашофтааст, ҳангоме, ки раванди гирифтани паҳн кардани навигариҳо содда мебуд. Имрӯз низ истисно нест.

Журналист аз давраи аввалин «хабарнигори низомӣ», ки аз рафти Ҷанги Қрим хабар меод ва журналистони даврони ҷанги Ветнам то насли хабарнигорони муосире, ки дар минтақаҳои даргири Шарқи Наздик фаъолият мекарданд, доимо дар пайи рафъи назорати мансабдорон, маҳдудият ва сензура буд.

Дар айни замон журналистон бештар мавриди ҳамла қарор мегиранд. Тибқи маълумоти Кумитаи муҳофизати журналистон дар даҳсолаи охир ҳангоми адои вазифаи хидматӣ 346 журналист кушта шудаанд. (Иттиҳодияҳои дигари журналистӣ рақамҳои аз ин ҳам зиёдтарро мисол меоранд).

Журналистон дар ҳатти доғи минтақаҳои даргир, ба хусус Ироқ, ки дар он ҷо дараҷаи ҳалокат беандоза баланд аст, мутлақо беҳимоянд; онҳо дар шароити режими мустабид мавриди ҳамла қарор мегиранд ва ба маҳбас кашида мешаванд; онҳоро ҳатто дар ҷомиаҳои мӯътадилу демократӣ барои иҷрои вазифаашон ва фош кардани ҷинояту коррупсия мекушанд.

Таҳдиди хавфи бевоситаи ҷисмонӣ ба ҳаёти журналистон, ки ба тақдиршон таъсир мерасонад, ягона мушкилоти кори онҳо нест. Дар шароити ҷаҳонишавии иқтисод, ҳангоме, ки корпоратсияҳои сермиллат васоити ахбори оммаро ба монополияи хеш табдил медиҳанд ва ин амал аз ҷониби мунаққидон мавриди баҳс қарор мегирад, «даҳони» журналистикаи ҷиддӣ «баста мешавад». Маблағҳое, ки барои фаъолияти хабаргузорӣ таъйин шудаанд, ихтисор ва бунгоҳҳои хабаргузорӣ дар хориҷа баста мешаванд. Хабарҳои байналхалқӣ «қурбони» пешомадҳои маҳдуди маҳаллӣ мегарданд. Зимни ташреҳи воқиаҳо чунин ба назар мерасад, ки диққати асосӣ аз масоили ҷиддии сиёсӣ ба журналистикаи афрод ва хабарҳои ҷузъии ҳангоманок ҷалб карда мешавад.

Вале зимни эътирофи чунин тамоюли ташвишовар паҳлӯҳои мусбатро низ қайд кардан зарур аст. Барои журналистони маҳаллӣ минбаъд имкониятҳои хуб фароҳам хоҳанд омад.

Вақте, ки баъзе васоити ахбори оммаи асосӣ аз хабарҳои ҷиддии байналхалқӣ даст мекашанд, имконияти журналистикаи маҳаллӣ дар бобати саҳмгузори кардан ба тағйироти мусбати дохили кишвар ва миқёси байналхалқӣ зиёд мешавад. Бо шарофати воситаи мухобироти фаврӣ тамоми дунё комилан наздик мешавад ва ин беш аз пеш ба васоити ахбори оммаи маҳаллӣ имконияти ба вазъияти байналхалқӣ таъсир расонданро фароҳам меорад.

Дар айни замон тадбирҳои пайвастаи созмонҳои байналхалқӣ ҷиҳати рушди васоити ахбори омма бо ҷонибдории фондҳои хусусӣ, агентҳои ҳукуматҳои давлатҳои ғарб идома меёбад ва онҳо бо мақсади таҳкими васоити ахбори оммаи маҳаллӣ, инчунин мусоидат ба фароҳам овардани шароити сулҳу субот, тараққиёт ва демократия маблағгузори карда мешаванд.

Институти тафсири ҷангу сулҳ (IWPR) аз шумули чунин созмонҳост ва ҳоло дар зиёда аз бист кишвари Аврупои Ғарбӣ, Шарқи Наздик ва Африка фаъолият мекунад. Вази фаи он ҷонибдории таълим, тавзеҳ ва фароҳам овардани шароити кори журналистони васоити ахбори оммаи маҳаллӣ мебошад.

Таҷрибаи мо мавҷудияти теъдоди зиёди монеаҳоро, ки хабарнигорон бо онҳо рӯ ба рӯ мешаванд, собит сохтааст. Ба хабарнигорони мазкур пайваста фишор оварда мешавад ва онҳо норасоии манбаъҳо ва адами кумаки ҳирфаиро эҳсос мекунанд.

Мо дар баробари ин нерӯи воситаҳои ахбори оммаи маҳаллиро дарк мекунем. Вақте, ки ба онҳо кумаки лозим расонда мешавад, журналистон ҷасорати ғайриоддӣ нишон дода, ба меъёрҳои баландтарани байналмилалии дақиққорӣ, воқеъбаёнӣ ва муносибати беғаразона ноил мешаванд.

Шумораи зиёди мукофотҳои байналхалқии IWPR далели боэътимоди дастовардҳои журналистони маҳаллиест, ки дар кулли шабақоти мо фаъолият доранд.

*Демократияи рӯ ба
инкишоф дар
саросари ҷаҳон барои
журналистони
маҳаллӣ нақши
муҳим дорад*

Тағйироти мусбатро дар миқёси васеътар низ метавон ба қайд гирифт. Тибқи маълумоти Барномаи рушди Созмони Милали Муттаҳид дар давоми ду даҳсола «81 давлат дар самти демократия қадамҳои устувор гузоштаанд ва ҳоло аз 200 мамлакати дунё 140- тоашон интихоботи бисёрҳизбиро доир мекунад, ки ин нишондод аз солҳои пешин хеле зиёд аст». Демократияи рӯ ба инкишоф дар саросари ҷаҳон барои журналистони маҳаллӣ нақши муҳим дошта, баҳри фаъолияти ҳамаҷонибаи онҳо имкониятҳои васеъ фароҳам меорад ва дар айни замон масъулияти зиёдеро мегузорад ба души онҳо.

Технологияи нави муҳобиротӣ низ баҳри ба миён омадани қоидаҳои ягонаи амал ва имкониятҳои баробар мусоидат мекунад. Ҳоло қабули интиқоли иттилоот нисбат ба давраҳои пешин осонтар аст. Соҳаҳои васоити ахбори оммае, ки қаблан аз якдигар фарсахҳо дур ва қомилан муҳолифи ҳамдигар буданд, ба ҳам наздик мешаванд ва чунин раванд матнҳо, маводи аудиоӣ ва видеоиро низ фаро мегирад, ки тавассути сайтҳои интернетӣ дастрасанд (охирин танҳо ба дастрас будани компютере вобастааст, ки ба Интернет васл шудааст ва имконияти иҷозати истифодаи онро дорад).

Ин навигариҳо ба журналистон ва умуман аҳли ҷомиа ёри калон мерасонанд.

Вале имкониятҳои нав зарурати баланд бардоштани сатҳи касбӣ ва тавзеҳи пурмасъули воқиаҳоро ба мадди назар мегузоранд. Маҳз дар ин бора дар китоби мазкур – дастуруламале оварда шудааст, ки мақсадаш ба журналистони маҳаллии кишварҳои мубталои бӯҳрони шадид ёрӣ расондан мебошад.

Дастуруламали мазкур стандартҳои асосии эътирофшудаи байналхалқии журналистиро пешниҳод намуда, оид ба усулҳои асосии омодаسازی маводи журналистӣ маслиҳатҳои муфид медиҳад.

Дар китоб аз хусуси чи гуна пешниҳод намудани иттилоот доир ба масъалаҳои умумӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ ва гуманитарӣ шарҳ дода шудааст. Он оид ба ҳифз, амният ва тафсири дақиқи воқиаҳо дар мантиқи даргир, инчунин доир ба масъалаҳои алоқаманд ба тўҳмат маслиҳатҳо медиҳад. Дастуруламали мазкур ҳамчун як ҷузъи барномаҳои таълимии мо таҳия шуда, инчунин талаботи ҷудогонаеро дар баҳши навиштани мақолаҳо барои Институти тафсири ҷангу сулҳ (IWPR) баррасӣ мекунад. Дар ҳар як боб машқҳо ва қисматҳо барои баҳс, инчунин маълумоти иловагӣ ҷой дода шудаанд. Дастуруламали мазкур тавре таҳия шудааст, ки аз он ҳам бо ёрии мураббии байналхалқӣ ва ҳам мустақилона истифода кардан мумкин аст.

Дастуруламал ба чандин забон тарҷума шудааст (барои гирифтани маълумоти муфассал ба www.iwpr.net муроҷиат кунед). Ба саҳифаҳо тақсим кардани матн ба забонҳои гуногун тавре ҷамоҳанг сохта шудааст, ки ҳангоми доир намудани семинарҳои таълимии бисёрзабона аз матни мазкур бемаълум истифода кардан мешавад.

Журналистон бояд ҳам ҳуқуқ ва ҳам ўҳдадорӣ дошта бошанд. Онҳо дар бисёр ҷомиаҳо аввалин маротиба дар ҳаёти як насл ё ҳатто беш аз он барои тавзеҳи озодонаи воқиаҳои кишвари худ имкон пайдо мекунанд. Агар онҳо меъёрҳои касбӣ ва сифати кори худро дуруст муайян кунанд, дар он сурат ин на танҳо ба манфиати пешрафти насли минбаъда хоҳад буд. Кори босифати журналистон сарварони ҷомиро ба сафи аввал мебарорад, ба гурӯҳҳои мухталифи ҷамъият дар рафъи ихтилофи байни онҳо ва поягузори барои раванқи босуботи демократия мусоидат мекунад. Дастуруламали мазкур ба журналистон дар иҷрои ин вазифаи муҳим барои кумак таъйин шудааст.

Энтони Борден,
директори иҷроия

*Журналистон дар
бисёр ҷомиаҳо
аввалин маротиба
дар ҳаёти як
насл ё ҳатто беш
аз он барои
тавзеҳи озодонаи
воқиаҳои кишвари
худ имкон пайдо мекунанд*

ЖУРНАЛИСТ БУДАН ЧӢ ЛОЗИМ АСТ?

*Актёри амрикоӣ
Шон Пенн Ҳангоми
ширкаташ дар
семинари таълимии
IWPR дар Белград*

Агар шумо ин китобро дар даст дошта бошед, пас бо бовари то метавон гуфт, ки ё журналист ҳастед ва ё ба ин касб мароқ доред.

Дар ҷараёни семинарҳои таълимии IWPR мо дар саросари ҷаҳон бо садҳо одамон сӯҳбатҳо доштем ва аз онҳо пурсидем, ки чаро онҳо журналист шуданд. Ҷавобҳо гуногун буданд ва ҷавоби саҳеҳ ва ё носоҳеҳ вучуд надошт. Вале дар рафти ин сӯҳбатҳо баъзе лаҳзаҳо гаштаву баргашта зикр мегардиданд, аммо яқин аст, ки баъзе масъалаҳои мушкил ба рои Ҳама муштараканд.

Мо дар ин боб чанд сабаби асосии журналист шудани одамонро қайд мекунем ва баъзе аз хатарҳо ва иштибоҳҳои онҳо, ки садди роҳи онҳо мегарданд, мавриди баррасӣ қарор медиҳем. Дар рафти машқҳои минбаъда шумо нияту орзуҳои хешро таҳлил карда метавонед.

Хидмат ба ҷомиа

Теъдоди зиёди ашхос мегӯянд, ки онҳо ба хоҳири хидмат ба ҷомиа, яъне фаш намудани беадолатӣ, маҷбур сохтани сиёсатмадорон баҳри эҳсоси масъулият дар назди халқ ва расондани кумак ба кишвар Ҳангоми бӯҳрон журналист шудан мехоҳанд. Аслан журналистикаи хуб дар хидмати халқ қарор дорад. Вале инро намояндагони пешаҳои дигар – духтурон, муаллимон ва худӣ он сиёсатмадорон (чи тавре, ки худашон арз мекунанд) низ иҷро мекунанд. Мақсади хидмат ба ҷомиа бо қадом сабаб журналист шудани шуморо маънидод намекунад.

Тавзеҳи ҳақиқат

Журналистони шӯҳратпараст баъзан дар роҳи дарёфти ҳақиқат омода будани хешро иброз мекунанд. Дарёфту пешниҳоди фактҳои мувофиқи стандарт, ки дар дастури мазкур инъикос ёфтаанд, аз ибтидо вазифаи мушкили журналистика ба шумор мерафтанд. Вале «ҳақиқат» мафҳуми мураккаб аст. Вазифаи журналистикаи байналхалқӣ бешакку шубҳа пешниҳоди ботавозуни навъҳои ба ҳам муҳолифи «ҳақиқат» ба хонанда мебошад. Оё журналист ҳуқуқи муайян намудани ҳақиқатро дорад ва ҳангоме, ки шуморо чун журналист дар ноҳақ будан гунаҳгор мекунанд, чӣ воқиа рух медиҳад?

Оё журналист ҳуқуқи муайян намудани ҳақиқатро дорад ва ҳангоме, ки шуморо чун журналист дар ноҳақ будан гунаҳгор мекунанд, чӣ воқиа рух медиҳад?

Муаррифӣ кардани Ватани худатон

Хабарнигорони зиёд ҳисси баланди ватандӯстӣ доранд. Ин табиист, махсусан замоне, ки онҳо дар вазъияти хатарнок қарор доранд. Журналистон сарфи назар аз ҳама инсон низ ҳастанд ва аксаран ё бошуурона ва ё ғайриихтиёр худро бо ҷомиаашон тавъам медонанд, ки ин шояд бо минтақа, забон, дин, мансубияти этникию шаҳрвандӣ муайян гардад. Вале бархурди ғаразноке, ки аз ҳиссиёти ватандӯстӣ бар меояд, оё ба принципҳои асосии журналистика, хусусан назари воқеъбинона ва нигоҳ доштани мувозинат муҳолифат намекунад? Навиштаҳои журналист бояд аҷоиб ва хонданибоб бошад, зеро услуби вазнин, яктарафа ё пандомез дилгиркунанда ва нафратовар хоҳад буд, хусусан дар ҷомиае, ки аз «раҳму шафқат хаста шудааст».

Муайян намудани вазифаи рӯзмарра

Журналистика ба онҳое, ки дар сари қудратанд, аз рӯйдодҳои воқеии кишвар маълумот медиҳад. Сиёсатмадорону мансабдорони калони дорои ниятҳои хуб низ бо кумаки ашхоси балеғӣ, ки онҳоро ихота кардаанд, аз воқеият дар қанор мемонанд ва ин ашхос тибқи мароми худи онҳо ғӯё ба онҳо иттилоъ медиҳанд. Журналистика бо иттилооти бевоситааш барои қудратмандон судманд аст. Вале ин қор хавфе дорад, ки онро бояд дарк кард. Журналист дар қодаи иттилоъ расондан ба сарварон мумкин аст ба доми ҳамон васвасаи хатарноки дилёбикардан ба соҳибмансабон гирифта ояд, – васвасаи боқӣ доштани дастгирии ин доираҳо.

Дар посбонии манфиатҳои аҳли қомиа

Аҳли қомиаи аз воқеият хуб воқиф асоси ҳар як қомиаи шаҳрвандист. Воситаи ахбори пуққувват ва дар айни замон боадолати лоиқ ба эҳтироми аҳли қомиа барои ташкил додани он қувваҳои қомиа мадад мерасонад, ки тағйироту беҳбудиро ба вуҷуд оварда метавонад. Ин маънои дастрас будани иттилооти боэътимод дорад, ки роҳбарони сиёсӣ ва соҳибмансабон ба чи қоре машғуланд. Оё сиёсати давлат боадолату самаранок аст? Оё нақшаю барномаҳое, ки татбиқи онҳо ваъда дода шудаанд, амалӣ мегарданд? Оё ҳуқуқи шаҳрвандон пос дошта мешавад? Агар не, пас чаро?

Ба ҳар ҳол ин шояд яке аз нақшаҳои классикии журналистика бошад, ки низ ҳамчунин хатаре дорад. Сиёсатмадорон – муҳолифин ва гурӯҳҳои ғайрирасмӣ, аз ҷумла созмонҳои тижоратӣ ва ғайридавлатӣ, ба мисли мансабдорон бо эътирозҳои шуморо безор намуда, боадолату ботамкин буданатанро талаб мекунанд. Гумон аст, ки таҳқиқи дасисаҳои маъмурию сиёсӣ воситаи ба даст овардани дӯстон (ё кори сердаромад) бошад. «Тибқи мақоли қўхнаи журналистон – мустақилият ин он аст, ки ҳама ба ту нафрат доранд».

*Мустақилият
ин он аст, ки
ҳама ба ту
нафрат доранд*

Кунҷковӣ

Кунҷковии ҳарисона сифати муқаррарӣ ва ҳатто бемисли журналист аст. Журналистони хуб дорои қобилияти дарки табианд ва ин сифат онҳоро баҳри иҷрои хуби корҳои рӯзмарраашон ҳидоят намуда, боиси қаноатмандии онҳо мегардад. Онҳо «тозиёни сайдгири навигариҳо» буда, тамоми маводи дастрас, аз ҷумла рӯзномаҳоеро, ки бо мавқеъашон норозианд, мехонанд. Онҳо ба тафсилот рағбат доранд ва ҳамеша ҷӯи посухеанд ба саволи «чаро»? Вақте, ки онҳо посухи ин саволро меёбанд, дар бораи он мехоҳанд бо дигарон арзи дил кунанд.

Вале журналистон дар асари чунин ғаризаи ҷустуҷӯи навигариҳо ба баъзе мушкилот рӯ ба рӯ мешаванд. Зарурати дарёфти силсилаи навигариҳо ҷиду ҷаҳди зиёд, аз ҷумла садоқат ба кори хешро талаб мекунад то ки дар қуллаи баланди касбиашон бимонанд. Теъдоди зиёди хабарнигорон зимни оғози иншои мақолаи навашон дар мавзӯе, ки дар бораи он чизеро намедонанд, аз «ҷоҳили» – и худ азият кашида, доимо аз сифр сар мекунад. Баъзе журналистон мекушанд, дар вақташ мавзӯи муайянеро пеш гиранд, ё ба қадри имкон донишҳои амиқтаре ҳосил карда, ба навиштани маводи пухта даст зананд. Дигарон дам ба дарун мекашанд, вассалом.

Нуфуз

Журналистон метавонанд нуфузи зиёд дошта бошанд ва маҳз ҳамин онҳоро барои қор қардан дар васоити ахбори омма ҷалб мекунад. Парвариши хонандаву шунаванда ба пешрафти қоратон судманд хоҳад буд ва тавассути фаъолияти муайян шумо вазъиятро қуллан тағйир дода метавонед. Вале ин хатар ҳам дорад. Эҳсоси қудрат монеаи воқеъбинӣ ва беғаразӣ шуда метавонад ва хабарнигор дар сурати пайвастан бо соҳибмансабон ё мухолифин боварио аз даст медиҳад. Худтасаллодиҳӣ барои тавзеҳи хуби рӯйдодҳо нугузир аст. Ашхосе, ки ба шумо таъсир расондан мехоҳанд, доимо шуморо мавриди меҳрубонии хеш қарор медиҳанд ва зимнан ҳаётатонро зери хатар мегуздоранд.

Шӯҳрат

Теъдоди зиёди журналистон машҳур шудан мехоҳанд ва ин боиси беҳтаршавии кори онҳо мегардад. Хабарнигорони ҷавон аз мутахассисони касбии машҳури ҷаҳонӣ, мисли Кристиан Аманпур аз CNN, Петер Ҷеннингс аз ABC ё Черем Паксман аз BBC илҳом гирифта, орзу мекунанд, ки худашонро низ рӯзе аз телевизор нишон медиҳанд. Яке аз хабарнигорони BBC дар Бағдод ҳангоми ҷанги дуҷум дар Халиҷи Форс хеле машҳур шуда буд ва барои навиштани китобе шартнома имзо намуд. Вале шӯҳрат ба мисли фоида зиён низ меорад ва он ҳеҷ гоҳ аз худи кори журналистӣ муҳимтар буда наметавонад. Журналистони беҳтарин на бо роҳи дигар, балки тавассути тавзеҳи дақиққоронаи воқиаҳо ва садоқат ба корашон машҳур мегарданд.

Пул

Журналистика – ин кору воситаи пулкоркунист. Журналистони машҳур, ки қаблан зикрашон кардем, дастмузди хеле зиёд мегиранд. Дар минтақаҳои даргир, махсусан ҳангоме, ки дар он ҷо теъдоди зиёди васоити ахбори омма пайдо мешаванд, кори ҳамоҳангсоз, тарҷумон ё дастёри журналист даромади беандоза калон оварда метавонад, дар сурате, ки шумо бохирад, дар коратон масъулиятшинос бошед ва забони англисиро хуб донед.

*Журналистони
беҳтарин на бо роҳи
дигар, балки
тавассути тавзеҳи
дақиққоронаи воқиаҳо
ва субот дар корашон
машҳур мегарданд*

*Агар шумо пули
калонро кор
кардан хоҳед
аз паси кори
дигар шавед*

Вале дар байни онҳое, ки музди хеле хуб мегиранд, журналистон каманд ва баъди паст шудани шиддати вазъияти бӯхронӣ дар баробари ба ҷониби дигари минтақаи амалиёти ҷангӣ майл намудани ВАО манбаи даромад аз байн мееравад. Васоити ахбори омма ба ҳайси манбаи даромад хеле беэътимоданд ва аксарияти ноширон аз истеъфо дида, ба муфлиси пештар рӯ ба рӯ мешаванд.

Аз ҳама бадтаринаш ин аст, ки агар шумо ба журналистика танҳо ба хотири пул машғул шавед дар асари ин ба ришвахӯрӣ, гирифтани инъомҳои нопок ва ё барои хизматҳоятон подош гирифтанд даст занед. Журналистикаи хусусӣ ҳаргиз ҷойи чунин кирдорҳо нест ва ин кор ба пешрафти теъдоди зиёди журналистон хотима гузоштааст. Агар шумо пули калонро кор кардан хоҳед аз паси кори дигар шавед.

Рӯҳияи моҷароҳо

Теъдоди зиёди одамон ба хотири он журналист мешаванд, ки дар натиҷаи кунҷковияшон хостори моҷароҳо ҳастанд ва аз навигониҳо хаста намешаванд. Имконияти муошират бо доираи васеи одамон ва ба онҳо додани саволҳои гуногун (одатан дағал) ҷолибу дилкаш буда метавонад. Саёҳату сафарҳои хориҷӣ кардан, хусусан ба он мавзевеҷҳое, ки дар он ҷоҳо иродаи инсон санҷида мешавад, масалан, дар минтақаҳои офати табиӣ ё амалиёти ҷангӣ, хеле ҷолибанд. Одамон ҳангоми кор дар минтақаҳои мазкур ҳисси рафоқатро эҳсос карда метавонанд, ки он рақобати саҳти ин касбро ба эътидол меоварад.

Вале аксарияти журналистон кори оддӣ, кӯҳна ва дилгир-кунандаро иҷро мекунанд. Омода намудани маълумот дар бораи нишастҳои матбуотӣ, муваффақиятҳои соҳибкорон ва тафтишоти беохири додгоҳӣ як навъ санҷиши тобоварӣ хоҳад буд. Сафарҳои доимии хидматӣ ҳам пурмашаққат мешаванд. Баъзан хабарнигорон ними шаб дар меҳмонхона бедор шуда, намедонанд, ки дар кадом шаҳранд. Ҳаёти шахсии оилавияшон низ хеле коҳиш меёбад ва онҳо ба маршрути доруи дармон ва сигор мубтало мешавад. Дар байни журналистон одамони зиёде ҳастанд, ки дар ҳолати ҳаяҷони баланди рӯҳӣ кор мекунанд. Онҳо дар машғулиятҳои иштирок мекунанд, ки барои рафти муҳити иртиқой кумак мерасонанд, ба ашхосе, ки аз зиёнҳои стрессовари баъди ҷароҳат бардоштан (PTSD) азият мекашанд, маслиҳатҳо медиҳанд ва мутаассифона зуд зуд ба хотири ёдбуди ҳампешагонашон, ки дар амлиётҳои ҷангӣ ҳалок шудаанд, иқдомҳои зиёде пеш мегиранд.

Меҳри пеша

Журналистони зиёд кори худро танҳо бо як сабаби оддӣ иҷро мекунанд – онҳо пешаашонро дӯст медоранд. Пешбарандагони барномаҳои радио ё телевизион аз хуб анҷом ёфтани вазифаашон қаноатманд хоҳанд буд (агарчи онҳоро хатоҳои ногузир ба ҳарос меоранд). Хабарнигорони беҳтарин оид ба гузоришҳои хеш гаштаю баргашта андеша мекунанд ва ё манбаи иттилооти худро босубот пайгири менамоянд, зеро пурра дарк мекунанд, ки танҳо ба ҳамин минвол ба кори дилхоҳ ноил гардидан мумкин аст. Сармуҳаррирон бо маводи дар сатҳи касбӣ омодашуда бо қаноатмандии том кор мекунанд. Журналистонеро, ки хидмати худро дар ин ё он кор эҳсос мекунанд, ҳаққонӣ ва сазовор ҳисси қаноатандӣ фаро мегирад.

Вале бояд дарк кард, ки журналистика чӣ чиз асту чӣ чиз журналистика нест. Ин хеле муҳим аст. Инчунин бояд донист, ки он на ба абадият, балки танҳо ба як фосилаи кӯтоҳи вақт марбут аст. Журналистика ин адабиёт ва ё филми бадеӣ набуда, навигариҷоест, ки тавассути телевизион намоиш дода мешаванд. Нигориши пурдабдаба ва тезу тунд нишонаҳои хомии журналистика мебошад ва садди роҳи бархурди воқеъбинона мегардад. Журналист ҳангоми навиштани мавод ба суфтакунии тобишҳои фразеологӣ андармон шуда, сифати тавзеҳи воқиаҷоро дар мавқеи дуюмдраҷа қарор медиҳад. Баъзан суръат назар ба умқи бештар аҳамият пайдо мекунад. Ба қавли Элвис Костелло «Навигариҷои дирӯза варақпораҳои нодаркор ва қоғазест барои моҳипечонӣ».

МАШҚҲО

Бобҳои пешинаи мавзӯиро мавриди баррасӣ қарор дода, ба ҳулосае оед, ки шумо чаро журналист шудан мехоҳед. Дар назди худатон росткору ростқавл бошед ва кӯшиш кунед, ин мавзӯро бо ҳампешагону дӯстонатон ба таври ошкоро мавриди муҳокима қарор диҳед ва сипас ҷавобҳоятонро бо саволҳои зерин муқоиса намоед. Кадом ҷавобҳоро бештар вохӯрдан мумкин аст?

Якчанд саволи маъмулиро ба худатон диҳед:

- Оё шумо навигариҳо ва рӯйдодҳои ҷорино бодикқат назора мекунед?
- Оё шумо объекти амалкунанда ё назораткунанда ҳастед?
- Ба хондани ҷӣ ҷиз бештар завқ доред ва оё рӯзномаҳои зиёдеро мехонед?
- Оё ба сиёсат майлу рағбат доред ва ё шумо мансубияти муайяни ҷизбӣ доред?
- Оё шумо мафтунӣ шахсиятҳое ҳастед, ки онҳо нависанда ва ё журналист бошанд?

МАВОДИ ИЛОВАГӢ БАРОИ МУТОЛИА ВА МАВОДИ МАЪЛУМОТРАСОН

Теъдоди зиёди веб-сайтҳои интернетӣ, аз хулосаҳои илмӣ гирифта, то самтҳои журналистика ва охириновозаҳои доғ ба журналистика баҳшида шудаанд. Дар поён як миқдор сайтҳои асосии ИМА ва Британияи Кабир омадаанд, ки мавриди кори ҳаррӯзаи журналистони зиёде қарор доранд:

- Медиа Гардиан: media.guardian.co.uk
- Пойнтер Институт: www.poynter.org
- Ҷим Роменеско дар расонаҳои хабарӣ дар сайти Poynter (ба шумораи зиёди сайтҳои дигар оид ба журналистика ишора мешавад): www/poynter.org/column.asp?id=45
- Columbian Journalism Review: www.cjr.org
- American Journalism Review: www.ajr.org
- Шӯрои милли оид ба омӯзиши журналистони Британияи Кабир: www.nctj.com/index.html
- Институти тафсири ҷангу сулҳ (ниг. ба барномаҳои омӯзишӣ) www.iwpr.net

Васоити ахбори омма ва ахлоқи журналистӣ мавриди омӯзиши сохторҳои дахлдор қарор дорад ва инчунин метавонад ба сифати сужети адабиёти бадеӣ ва санъати кино истифода шавад. Ҳар яке аз онҳо афзалиятҳои худро доранд, вале инак чанд мавзӯи асосии ин соҳа:

Омӯзиши интиқодӣ ва таърихии тафсири ҷангу сулҳ ва ёддоштҳои огоҳибахш:

- *Талафоти нахустин: Хабарнигори ҳарбӣ ҳамчун қаҳрамон ё эҷодгари афсона, аз Ҷанги Қрим то Ҷанг дар Косово.* Филипп Найтли (Johns Hopkins)
- *Ҷанг ин қувваест, ки ба мо эътибор мебахшад.* Крис Хечс (Public Affairs)

Ду мисоли классикии адабиёт дар бораи хабарнигорони ҳарбӣ:

- *Хабари ҳангомадор(Scoop).* Эвелин Вау
- *Амрикоии ором (The Quiet American).* Грэм Грин

Инчунин ду филми хеле муҳим дар бораи журналистикаи рӯзноманигорӣ:

- Тамоми урдуи президент (Дастин Хоффман ва Роберт Редфорд), аз рӯи асари Карл Бернстайн ва Боб Вудвард
- Шаҳрванд Кейн. Орсон Веллес

СТАНДАРТҲОИ БАЙНАЛХАЛҚӢ

Аксарияти қодексҳои касбии шарафу номуси журналистон бар онанд, ки дақиққорӣ, назари воқеъбинона ва росткорию ростқавлӣ принципҳои асосии журналистикаи хубанд

Журналистика ба мисли дунё, ки онро тавзеҳ менамояд, гуногунранг аст. Кори журналистоне, ки навигариҳоро тавзеҳ медиҳанд, аз кори онҳое, ки маводи ғангоманок омода месозанд, дар бораи шахсиятҳои маъруф менависанд ё ба ҳайси шореҳи ҳафтанома фаъолият доранд, фарқ дорад. Кори хабарнигори амрикоӣ аз амалқарди журналисти британи баъзан хеле фарқ мекунад, вале дар айни замон онҳо ҳар ду нисбат ба ҳампешагонашон дар ВАО-и мамлакатҳои Аврупо тамоман ба тарзи дигар менависанд. Сабки қитъаҳову минтақаҳои дигар боз бештар тафовут доранд.

Вале бо назардошти тафовути мазкур созмонҳои журналистии дунё баҳри танзими принципҳои ахлоқи журналистӣ кӯшиши муайянеро ба ҳарч додаанд.

Аксарият бар онанд, ки дақиққорӣ, назари воқеъбинона ва росткорию ростқавлӣ принципҳои асосии журналистикаи хубанд ва принципҳои мазкур инчунин асоси тайёрии касбӣ дар IWPR ба шумор меравад.

Дар боби мазкур шарҳи ин меъёрҳои байналхалқӣ оварда шуда, унсурҳои асосие, ки моҳияти журналистикаи хубро ташкил медиҳанд, мавриди баррасӣ қарор хоҳанд гирифт.

Фарқиятҳо бешубҳа мавҷуданд, вале ин фарқиятҳо бештар ба шеваи баён ва таъкидот дахл доранд. Ба маводи зерин таваҷҷӯҳ фармояд.

- Ҳазар кардан аз иғвогария ҳуқуқпоймолкунӣ аломати фарқкунандаи Кодекси журналистони расонаҳои хабарии Босния мебошад.
- Назари воқеъбинона ва дақиққорӣ принципҳои асосии кори хабарнигорони ВВС (Ширкати радио ва телевизионии Британия) мебошад.
- Аҳкоми журналистикаи Ассоиатсияи ноширон ва муҳаррирони рӯзномаҳои Япония рӯзномаҳоро водор менамояд, ки «баҳри таъмини раванг ва ояндаи босубот мунтазам кӯшиш ба харҷ диҳанд».
- Ассоиатсияи журналистони Қирғизистон дар кодекси ахлоқии хеш ҷиҳати асосиро ба таври возеъ чунин шарҳ медиҳад: «Журналистон бояд аз таҳти дил хизмат кунанд. Вазифаи васоити ахбори омма дарёфти ҳақиқат аст».

«Журналистон бояд аз таҳти дил хизмат кунанд» – чунин аст ақидаи Ассоиатсияи журналистони Қирғизистон

Кулли ин кодексҳои шарафу номус дар масоили зерин ҳамраъйанд, ки аз онҳо бояд журналистон ҳазар кунанд:

- бӯхтон ва таҳқир (диффаматсия)
- сирқа (азони худ кардани маводи бегона)
- ришвахӯрӣ
- қиссабофӣ

*Тавзеҳи воқиаҳое,
ки ба фактҳо таъя
мекунад – принсипи
асосии тамоми
журналистика
мебошад*

Оид ба истифодаи муносибатҳои касбӣ дар журналистика усулҳои гуногун вуҷуд доранд, ки тарзи тавзеҳи ҷиноятҳои ҳарбӣ, ҷӣ гуна ташреҳ намудани қурбониҳою захмҳо, ҷӣ тавр бояд ба «журналистикаи оммавӣ» машғул шуд ва ё ҷӣ тавр бояд гузориши пурмасъулро таҳия намуд, аз қабилӣ онҳоанд. Усули охири мавзӯи мураккаб ва баъзан пурихтилоф аст ва диққати он ба ҷӣ гуна тавзеҳ намудани низоъ ва ҷӣ тавр натиҷаҳои низоъ ба вазъи минбаъда таъсир мерасонад, равона мегардад. Баъзе аз ҷунин мавзӯҳо минбаъд дар дастури мазкур мавриди арзёбӣ қарор мегиранд.

Вале асоси ҳамаи гуфтаҳои боло ва умуман ҳиссаи воситаҳои ахбори омма дар рушди ҷомиа ва поягузори демократия тавзеҳи воқиаҳоест, ки ба фактҳо таъя мекунад.

Таъмини иттилооти бозътимод бо мақсади доир намудани мувоҳисаҳои пурмасъули ҷамъиятӣ, баланд бардоштани дараҷаи масъулияти мансабдорон дар назди аҳли ҷомиа ва иттилоотони интихобкунандагон вазифаҳои асосии васоити ахбори омма дар ҷомиаи демократӣ мебошанд.

Бешубҳа аксарияти кодексҳои касбӣ мақоми муҳимми васоити ахбори оммаро дар таъмини бозътимодии иттилоот таъкид мекунанд.

Унсурҳои асосӣ

Қариб дар ҳар як кодекси шарафу номуси журналистон дар амалияи журналистӣ на кам аз се омили асосии амалияи журналистӣ — беғаразӣ, дақиқкорӣ ва росткорӣ вучуд дорад. Онҳо метавонанд ҳамчун стандартҳои умумӣ арзёбӣ карда шаванд.

Меъёрҳои ахлоқӣ низ ҳамгоми ҷамъ овардани навигариҳо зарурати росткорию поквичдониро тақозо мекунад. Теъдоди зиёди кодексҳо ҳамгоми ҷамъ кардани маълумот ҳифзи манбаъҳоро ҳамчун қисми муҳимми таркибӣ қаламдод мекунад.

1. Беғаразӣ

Аксарияти кодексҳои шарафу номуси журналистӣ ва қоидаҳои рафтор дар аснои шарҳ додани воқиаҳо «беғаразӣ» ва «мустақилият»-ро ба мадди назар мегузоранд. Вале таълимоти мазкур барои муайян намудани ин мафҳум мушкилӣ пеш оварда метавонад.

Беғаразӣ чунин маъно дорад, ки гузориш бояд танҳо як ҳизби сиёсӣ, дин, халқ ё гурӯҳи этникиро бар зарари дигарон ҷонибдорӣ накунад. Он имконияти пешниҳоди иттилооти боадолатонаро дар бораи сиёсат ва изҳороти тарафҳо фароҳам меорад ва шарҳро омода месозад, ки онро як ҳизб ё гурӯҳ нисбат ба ҳизб ё гурӯҳи дигар изҳор карда метавонанд. Вале принсипи асосӣ он аст, ки журналист бояд ақидаҳои шахсии худро мустақиман изҳор нанамояд, шахсан шарҳ надиҳад ё авлавияти сиёсии худро иброз накунад.

Журналистикаи ботавозун фарқияти байни факту ақидаро ба таври возеҳ муайян карда метавонад.

Дар аксари кишварҳо идораҳои нашрияҳо мӯътақиданд, ки гӯё бе кумаки молиявӣ фаъолият кардан ғайриимкон бошад ва ҳизбу гурӯҳҳои сиёсӣ, ки ба сиёсат таъсир мерасонанд ё худ сармоядорони бонуфузи дорои манфиатҳои сиёсӣ воқеъан чунин кумак расонда метавонанд. Дар ҳолатҳои мазкур рӯзномаҳо бояд оид ба манбаи маблағгузори хеш иттилоъ диҳанд, то хонандагони онҳо дар бораи беғаразиашон итминон пайдо карда тавонанд.

Нашрияҳои, ки масъулиятро ба зимма доранд, дар байни навигарҳои интишорёфтаю ақидаи редаксия ба таври возеҳ фарқият мегузоранд. Навигариҳо дар саҳифаи аввал ва сармақолаю ақидаҳо дар саҳифаҳои дохилӣ бо аломатҳои фарқкунанда оварда мешаванд. Баъзе рӯзномаҳо мақолаҳои ба таъбир мерасонанд, ки «таҳлилианд» ва ҳамин тариқ, ақидаи муайяни журналистро ногузир инъикос мекунанд ва зимнан онҳоро барои фарқ кардан аз навигариҳои бевосита чун «таҳлили навигариҳо» ном мегузоранд. Дар бисёр рӯзномаҳо гурӯҳҳои таҳририё, ки ба омодагии навигариҳо машғуланд ва онҳое, ки қисматҳои мақолаҳо ва шарҳҳои редакцияро таҳия менамоянд, комилан аз ҳам ҷудо фаъолият доранд ва ба онҳо ҳатто бо ҳам муошират кардан иҷозат дода намешавад.

Дар Ғарб теъдоди зиёди масс-медиаҳо ва нашрияҳо ба ширкатҳои хусусӣ тааллуқ доранд ва наشري маводи объективӣ дар мазӯъҳои тичоратӣ муносибати хеле нозуқро тақозо мекунад. Шӯъбаҳои таҳрирӣ ва тичоратӣ реклама пурра аз ҳам ҷудоанд.

Ҳолатҳое буданд, ки муҳаррир барои фишороварии соҳиби ВАО ба мазмуни маводи нашрӣ аз кор рафтааст. Агар муҳаррир баъд аз чунин даҳолат корашро идома меод, ин боиси бадномшавии баъзе нашрияҳо мешуд.

Низоъҳо дар ҳолате зуд-зуд рух медиҳанд, ки рӯзнома ё ширкати радио ва телевизионӣ бо маводи худ соҳибони ВАО ё ширкатро, ки шумораи бештари рекламаҳо дар саҳифаҳои рӯзномаҳо ва ё радиою телевизион фармоиш медиҳанд, дар ҳолати ногувор мемонанд. Агар рӯзнома маводи интиқодиро чоп кунад, даромадро аз даст дода метавонад. Вале дар сураате, ки иттилоот пинҳон карда шавад, ин ВАО ғайриобъективӣ гардида, эътиборашро аз даст медиҳад.

Ҷонибдорӣ кардан аз воқеияти сиёсӣ бо сабабҳои зиёд мушкил аст. Дар баъзе кишварҳо васоити ахбори омма дар сурати танқид намудани ҳукумат, таҳти фишори бевосита қарор мегиранд ва ҳамчун тарафдорони бевосита ё «навкарони ҳукуматҳои хориҷӣ» қаламдод мешаванд, ҳатто агар онҳо танҳо кӯшиши ихтиёр кардани мавқеи мустақилро дошта бошанд. Дар марҳилае, ки аҳли ҷомиа муҳолифи ҳамдигар қарор доранд, мавқеи худро муайян намудан махсусан душвор аст.

Воқеъбинӣ низ ба сабабҳои оддитарин мушкилӣ дорад. Суханоне, ки аз ҷониби президенти давлат иброз мегарданд, нисбат ба ақидаҳои сокинони деҳот бешубҳа чун навигарии муҳимтаре пазируфта мешаванд, ҳатто агар сарвари давлат тарғиби рӯиросӣ барад, дар ҳолате, ки деҳқон аз мушкилоти рӯзмарраи асосҳои сиёсати давлат суҳан гӯяд.

2. Дақиқкорӣ

Ҳар як кодекси журналистӣ зарурати дақиқкорию таъкид мекунад. Кӯшиши «инро беҳтар кардан лозим аст» доимо аз суръат баландтар меистад. Онҳое, ки шитобкорӣ мекунанду корро нодуруст иҷро менамоянд, гумон аст, ки ба подош умед баста тавонанд.

Қобилияти навиштани журналист ин ба таври возеҳ, муҷаз ва самаранок пешниҳод карда тавонишани иттилоот аст. Асоси он бояд қазияҳои воқеӣ бошанд; ҳамин тариқ, воқиянигор бояд чӣ тавр ва аз кучо дарёфт кардани иттилооти мӯътамадро донад.

Ин ба мавҷудияти мушоҳидакории хуб, қобилияти ғӯш кардан, фазилати воло ва пеш аз ҳама салиқаи ороштани сӯҳбат бо ашхоси лозимӣ ҳини дарёфти хабари бозътимод далолат медиҳад.

Барои журналистон мусаллам аст, ки хабарнигорони беҳтарин тавассути муносибати хуби шахсиашон пазируфта мешаванд. Аз ин рӯ, шумо бояд чӣ тавр ба роҳ мондани чунин муносибатҳо ва чӣ гуна арзёбӣ кардани иттилооти пешниҳодшударо омӯzed. Ин чунин маъно дорад, ки ҳам ашхоси бозътимодно дарёфт карда тавонишани (сазовори боварии онҳо шудан) лозим аст ва ҳам онҳое, ки чунин хислатҳоро надоранд. Чӣ гуна муайян намудани мувозинати байни андешаҳои пурихтилоф дар бораи як воқиа аз вазифаҳои душвортарин аст.

Теъдоди зиёди созмонҳои журналистӣ «қоидаи ду манбаъ» - ро бо исрор тарафдорӣ намуда, тибқи он қазия бояд қабл аз он ки ҳамчун маълумоти дақиқ пазируфта шавад, тавассути ду манбаи мустақил тасдиқ гардад.

Журналистон бояд ҷараёни сӯҳбатро тариқи дастхат муфассал ба қалам диҳанд ё онро ба диктофон сабт намоянд, то итминони комил ҳосил кунанд, ки он ба қадри имкон дақиқ аст. Садоқат ба чунин принципи маъмул росткорию эътимоди журналистиро ҷонибдорӣ мекунад, агар он танҳо ба навиштани дурусти номҳо марбут бошад. Дақиққорӣ ба ҷузъиёт низ таваҷҷӯҳи хосро тақозо мекунад, зеро як иштибоҳи ҷузъӣ метавонад эътимодияти тамоми маводи ҷопиро кошта созад. Ин зарурати тафтиш ва ҳатто тафтиши дукаратаи фактҳо, инчунин маълумотҳои маъмулро низ тақозо мекунад.

Ҳангоми таҳияи дурусти мавод бо манбаъҳо тамос гирифтани зарур аст, то эътимод пайдо шавад, ки суханони онҳо саҳеҳ сабт шудаанд, хусусан дар сурате, ки манбаи дигар ба ин муҳолиф бошад. Инро тафтиши фактҳо меноманд ва дар баъзе нашрияҳои бонуфуз маводи мақолаҳо муҳаққиқи махсус ё журналисти навқалам бори дигар ҷамъ меоварад, то ки дақиқии фактҳо тасдиқ намояд, одатан агар сухан дар бораи мақолаи мураккаб ва хусусан пурихтилофу ҳангомадор равад. Баъзан агар шубҳае пайдо шавад, дар он сурат баҳри пешгирӣ қардани иштибоҳҳо ҷопи маводро ба таъхир мондан мумкин аст. Пешниҳоди нодурусти маълумот ба эътибори минбаъда таъсир расонда метавонад ва дар ҳолати бадтарин боиси расондани зиёни ҷиддӣ, аз ҷумла даъвои судӣ мегардад.

Дақиққорӣ на танҳо ба фактҳо, инчунин ба мазмуни мавод низ дахл дорад. Маълумоте, ки дар арафаи интиҳобот ба номзад ва ё ба фаъолияти ширкат зарар мерасонад, боиси пайдоиши оқибатҳои нохуш мегардад. Хонанда бояд донанд, ки маълумоти мазкур аз кучо сарчашма мегирад ва оё ин манбаъ сабабҳои ғаразнок надорад.

*Кӯшиши «инро
беҳтар қардан
лозим аст»
доимо аз суръат
баландтар меистад*

*Дақиқкорӣ на танҳо
ба фактҳо, инчунин
ба мазмуни мавод
низ дахл дорад*

Оё манфиатҳои ниҳоние вуҷуд доранд, ки маълумотро зӯран тела мекунад ва журналистонро маҷбур месозанд, ки эҳтиёткор бошанд ва манфиатҳои мазкур бояд тавре пешниҳод гарданд, ки хонандаву шунаванда ба пайдо кардани мулоҳизаҳои боадолат маҷбур шавад? Инчунин тафовуте ҳаст, ки оё истеҳсолкунанда маҳсулотро танқид мекунад ё танқид аз ширкати рақобаткунандае бармеояд, ки айнан чунин маҳсулотро тавлид менамояд.

Теъдоди зиёди одамон шикоят мекунад, ки чунин мақолаҳо «ғайривоқеъ» мебошанд. Ин шояд танқиди таъсирбахшест, хусусан агар возеҳ бошад, ки журналист дар роҳи амалӣ намудани мақсадҳои хеш аст.

Ё шояд фақат усули ибрази пардапӯшонаест дар бораи он ки мақола бо нуқтаи назари онҳо мувофиқат намекунад.

Журналистони пуртаҷриба ба ин ақида розӣ мешаванд, ки ҳангоми тавзеҳи ахбор расидан ба кунҷи воқеъият кори хеле душвор аст ва ҳатто бояд гуфт, ки ин кор имконнопазир аст. Таҷрибаи шахсии журналист ва тасаввуроти ӯ вазъи воқеиро таҳриф карданаш мумкин аст. Журналист бояд инро пайваста дар хотир дошта бошад ва кӯшиш намояд, ки ҳангоми тасвири рӯйдодҳо ҳақнавис бошад.

Пеш аз ҳама, ҳар як журналист ба фактҳо таъян намуда, мӯътамадии онҳоро тафтиш мекунад. Журналистро баъзан ба навиштани мақолаи хуб воқиаҳои водор месозанд, ки боиси пайдоиши нафрату изтиробии ӯ гардидаанд.

Вале ӯ бояд барои асоснок кардани мақола дар ҷустуҷӯи маълумот ҳалолкор буда, дарк намояд, ки мақолаи мазкур боиси фошсозию натиҷаҳои ғайриҷашмдошт ва пайдоиши изтироб мегардад. Тарзи гирифтани инъикос кардани фактҳо бояд воқеъбинона бошад ё ақалан нишон диҳад, ки журналист кӯшиши воқеъбинӣ кардааст.

3. Ҳалолкорӣ

Адолат нисбат ба одамоне, ки мавриди мусоҳибаи шумо қарор мегиранд, ҳам дар вақти ҷамъ кардани маълумот ва ҳам интиқоли он маъноӣ росткор буданро дорад.

Ҳамсӯҳбатҳои шумо ҳуқуқ доранд мазмуну моҳияти мақола ё барнома, чи гуна будани ҳиссаи онҳо аз иштирокашон, мустақиман ё ба тариқи сабт пахш гардидани сӯҳбати радиои ё телевизионии онҳо, тарзи таҳрир шудани онро донанд. Ин шахсон инчунин ҳуқуқ доранд донанд, ки оё онҳоро тариқи видео сабт мекунанд ва агар чунин бошад, пас онҳо ҳақ доранд баъзе тағйирот ворид бикунанд. Вале ҳалолкорию росткорӣ дар мавриди муносибати тарафҳо ва дар ҳуди инъикоси воқиаҳо бояд яке аз муқаррароти асосӣ бошанд.

Федератсияи байналхалқии журналистон чунин ибраз медорад: «Журналист бояд баҳри дарёфти навигариҳо, расмҳо ва ҳуҷҷатҳо танҳо усули ҳалолкориро истифода барад». Ин чунин маъно дорад, ки шумо бояд дар шароити муқаррарӣ худро ҳамчун журналист муаррифӣ намуда, ҳангоми гирифтани маълумот аз истифодаи таҳдиду зуроварӣ худдорӣ кунед.

Чизеро, ки як дараҷа медонед, маъноӣ онро надорад, ки шумо онро дар мақолаатон истифода бурда метавонед. Шумо то он даме, ки аз лиҳози эътимоднокӣ ҳифз нашудаед, маълумот «надоред» ва аксаран манбаъе, ки «барои сабт» муқаррар шудааст, шумо намедонед, ки маълумотро ба роҳи ҳалолу ошкоро ба даст овардааст. Барои гирифтани маълумот танҳо дар баъзе ҳолатҳои истисноӣ фавқульодае, ки манфиатҳои олии ҷомеа ро ифода мекунанд, сарфи назар кардани қонун қобили қабул аст.

*Чизеро, ки як дараҷа
медонед, маъноӣ онро
надорад, ки шумо
онро дар мақолаатон
истифода бурда
метавонед*

Ба ҳар касе, ки мавриди интиқоди шумо қарор мегирад, бояд имконияти ҷавоб додан ба шарҳи маводи мазкур фароҳам оварда шавад. Ин аст росткорӣ дар инъикоси воқеъият. Касе шояд аз мақолае, ки дар бораи ӯ навиштаед, ранҷидааст, вале мақолаатон бояд барои ӯ ғайричашмдошт набошад, зеро журналист бояд доимо маводи интиқодиро, ки ба унвони ашхоси манфиатдор равона шудааст, пеш аз чоп бо ӯ муҳокима намояд. (Эъзоҳ: ин чунин маъно надорад, ки ба шахси мазкур матни пурраи мақоларо хондан лозим аст. Танҳо баён кардани мазмуни танқиде, ки ба унвони ӯ навишта шудааст, кофист.)

Агар шуморо муҳокимаи танқид бо субъекти мақолаатон нороҳат намояд ҳам, баъди ба чоп расидани мавод шумо худро дар ҳиҷолат хоҳед гузошт. Танқиди фарде хабаратонро қавитар менамояд, вале агар шумо ба мақолаатон тамоми фактҳои зидди ӯ ва ҷиҳатҳои мусбати ин шахсро дохил созед, мувозинати он бештар нигоҳ дошта мешавад ва танқидатон кироитар мегардад.

4. Росткорӣ ва поквичдонӣ

Он чи журналистон корашонро дар асоси меъёрҳои ахлоқӣ ва амалия ба ҷо меоранд, натиҷаи онро пешкаш менамоянд, баҳри ҳифзи боварии ҷомиа ҳаётан муҳим аст. Тибқи ҳам кодексҳои навиштаю ҳам нонавиштаи журналистон ҳангоми ҷамъоварӣ, санҷиш ва интишори ахбор қатъан риоят шудани қоидаҳо ҳатмианд. Дар аснои мавҷуд будани мушкилоту масоили ҳалталаб, ки гоҳ-гоҳ дар амалияи журналистӣ пайдо мешаванд, дарки ҳадди ҷоиз ва риояи меъёрҳои ахлоқӣ инсонӣ заруранд.

Тибқи аксарияти кодексҳо ҳангоми навиштани хабарҳо ғайр аз аниқбаёнӣю ростқавлӣ, боз ба кор бурдани ҳақгӯӣ, ошкорбаёнӣ ва ақли солим зарур аст. Зарурати бо ҳар роҳ дарёфт кардани маълумот маънои онро надорад, ки аз поквичдонӣ бояд сарфи назар кард.

Масалан, хабарнигорон дар фаъолияти хеш бо исроркорияшон машҳуранд, вале онҳо набояд ба таҳқиру тарсондан роҳ диҳанд. Журналистон бояд маълумотро ба таври ошкоро ҷамъ намоянд ва ба ғайр аз ҳолатҳои истисноӣ (ва бо иҷозати муҳаррир) ба истифодаи усулҳои сабти пинҳонӣ даст назананд. Шахсе, ки мавриди танқиди расонаҳои хабарӣ қарор мегирад, аз ҳуқуқи додани ҷавоб бояд бархурдор бошад.

Журналистон бояд аз даҳолати беиҷозат ба ҳаёти одамон, ки аз захму ҳаяҷони рӯҳӣ азият мекашанд, канораҷӯӣ намоянд ва ҳуқуқи шахсро ба ҳаёти хусусӣ риоят кунанд.

Ба кӯдакону қурбониёни таҷовузи ҷинсӣ бояд муносибати хеле эҳтиёткорона намуд ва қонунгузори теъдоди зиёди кишварҳо гирифтани аксу зикри номи онҳоро манъ мекунад. Журналистоне, ки барои бизнес кор мекунад, бояд аз хабарҳои иттилоотие дар бораи ширкатҳое, ки худашон дар онҳо манфиатҳои молиявӣ доранд, худдорӣ намоянд ва агар онҳо ба ин кор даст зананд, ин манфиаташонро эълондоранд, масалан агар онҳо дар ин ширкатҳо саҳмияҳо дошта бошанд. Аксарияти расонаҳои хабарӣ қоидаҳои аниқ дақиқи танзимкунандаи ҳуқуқи моликият ба қоғазҳои қиматнок ва амалиёти тиҷоратеро, ки аз ҷониби журналистон пеш гирифта мешаванд, танзим мекунад.

Ҳоло дар асари мушкilotи масоили ахлоқӣ аксарияти кодексҳои шарафу қоидаҳои журналистон аз тартиби барасмиятдорони теъдоди зиёди қоидаҳои мутлақ канораҷӯӣ мекунад. Дар ҳолатҳои ғайриоддӣ қоидаҳои ба таври собит тасдиқшудаи журналистикаи амалии хабарӣ дар партави афзудани манфиати аҳли ҷомиа мавриди таҷдиди назар қарор гирифта метавонанд. Одатан кодексҳои ҳирфай аз журналистон ба таври возеҳ тақозо мекунад, ки онҳо худро ба унвони шахси ғайр муаррифӣ накунад. Чӣ тавр журналист фиребро ошкор карда метавонад, ки агар худаш фиребгар бошад? Вале баъзан ҳамчун воситаи ягонаи пурра фош кардани ба коррупсия ғӯтавар шудани мансабдорон шояд сохтакорӣ ва ҳилаву найранг истифода шавад, то чунин ашхос ба дом афтад. Дар чунин ҳолатҳо беҳтараш бо муҳаррирону ҳампешагон маслиҳат кард ва инчунин риоя намудани принципҳои хусусии ахлоқӣ зарур аст.

Боз як қоидаи ахлоқӣ мефармояд, ки ҳеҷ вақт ба сирқа даст назанед. Ҳар як маводи нав бешубҳа дар асоси мақолаҳои нашршуда таҳия мегардад. Вале овардани иқтибос аз ҳампешагон ё ҳатто рақибоне, ки аз гузоришҳои онҳо баъзе маводро истифода мекунед, ҳатмист ва ҳеҷ гоҳ дуздидани моли муаллифони дигар ва аз номи худ нашр кардани он мумкин нест. Дар акси ҳол обрӯи шумо аз даст меравад.

Дар мавриде, ки шумо бо масъалаи ғайри қобили ҳал будани чизҳои дорои хусусияти ахлоқӣ рӯ ба рӯ мегардед, доимо аз худатон пурсон шавед, ки:

- Оё барои гирифтани айнан чунин маълумот воситаи дигаре вучуд дорад?
- Оё ба онҳое, ки зиён расондаед, бо дили соф амали худро фаҳмонда метавонед?
- Агар чунин вазъият бори дигар ба амал ояд, шумо оё ба ҳамин тариқ амал мекардед?
- Шумо на ба ҳайси хабарнигор, балки дар ҷои қаҳрамони худ чи тавр амал мекардед?
- Оё барои дақиққору боадолат буданатон ҳар чи мебоист, кардед?
- Оё шумо ба дарёфт кардани ҳамаи ҷиҳатҳои муҳимми ин мақола кӯшиш кардед?
- Оё қарори шумо аз даҳолати берунӣ ва хусусан таъсири инфиродӣ орист?

5. Ҳифозати манбаъҳо

Кодекси шарафу номуси журналистон одатан ба ҳифозати манбаъҳои маълумот аҳамияти зиёд медиҳад, ҳатто, баъзан, агар дар ҳолати муҳолифат бо қонун қарор дошта бошад ҳам. Баъзеҳо бо тақя ба «ӯҳдадориҳои маънавӣ» манбаъро фош намекунанд.

Мо дар Институти тафсири ҷангу сулҳ (IWPR) ҳифзи манбаи маълумотро ҳуқуқи асосии журналист мешуморем. Вале суҳан гуфтан дар бораи он, ки чунин роздорӣ дар тамоми дунё ҳамчун меъёри байналмилалӣ роиҷ аст, душвор мебошад. Баъзан роздорӣ ҳалалдор мегардад ва аксаран барои журналист ё манбаи ӯ боиси пайомадҳои номатлуб мегардад. Созмонҳои журналистон – Федератсияи байналхалқии журналистон, Кумитаи ҳифзи журналистони воқеъ дар ИМА ва Хабаргузори бидуни марзи мустақар дар Париж – дар муҳофияҳои додгоҳӣ ширкат варзида буданд, ки дар ин муҳофияҳо журналистон аз тазъику фишори зиёде панаҳ мечустанд, барои он ки ин фишоровариҳо ба мақсади ошкор кардани манбаъҳо (баъзан аз ҷониби ҳукуматҳои мустабида) пеш гирифта мешуданд.

Дар амал ба журналистоне, ки махфӣ нигоҳ доштани манбаъро ваъда медиҳанду баъдтар онро ошкор мекунанд, дар оянда сазовори боварии манбаи маълумот шуданашон хеле душвор хоҳад буд. Дар мавриде, ки манбаи ошкоршудаи маълумот ё ҳарифи сиёсӣ дар матбуот изҳороти шадид ё фошкунандаи беимзо ба ҷоп мерасонад, мансабдорон манфиатдор ҳастанд, ки номи он касро бифаҳманд, зеро меҳоянд ӯро ҷазо диҳанд ва дигар касонро минбаъд аз гуфтани чунин суҳанон битарсонанд.

Аглаб масъала дар доираи шартҳои ҳуқуқӣ маҳдуд мегардад. Дар сурате, ки журналист аз манбаи маҷхул маълумоти махфӣ мегирад, ҳукумат метавонад хоҷиши ба он манбаъ даъвои судӣ кардан намояд ва инро бо он таъйид кунад, ки ин фош шудани маълумот қонуни пинҳон доштани сирро вайрон кардааст.

Масъалаи мазкур ба ҳуди моҳияти баҳс оид ба озодии маълумот дахл дорад. Ба замми ин теъдоди зиёди мамлакатҳо ҳуқуқи журналистро ба ҳимояи манбаи маълумот кафолат намедиҳанд ва баъзан (масалан, дар Иёлоти Муттаҳидаи Амрико ё дар Австралия) дар чунин ҳолатҳо мумкин аст журналист аз озодӣ маҳрум гардад. Баъзе маҳкамаҳо майлони каму беш хайрхоҳонаро ихтиёр намуда, бар онанд, ки оё ҳангоми чунин ҳифозат манфиатҳои олии ҷамъиятӣ ба иннобат гирифта мешаванд ё не. Масалан, Маҳкамаи Аврупо баъзе қарорҳои қабул кардааст, ки ба журналистон кумак расонда метавонанд.

*Ҳақиқат моли
мутлақи
касе нест*

6.Ба чизҳои зерин доимо тавачҷӯх намоед:

- Тавзеҳ додани ақидаҳои кулли иштирокдорони мурофиа. Ҳангоми пайдо шудани баҳс шумо бояд кӯшиш кунед, ки бо «ҳар ду ҷониб» сӯҳбат намоед, вале дар хотир дошта бошед, ки ин кофӣ наҳақад буд. Дар муноқиша «гурӯҳҳои оштинопазир» буда метавонанд. Вале дар он инчунин мушоҳидони расмии байналхалқӣ ё дипломатҳо, ҷонибҳои мустақили ғайридавлатӣ ва шахрвандони соҳибихтиёр иштирок мекунанд. Ҳақиқат моли мутлақи касе нест, аммо маълумоти шахси беғараз одатан бозғатимодтар мебошад.
- Он ҷое, ки касеро гунаҳкор меҳисобанд, итминон пайдо кунед, ки ин кор дар доираи адолат сурат гирифтааст. Ин маънои ворид намудани маълумоти ботавозун ва омилҳои муҳимро дорад, аз ҷумла, истифодаи ҳуқуқи боадолати ҷавобгӯӣ ба ҳама гуна айбдоркуниҳо.
- Ошкор будан дар кори журналистӣ. Шумо журналисте ҳастед, ки ба ҷамъият хизмат мекунад ва бояд пешсафи пешаи хеш бошед. Чи қадаре, ки шумо дар бораи пешаи худ тасаввуроти дақиқ дошта бошед, ҳамон қадари дигар дар роҳи дарёфти иттилооти нозук аз манбаъҳои маълумотгириатон муваффақ мегардед.
- Канораҷӯӣ кардан аз барҳурди манфиатҳо ё ҳолатҳои боиси пайдоиши чунин низоъҳо мегарданд. Журналистони воқеъбин бояд дар сохторҳои давлатӣ кор накунанд ва агар зимни адои пешаашон дар ҳизбҳои сиёсӣ вазифаҳои муҳимро ишғол наоянд ва дар гирдиҳамоиҳои оммавӣ ширкат варзида, дар бораи онҳо гузоришҳо омода созанд ва ягон чизи дигаре кунанд, дар он сурат чунин амал боиси пайдоиши ақидаи аҳли ҷомиа мегардад, ки фаъолияти ин ашхос таҳти таъсири ҳаводиси мазкур қарор доштааст.

- Канораҷӯӣ кардан аз низоъҳои молиявӣ ва сарфи назар намудани ҳолате, ки ба ҷуз ҳаққи қалам подоши дигаре боиси интишори мақолаи мазкур гардидааст. Гирифтани маблағ аз манбае, ки ба шарҳи ҳодисоти шумо таъсир расонданӣ аст, мутлақо бар хилофи одобу ахлоқ аст. Инчунин оmodасозии маълумот дар бораи ширкате, ки журналист дар он манфиатҳои шахсӣ дорад, низ раво нест. Бо вучуди ин, баъзан иштирок кардан дар хӯроки нисфирӯзӣ ва ё зиёфате шояд раво бошад, вале ин на бояд ҳамчун ваъдаи шумо баҳри тавзеҳи хуб арзёбӣ гардад ва маънои онро надошта бошад, ки маълумоти номатлуб ба чоп намерасад. Айнан ҳамин хел, ҳеҷ вақт барои маълумоте, ба истиснои ҳолатҳои бо муҳарриратон мувофиқашуда, пул надихед.
- Ба журналистон баъзан саволҳои душвор медиҳанд. Журналист баҳри риояи ҳуқуқҳои аҳли ҷомиа дар баҳши воқиф будани он заҳмат мекашад. Аз ин рӯ, ӯ барои натиҷаҳои тафтиши хеш масъул аст. Вале ин маънои онро надорад, ки ӯ бояд дағалу бетарбият бошад. Тибқи муқаррароти таҳририи ВВС «ҷўянда, шаккок, ботамкин ва нишонрас» бояд буд вале на «тарафдори дағалу эҳсосоти як тарафи истидлол ба нафъи касе».

*Сарфи назар аз
ақидаи шахсии
худатон манбаъҳои
маълумоти худро
қадришиносӣ кунед*

- Одамон бояд донанд, ки суҳанону симоҳояшон чи тавр истифода мешаванд (вале истисноие низ ҳаст, ки он ба иҷрои супоришҳои махфӣ ё тадқиқоти журналистӣ марбут аст). Нисбат ба қоидаҳои асосии доир намудани мусоҳиба ҳалолкор бошед ва барои суратгирию наворбардорӣ иҷозат пурсед. Ин шояд ҳангоми тавзеҳ додани муноқишаҳои мусаллаҳона муҳим бошад, ки дар онҳо, мутаассифона, ҳарбиён қоидаҳои худро қорӣ мекунад. Сарфи назар аз ақидаи шахсии худатон манбаъҳои маълумоти худро қадришиносӣ кунед.
- Манбаъҳоеро, ки худро муаррифӣ накардаанд, эҳтиёткорона истифода намоед. Журналистон баъзан суҳанронии «дипломатҳои варзида» ва «соҳибмансабони воломақом» ё дигар шохидони беномро, ки фош накардани номашонро хоҳиш кардаанд, иқтибос оварда метавонанд. Вале ин маъноӣ онро надорад, ки айбномаи носоҳеҳу шубҳанокро метавон эълон кард ё чизе, ки марбут ба журналистон аст, манбаъро бофта баровард (ин боз як усули дигари фавран аз даст додани обрӯю эътибор аст). Агар ном зикр нашудааст, шарҳи бештареро таъмин карда, исбот намоед, ки манбаъ қобили эътимод аст. Дар тамоми ҳолатҳо самимӣ бошед, махсусан бо муҳарриратон, ки барои додани маълумоти боимзо қабл аз ба шумо додани ҳуқуқи нашри маълумоти басо нозук ба боварии манбаъ сазовор мегардад.

Агар маълумоти шумо барои ҳақ будан комилан хуб аст, дар он сурат шояд ҳамин тавр ҳам бошад. Ақли солихро ба кор бурда, ҳамеша аз худатон пурсед, ки :

- Оё маълумотатонро бо роҳи бозътимоду ахлоқи ҳамида ба даст овардаед?
- Оё шумо ба хоҳири дақиқкорӣ чизеро, ки тавонистед ба анҷом расонед ва оё шумо қодир ҳастед, ки фактҳои худро тасдиқ намоед?
- Оё тасмими шумо аз таъсири нопок ё гумони бад орист?
- Оё шумо тавозун ва матро таъмин кардаед, аз ҷумла ҳуқуқи ҷавоб додан ва шарҳи холисона додан ба ҳар як шахсе, ки мавриди танқиди мақолаи шумо қарор гирифтааст?
- Оё роҳи дигари гирифтани маълумот нест, махсусан дар сурате, ки манбаъ аз зикри номаш худдорӣ кунад?
- Оё манбаъҳои шумо бозътимоданд ва бо намояндагони кулли ҷонибҳое, ки ба маводи ҷопии шумо фаро гирифта шуданд, сӯҳбат кардед?
- Маводи шумо то чӣ андоза боварибахш аст ва оё он маъно дорад?
- Ва аз ҳама муҳиммаш: оё шумо маводи худро муҳофизат карда метавонед?

МАШҚҶО

Дар ин боб шумо мавзӯҳои зеринро баррасӣ намудед:

- Назарияҳои мақбули умуми беғаразӣ, дақиққорӣ ва воқеият.
- Масъулияти журналист бобати ҳифзи намудани манбаи маълумот.
- Принсипҳои умумии кодексҳои шарафу номус ва фаъолияти касбӣ.
- Баъзе лаҳзаҳои, ки ҳангоми ташреҳи ҳодисот ва навиштаҳои мақолаҳо бояд мавриди тавачҷӯҳ қарор гиранд.

Машқи 1

Идораи полис ба шумо «на барои сабт» иттилоъ медиҳад, ки азми ба маҳбас кашидани соҳибкореро дорад, вале ӯ барои фаъолияти эҳсонкорӣ чамъиятиаш соҳибхотирам аст. Ходими полис мегӯяд, ки айби ӯро дар содир намудани қаллобию ришвахӯрӣ санҷиданианд. Аллакай бегоҳ шудааст, вале ягон ҳуҷҷати расмӣ нест.

Шумо ба соҳибкор занг мезанед ва ӯ тасдиқ мекунад, ки дар бораи даъвоҳои беасос иттилоъ дорад ва ҳабси ӯ пагоҳ дар назар дошта шудааст. Ӯ дар бораи айбдоршавиаш ба саволҳо ҷавоб доданро рад мекунад. Соҳибкор аз шумо хоҳиш менамояд, ки чопи мақоларо як рӯз ба таъхир гузоред, то ӯ дар бораи ин ба аҳли оилааш гӯяд. Ӯ мегӯяд, ки агар шумо чопи мақоларо боздоред, «хизмататонро ба чо меорад».

- Дилемма одобуахлоқ аз чӣ иборат аст?
- Оё дар айни замон дигар мушкилоти амалӣ низ вучуд доранд?
- Оё шумо инро бо касе мавриди баҳс қарор дода метавонед?
- Оё ба шумо маълумоти бештаре лозим аст?
- Оё шумо маълумотеро барои нашр омода сохта метавонед?
- Шумо дар асоси қазияҳои камшуморе, ки дар боло зикр шудаанд, хабареро чӣ гуна менависед ва баҳри ба таври бояду шояд васеъ намудани он чӣ зарур аст?

Машқи 2

Шумо дар бораи ҷинояти ҳарбӣ маводеро омода сохта, хабари муҳимро нашр кардед, ки он боиси ба чунин бадкирдорӣ ҷалб гаридидани афкори умум мегардад. Зимни чунин амал шумо тамоми қоидаҳои классикии ахлоқи журналистикаро риоя кардед: манбаъҳоятонро қадршиносӣ ва навиштаҳоятонро ҳифз намуда, танҳо қисматеро мунташир сохтед, ки онро тасдиқ карда метавонед.

Баъди чанд сол трибунали байналхалқӣ шуморо барои шаҳодат додан даъват мекунад. Навиштаҳои шумо низ бояд ба маҳкама пешниҳод шаванд. Шуморо водор месозанд, ки савганди журналистиро вайрон кунед ва номи манбаъҳояро маълумоти дигарро, ки чун журналист дар вақташ чоп накардед, ошкор намоед.

Оё шумо баҳри ҷонибдори айбдоркунӣ дар ҷиноятҳои ҳарбии эҳтимолӣ иштирок мекунад? Ё, ки ҷони худро дар ҳа-тар монда, баҳри ҳифзи кодекси шарафу номуси журналисти аз иштирок даст мекашед?

МАВОДИ ИЛОВАГӢ БАРОИ МУТОЛИА ВА МАВОДИ МАЪЛУМОТРАСОН

Шумораи зиёди веб-сайтҳо дорои маводи иттилоотии мар-бут ба кодекси журналистон мебошанд. Масалан:

www.uta.fi/ethicnet

www.presswise.org.uk

www.ifj.org

Инчунин ба Лоихаи сифати аълои журналистика муроҷиат кунед:

www.journalism.org

Барои феҳрасту матни баъзе кодексҳои журналистика ба веб-сайтҳои зерин муроҷиат кунед:

www.asne.org/index.cfm?id=387

www.poynter.org/column.asp?id=32&aid=16997

Барои Нию-Йорк Таймс:

www.nytc.com/pdf/NYT_Ethical_Journalism_042904.pdf

Барои Ассошиэйтед Пресс: **www.apme.com/index.shtm**

Барои Рейтер: **about/reuters.com/aboutus/editorial**

Боби 3

ТАРКИБИ МАҚОЛАҲО

ДАР МАҚОЛАҲОИ КАСБӢ ОДАТАН СОХТИ ДАР МЕӢЁРҲОИ БАЙНАЛ-ХАЛҚӢ МАӢМУЛРО ИСТИФОДА МЕКУНАНД, КИ БАРОИ ОШКОРО, МУҶАЗ ВА ФАҲМО ПЕШНИҲОД КАРДАНИ МАӢЛУМОТ ТАҲИЯ ШУДААСТ. ДАР КИШВАРҲОИ ГУНОГУН АНӢАНАҲОИ МУХТАЛИФ ВУЧУД ДОРАНД ВА ҲАТМӢ НЕСТ, КИ ЯК АНӢАНА АЗ ДИГАРАШ ХУБТАР БОШАД. ВАЛЕ САБКИ НАВИШТАНИ АХБОР, КИ ДАР ПОӢН ОВАРДА ШУДААСТ, ДАР АРСАИ ҶАҲОНӢ, ХУСУСАН МАМОЛИКИ ИНГИЛИСИЗАБОН ҚАБУЛ ГАРДИДААСТ.

Принсипи асосӢ он аст, ки хонанда дар мавқеӢи афзалиятнок қарор дорад.

Ин чунин маӢно дорад, ки ахбор бояд барои ашхосе навишта шавад, ки ин маӢлумотро дастрас мекунад. Ташреҳ бояд ошкоро бошад ва мавриди таваччӯҳи онҳо қарор гирифта, рағбати мутолиа кардани хабарро дар замири хонанда бедор кунад. Ахбори хуб иншошуда маҳз ба ҳамин хусусияташ фарқ мукунад. Хонандагон чӢ чизро мехоҳанд ё онҳо чӢ чизро донистан мехоҳанд? Чаро онҳо ин ахборро мехонанд?

Хонандаи адабиёт ва тамошобини кино мехоҳанд, ки онҳоро дилхуш кунанд. Нависанда баҳри дилхушии хонандааш суҷети нави асарашро мебофад ва тавассути маҳорати адабиаш хонандаро то авҷи аъло дар ҳаяҷон нигоҳ медорад. Хонанда ва бинанда вақти худро махсусан барои он сарф мекунад, ки сифати асарро арзёбӣ кунанд.

Дар бобати ахбор кор тамоман ба тарзи дигар сурат мегирад. Одамон мехоҳанд маӢлумотро оцилан дарёфт кунанд.

Пеш аз он, ки рӯзнома муруттаб гардад (чун ин ҷо дар Кобул) худӣ мақолаҳо бояд бодикқат ҷо ба ҷо карда шаванд

*Мақсади асосии
навиштани мақолаҳо
интиқол додани
маълумот мебошад*

Эҳсоси ҷалб гардидану иштирок доштан барои хонандаи ахбор бартарият асту барои бинандаи телевизион омили мусбат. Вале мақсади асосӣ интиқол додани маълумот мебошад. Дар рӯзномаҳо ва веб-сайтҳо ҳеҷ гуна кафолате нест, ки хонанда барои то охир хондани хабар ё аз назар гузаронидани давоми мақола вақт дошта бошад. Аз ин рӯ, муаллиф бояд инро ба инобат гирад.

Шумо мутолиакунандаи рӯзнома ё веб-сайтро ба мушоҳида гиред. Ин ҷо нисбат ба мутолиаи китоб принцип комилан дигар аст. Ҳангоми мутолиаи рӯзнома хонанда саҳифа, сарлавҳаҳо ва баъдан ҷумлаи аввали хабарро, ки ўро ба худ ҷалб намудааст, сарсарӣ аз назар мегузаронад. Мутолиакунанда ба хулосае меояд, ки чиро хонад ва чӣ қадар хонад, саҳифаҳоро оҳиста ё тез варақгардон кунад. Ин вобаста ба он аст, ки кадом мавод ё хабаре махсусан диққати ўро ҷалб кардааст. Дар рӯзнома ва веб-сайтҳо ҷойҳои зиёде ҳастанд, ки хонанда метавонад ба он назар кунад ва мақолаҳое ҳастанд, ки барои ҷалби диққати ў рақобат мекунанд. Ғайр аз ин, рӯзномаҳои зиёд ва веб-сайтҳои беҳисобе мавҷуданд ва беҳуда нест, ки азназаргузаронии сатҳии шумораи зиёди мақолаҳои интернетӣ ҳоло бо унвони «серфинг» маъмул шудааст.

Барои ҳалли масъалаи ҷалби хонанда қоидаи ҷо ба ҷо гузоштани таркиботи мақоларо риоя кардани зарур аст. Тибқи таомули журналистикаи байналхалқӣ нуқтаи авҷ аз ҳама муҳим аст ва бино бар ҳамин вай бояд дар аввал ё дар муқаддима ояд. Ин ҷумлаи муқаддимавии мақола ном дорад. Фактҳои муҳимтарин муҷазтар ва бо шарҳи соддаву зарурӣ дар ҳамин сарсатри аввал бояд ҷо дода шаванд. Баъдан баёни мавод сар мешавад, ки дар он муаллиф банд-банд мавзӯро кушода, фактҳоро аз рӯи аҳамияташон ба тартиб меорад.

Аҳроми сарозер

Чунин шакли баёни ахбор бо номи «аҳроми сарозер» маъмул аст. Чун ки дар мавриди тасвири суробӣ чунин услуб ба аҳроми сарозер шабоҳат дорад - маълумоти муҳим дар болою ҷузъиёти камтар аҳамиятдошта - дар поён. Чунин принсип ҳам ба талаботи хонанда ҷавобгӯсту ҳам ба тақозои муҳаррир.

Ин тарзи пешниҳоди мавод вақти хонандагонро намегирад, зеро онҳо ба ҷумлаи аввал назар афканд, пай мебаранд, ки мутолиаи мақола киروي идома додан ҳаёт ё не. Ҷумлаи муқаддимавӣ маводи аз ҳама муҳимро дар бар мегирад. Ҷумлаи муқаддимавии хуб одатан аз 25-40 калима иборат буда, дар бораи нуктаҳои муҳимми мақола маълумот медиҳад ва он ба ҷалб кардани диққати хонанда нигаронида шудааст. Ҷумлаи мазкурро дар сурате бобарор номидан мумкин аст, ки агар он чун маълумоти алоҳидаи хабарӣ хидмат кунад.

Сипас журналист баъд аз баёни мухтасар ба шарҳ додан мегузарад, фактҳои асосии мақола, маълумоти роҷеъ ба ашхосу созмонҳои меорад, ки ба он алоқаманданд ва масъалаҳои барои муҳокима матраҳ мекунад.

Бо мурури амиқ рафтанд ба мавод журналист ба нуқоти минбаъдаи манфиатҳои дахл намуда, муфассалтар сухан меронад, дурнамоҳои ибтидоиро ҷузъ ба ҷузъ тарҳрезӣ менамояд. Ҷ инчунин онҳоро возеҳтар нишон дода, гуфтаҳои иштирокчиёро густурдатар пешниҳод мекунад.

Қисми хотимаӣ маводест, ки риштаҳои гуногуни қиссаҳои ба ҳам мепайвандад ё саволи зеҳниро, аксаран тавасути овардани иқтибос аз гуфтори қаҳрамонони мақола, пешниҳод менамояд. Вале он бояд маълумоти наво надоста бошад, ё мавзӯ ва бахши наво муҳимро дар бар нагирад, ки дар борааш қаблан гуфта шуда буд. Умуман, қисмати хотимаӣ аз тарзи сабуки ҷамъбастананда иборат аст ва дар бисёр ҳолатҳо мумкин аст ихтисор ёбад ё пурра партофта шавад.

Таркиби мақолаҳо

Ин таркиб шаклан эътироф мекунад, ки мақсади мақола баҳри пайбурдани мазмуни он маҷбур кардани хонанда ё бинандаю шунаванда набуда, балки ба таври фаврӣ, воқеӣ, дақиқ ва осон пешниҳод кардани фактҳост. Аз лиҳози интиқодӣ таркиби мазкур инчунин таҳрир карданро осон мегардонад ва зимнан имкон медиҳад, ки мавод барои ҷойгир кардан дар соҳати маҳдудтари саҳифа ихтисор карда, бе заҳмат ба вазъияти тағйирёбанда мутобиқ гардонда шавад.

*Журналистикаи хуб –
ин ҷавобҳои
қонеъкунанда ба
шаш савол аст*

Тасаввур кунед, ки шуморо муҳаррир дар ҳаҷми 800 калима мавод омода кардан фармуд. Баъдан ягон рӯйдоди муҳимме, аз қабилӣ куштори роҳбари давлат ё таркиши бомба рух медиҳад. Чунин ҳодисаҳо ҳамеша ногаҳонӣ ба амал меоянд. Муҳаррир бояд оҷилан амал кунед, то ҳодисаи овозадор тавзеҳ ёбад. Ин чунин маъно дорад, ки дар рӯзнома баъзе маводи дигар ҷои камтар мемонад (баъдан тамоман наемонад).

Агар мавод ба таври аҳроми сарозер таҳия гардида бошад, дар ин сурат бе зарар ёфтани мазмун буридани он аз поён ба боло кори нисбатан осонтаре хоҳад буд. Мавод метавонад то як сархат ихтисор гардад ва агар матн ба таври лозимӣ таҳия шуда бошад, он бешакку шубҳа фаҳмо ва хабарӣ хоҳад буд.

Матни дуруст таҳияшуда бояд ҷавобгӯи шаш саволи асосӣ бошад. Журналистикаи хуб ҷавобҳои қонеъкунанда ба шаш савол мебошад.

Шаш савол

Журналистика он гоҳ хуб аст, агар ба саволҳои мавҷуда ҷавобҳои пурра дода тавонад. Аз мақолае, ки саволҳо ме-гузораду баъдан онҳоро беҷавоб мемонад, чизи дилхарош-таре нест. На ҳама вақт дар як сархати иборат аз мӯҳтавои мухтасари мавод пеш гузоштани кулли саволҳо имкон до-рад, ки фаҳмидани онро мушкил нагардонад. Вале вазифаи журналистика ҳамин аст; воқеъан ҳам саволҳои асосӣ бояд дар якҷанд сархати аввал дода шаванд. Баёни хуби хулосаи ахбор одатан аз 25-40 калима зиёд намешавад.

Кӣ, Чӣ, Дар кучо, Кай, Чаро, Чӣ тавр?

Ба хусусияти фаъол доштани ин саволҳо диққат диҳед. Жур-налистика бо рӯйдодҳои саруқор дорад - хоҳ лаҳзаҳои ҷиддии муассир бошанд ё ғаразнок ва журналистика ҳодисотеро тавзеҳ менамояд, ки воқеан дар дунё ба вучуд омадаанд ва меқӯшанд, ин корро ба таври муҷаз анҷом диҳанд, то хабарҳо соддаву воқеъбинона ба доираҳои васеи хонанда ё шунаванда бирасанд.

Мисоли зеринро бодикқат бихонед:

**МУХОЛИФИН ВА ҲУКУМАТ ДАР КУШТОРЕ,
КИ ЧЕРНОГОРИЯРО БА ЛАРЗА ОВАРДА БУД,
ҲАМДИГАРРО МУТТАҲАМ МЕКУНАНД**

Муаллиф: Неделко Рудович, Подгориса

Ҳабси ду гумонбаршудае, ки дар куштори журналисти номӣ айбдор гардидаанд, оташи роҳи ҷанги шифоҳии байни Ҳукумати Черногория ва мухолифинро оид ба ин моҷаро хомӯш карда натавонист. Куштори Дуско Йованович, ки 27 май руҳ дода буд, фазои тарсу ваҳм ва беҳимоятиро дар ҷумҳурӣ пурзӯр карда, вартаи байни ҷизбҳои мухолифу ҳукуматро беиштар гардонд.

Дамир Мандич, варзишгари номии олами ҷанги тан ба тан ва бародараш Алмир шаби гузашта вобаста ба тафтишоти мазкур ба ҳабе гирифта шудаанд.

Йованович, муҳаррири 40-солаи ҳафтаномаи ДАН дар Подгорис ва мунаққиди коалитсияи тарафдорони истиқлолият наздиқиҳои ними шаб дар назди дафтари кориаш кушта шуд.

Баъд аз оне, ки Йованович ба мошинаш нишаст, мошини сиёҳшишае ба наздаш омада расид ва шахси номаълуме аз дохили он тир холӣ кард. Сипас мошин ба самти номаълуме нопадид гашт.

Ин куштор боиси изтироби сарвазир Мило Љуканович гардид, зеро мухолифин иброз намуданд, ки куштор ба фармуди шахсоне аз доираи наздики сарвазир ё ҳатто аъзои Ҳукумати ӯ содир шудааст. Дар гирдиҳамоиши мухолифин,

ки 29 май ба ёдбуди Йованович доир гардида буд, эътирозгарон дар пойтахти Подгориса аз назди бинои Ҳукумат гузашта истода, «Мило - қотил» гӯён, дод мезаданд.

Коалитсияи ҳукмрон исрор мекард, ки куштор маҳз ба хоштири муташанниҷ сохтани авзои ҳукумат содир шудааст.

Вазири корҳои дохилӣ Драган Љурович, ки азми қатъии аз байн бурдани гумони даст доштани Ҳукуматро дар куштор дошт, эълон намуд, ки дар сурати ошкор нашудани ҷиноят ӯ ба истеъфо хоҳад рафт ва ба расонадағони маълумот дар бораи фармоишгарону дастандаркорони ин куштор як миллион евро подош таъйин кард.

Љуканович гуфт, ки ин куштор «ҳамлае буд ба сулҳу субот дар Черногория. Ана барои ҷӣ таҳлил кардан ниҳоят зарур аст, ки ин амал ба манфиати кӣ буд, дар содир кардани чунин ҷиноят».

Вазири корҳои дохилӣ барои кӯмак ба политсияҳои Фаронса, Британияи Кабир, Олмон ва Амрико муроҷиат намуд, ки дар кушодани ин парванда коршиносоне бифристанд.

(Дар ин ҷо танҳо таҳрири мухтасари мақола оварда мешавад).

Ин мақолаи «хабарӣ» ё «завқовар» набуда, таҳлили хабар-ҳоест ки аз ҳабси нисфишабии ду гумонбаршудаи куштор бармеояд, вале ин таҳлил низ тақозо ба таркиби дақиқа дорад. Биёед таҳқиқи қоидаҳои аҳроми сарозерро дар мисоли ин мақола пеш гирем.

Ҷои ҳодиса дар сархати аввал нишон дода шудааст. Баъдан бо муфассал овардани қарина, мансаби шахсони номбаршуда ва мувозингари хабар баён меёбад. Лекин бинед баёни мухтасар мазмуни мақоларо ба таври муҷаз мерасонад.

Навъҳои дигари кӯтоҳбаёнӣ

Дар мавриде, ки тарзи баёни мустақими мухтасар аз ҳама осону беҳавф аст, гоҳо шумо мехоҳед, ба коратон баъзе навигарию гуногунрангиҳо ворид созед. Мақсад аз ин ҷалб кардани диққат ё барангехтани дасиса аст, даме, ки ҷавобҳои шаш савол мумкин аст, баъдтар пайдо шаванд. Ағлаб ҷумлаи муқаддимавии сирф хабарӣ шояд барои очерк ё мақолаи адабӣ созгор набошад. Вале шумо набояд дар кушодани муаммо чандон кашолакорӣ кунед, дар акси ҳол аз хонандаю шунавандаи худ маҳрум мешавад. Ин усулро баъзан «зарбаи батаъхирафта» меноманд.

Масалан:

Дар панҷ соли охир мардуми Ослобск дар турсу ҳарос умр ба сар мебурданд, вале оқибат ҳукумат чораҳои пеш гирифт, ки аҳолии ин минтақаро ҳимоят мекунад.

Вожаи «тарс» ҳисси кунҷковии хонанда ва шунавандаро бедор карданаш мумкин аст. Вале шаш суоли мифтоҳӣ ба ҳайси дархостгари ҷавоб боқӣ мондан мегиранд. Ҳамин тариқ, баъд аз ҷумлаи пешин чунин ҷумла пеш омаданаш мумкин аст:

Баъд аз кӯчондани тақрибан 500 нафар аҳолии деҳот дирӯз ҷузъу томҳои ҳарбӣ минаю гулӯлаҳои баъд аз муноқишаҳои ним соли собиқ натаркида мондари битарканданд.

Сабки навоварона ё диққатҷалбкунандаи баёни мухтасари маводро сарфачӯёна ва танҳо дар ҷое боист ба кор бурд, ки нисбат ба тарзи баёни мустақими кӯтоҳ воқеан шавқовартар ва раднопазир аст.

Баъзан шумо шояд мехоҳед, дар мухтасартарин баён як дараҷа муҳит ба вуҷуд оред:

Бӯи марг ва пардаи дуд дар болои кӯчаҳои харобгаиша муаллақ меистоданд. Он чи аз тирпарониҳои шадид бар ҷой монда, ҳамин аст, ки шаби гузаиша оғоз шуда, 12 соат беист идома ёфта буд.

Баъзан шояд дилатон хоҳад, ки диққати хонандаро бештар ҷалб кунед:

«Ин мутлақо аз ҳақиқат дур аст», – гуфт генерал дар равшаниҳои рӯз аз харобиҳои гирду атроф ҳаяҷонашро ифода кард.

Ў харобаҳои шаҳрро, ки зери зарбаи гулӯлаҳои адӯ қарор гирифтаанду ин зарбаҳо даҳҳо ҷасад, садҳо захмӣ ва бештари иморатҳои валангоршудаи маркази шаҳрро боқӣ гузоштаанд, аз назари муоина мегузаронд.

Дар ҳар ҳолат маълумот бояд фавран ва возеҳ пешниҳод шавад ва худӣ «таркиби»-и ҷумлаи муқаддимаии алтернативӣ бояд кӯтоҳу нишонрас бошад. Кӯтоҳбаёнӣ додари маҳорат аст.

Тафсилот ҳикояро зиндаву ҳақиқатмонанд мекунад. Вале ин маънои онро надорад, ки ҷузъиёт бояд аз ҳад зиёд бошанд ва барои навиштани мақола фактҳои ҳаяҷонбахш нисбат ба тавсиф бештар истифода шаванд. Тавсифҳоро дар сура-те мавриди истифода қарор додан мумкин аст, ки тавассути онҳо фақат хушбаёнӣ накарда, чизи махсусеро пешниҳод кунанд. Хубтараш қиссаатонро на тавассути тасвир, балки бо амал баён созед. Тавсифҳо баъзан воқеияту беғаразии мақоларо аз байн мебаранд.

Ин ду ҷумларо муқоиса кунед:

Баъд аз галогулае, ки дар натиҷаи доду фарёди таҳқиқомези намояндае рух дода буд, бо амри раиси бағазабомеда толори маҷлис фавран ҳолӣ карда шуд.

Раис болғаширо ба рӯи миз зада, аз вакилон талаб кард, ки доду фарёдро бас карда, толори маҷлисро фавран ҳолӣ намоянд.

Ҷумлаи дуюм тафсилоти ҳодисаи воқеан баамаломадаро дар шакли фаъол қисса мекунад.

Агар шумо тавсифҳоро ба кор баред, ба худатон савол диҳед, ки оё онҳо дар ҳақиқат барои тафсили ҷузъиёти худӣ баёнӣ мавод лозиманд ё танҳо фикри шахсӣ ва таҳмини муаллифанд?

Маводро бо тафсилоти барзиёд пурбор накунед. Қоида чунин аст: маводро фаҳмо, шавқовар ва ҳатто таъсирбахш кардан кофист, вале на ба он дараҷае, ки хонанда дар бораи ҷӣ ривоят кардани муаллифро фаромӯш созад.

Дар сурати шубҳа кардан он тафсилотеро истифода ба-ред, ки ба фикри шумо мақоларо хубтар мегардонанд. Муҳаррирон онҳоро ҳамеша хорич карда метавонанд, вале агар аслан набошанд, ҳамроҳ карда наметавонанд.

*Агар шумо
дилпур набошед,
бозгардеду саволро
аз нав диҳед*

Бэкггаунд (Маълумотномаи таърихӣ)

Журналист бояд итминони комил дошта бошад, ки ӯ ҳаҷми зарурии маълумоти ибтидоиро барои дарк кардану навиштани мақола дорад. Дар хотир дошта бошед, ки агар шумо чизеро намефаҳмед, гумон аст, ки хонанда ва шунаванда онро фаҳманд. Агар шумо дилпур набошед, бозгардеду саволро аз нав диҳед.

Воқиагузор бояд доимо дар хотир дошта бошад, ки хонанда ва шунаванда низ эҳтимол ба мисли худи муаллиф бисёр чизҳои пардапӯши масъаларо надонад. Аз ин рӯ, боварӣ ҳосил намоед, ки ҳикоя аз маълумоти кофӣ иборат аст ва матн ба хонанда ва шунаванда фаҳмо хоҳад буд.

Ҳамеша номи одамонро пурра нишон диҳед ва ҳангоми бори аввал ба забон гирифтани номи ҳамаи акронимҳоро пурра оред. Шумо ба ҳайси воқиагузори кишвари худ бояд номи сарвазирро хуб донед. Вале хонанда аз кишвари дигари олам, ки тавассути Интернет ё ВАО (интишор ё фурӯши замимаи рӯзномаҳо) ба мутолиаи мавод мепардозад, шояд номи ӯро надонад. Муайян намудани мансубият ба ҳизбҳои сиёсӣ низ шояд кори печ дар печ бошад, аз ин рӯ, сараввал (хеле кам дар навбати дуҷум) эътиҳод пайдо кунед, ки дар иқтибоси аввал дар матн номи ҳизб бо зикри мансубияти он – қаноти чап ё рост, динӣ ё этникӣ, сотсиал – демократӣ ё консервативӣ ва ғайра пурра оварда шудааст.

Ин ба хонанда ва шунаванда барои фаҳмидани он, ки Али Бег дар кӯчабозори асосии ноҳияи Х фурушандаи либосҳои мардона аст, на дӯзандае аз қанори шаҳр ё оё ӯ соҳибкор аст ё дар хидмати шахси дигар қарор дорад. Ӯ чандсола аст? Оё ӯ оиладор аст? Оё ин барои фаҳмидани ҳубтари мақола ба хонанда кофист ё ки мадад мерасонад?

Шояд ба хонанда ва шунаванда хотиррасон кардани баъзе фактҳо дар бораи шахси маъруф лозим бошад. Ба монанди «баскетболбозе, ки бо тӯбандозиҳои бо дасти чап машҳур аст...», «депутате, ки як сол қабл баъди адои ҷазояш барои задани ходими полис аз маҳбас озод шуда буд» ва ғайраву ҳоказо.

Кӯшиш кунед пешбинӣ намоед ва барои ҷавоб додан ба ҳамаи саволҳо омода бошед. Агар дар мақола ду одам бо номҳои якхела оянд, қайд кунед, ки онҳо хешу табор ҳастанд ё не? Агар ҳодиса дар деҳот рух диҳад, имконият пайдо карда, ишора кунед, ки он аз пойтахт чӣ қадар дур аст ва ё дар қисмати шимолӣ ё ҷанубӣ ва ё ғарбии мамлакат воқеъ гардидааст. Агар ҳизби мухолифе изҳорот диҳад, хотиррасон намоед, ки оё он ҳизби калону бонуфуз аст ва дар оянда иқтисодӣ ба даст овардани ҳокимиятро дорад ё он як гурӯҳи хурдест?

Баъзан шумо ба мавод якчанд калимаро, ба мисли «шаҳрчае дар биёбон» дохил карда метавонед, зеро бисёриҳо намедонанд, ки он дар биёбон ҷойгир аст ё «дар қисмати саноатии канори шаҳр», ё «дар қисмати ҷанубии шаҳр».

Калиди ҳалли масъала дар ҷавоби ин савол: «Чӣ тавр ман инро барои хонанда ва шунаванда фаҳмотар карда метавонам?» Аз тафсилоти дилгиркунанда ё бегона худдорӣ намоед, вале ба хонандаи ноогоҳ аз мавзӯи хабар имконият диҳед, ки рафти сужетро мушоҳида кунад. Маълумотро пурра, на каму на зиёд пешкаш намоед, ба қадре, ки ба фаҳмидани хонанда кӯмак расонда тавонад.

МАШҚҶО

Рӯзномаро хонда, шарҳи мухтасари маводи мақолаҳоро аз назар гузаронед ва оид ба маводи дорои хусусиятҳои мухталиф ба саволҳои зерин ҷавоб диҳед:

- Журналист чанд калима ё сарсатрро барои таҳияи мақола истифода мебарад?

Калиди ҳалли масъала дар ҷавоби ин савол: «Чӣ тавр ман инро барои хонанда ва шунаванда фаҳмотар карда метавонам?»

- Оё ин ҷумлаи классикии муқаддимаии мақолаи хабарӣ аст ё ҷумлаи муқаддимаист, ки маводи интиқодӣ дорад ё мисоли дигаре истифода мешавад?
- Оё дар ин ҷумлаи муқаддимаӣ ҷавоб ба шаш саволи асосӣ вуҷуд дорад?

Рӯзнома ё мақолаи худатонро дар Интернет аз назар гузаронед. Кӯшиш кунед пай баред, ки чӣ чиз шуморо ба хондани мақолаҳои гуногун водор месозад. Чаро як мақола шуморо ба андозае мафтун месозад, ки тамоми матро то охир мехонед ва дигараш маҷбур менамояд, ки саҳифаашро гардонед ва мақолаҳои дигарро чӯед?

Қадам вақт шумораи лозимии тафсилот мақоларо шавқовар мекунад ва кай тафсилот дилгиркунанда мешавад? Натиҷаҳои худро бо натиҷаҳои ҳампешагонатон муқоиса намуда, бинед, ки оё шумо ба хулосаҳои яхела омадед?

МАВОДИ ИЛОВАГӢ БАРОИ МУТОЛИА ВА МАВОДИ МАЪЛУМОТРАСОН

Сайти Институти Пойнтер дорои саҳифаҳои сершумори ёри-расонест, ки чӣ тавр навиштану таҳия намудани мақолаҳо ва таҳрир карданро мефаҳмонанд.

www.pointer.org/subject/asp?id=2

МАНБАЪҲОИ ИТТИЛООТ

*Манбаъҳои хуби
иттилоотро пайдо
кунед ва мақола худ аз
худ навишта мешавад*

МАНБАЪҲОИ ИТТИЛООТ унсурҳои таҳияи мақолаи шумо мебошанд. Манбаъҳои хуби иттилоотро пайдо кунед ва мақола худ аз худ навишта мешавад. Дар сурате, ки шумо манбаи хубро аз даст медиҳед, маводатон ба тамоми ҳусни баён ва мавзӯи муҳимму азимаш барои нашр нодаркор шуда мемонад.

Ҳангоми арзёбии манбаъҳои иттилооти худатон боғайрату худтанқидгар бошед. Оё онҳо тибқи вазифаи ишғолкардаашон маълумотеро, ки ба шумо пешниҳод мекунанд, медонанд ва ин маълумот бозътимод аст ва ё ин ашхос танҳо аз овозаҳо истифода мебаранд? Оё ташреҳи ҳодисоти шумо ба санҷиши ҷиддии фактҳо ё дигар санҷиш мустақил тоб оварда метавонад? Оё манбаъҳои тасдиқкунанда ба ҳамдигар вобаста нестанд? Агар мақолаи шумо дар асоси ҳуҷҷате таҳия шуда бошад, оё шумо онро дар даст доред, ё ки онро аз гуфтаи дигарон налқ кардед?

Ба ғайр аз манбаи бозътимод, журналисти хуб доимо кафолат дода тавонад, ки манбаъҳои ӯ кушоду ошкоранд. Маводи мӯътамад дар асоси манбаъҳои пешниҳодшуда боиси пайдоиши афкори шахсии хонанда ва шунаванда мегардад дар бораи бозътимодию воқеияти он. Аниқ муайян кардани манбаи маълумот дар мавриди мақола навиштан оид ба муноқишаҳо, баҳсҳо ё ихтилофи назарҳо бисёр муҳим аст. Журналист бояд аз «айбдоркуниҳо» дар бадгумонӣ ё ғаразнокӣ худашро ҳимоя кунад ва ғами онро хӯрад, ки маводаш бозътимодтар гардад.

Муайян кардани манбаи маълумот чунин саволро ба миён меорад: «Мо инро аз кучо медонем?» ва исбот кардани ҳаққонияти онро тақозо мекунад. Масалан, мо мефаҳмем, ки «12 кас дар ҷанг ҳалок шудаанд», чунки ким-ки инро ба мо ҳикоя кард ё барои он ки, мо худамон ҷасадҳоро ҳисоб кардем. Вале дар мавриде, ки манбаи маълумот намояндаи яке аз ҷонибҳои ба ҳам муҳолифи муноқиша бошад, мо аз кучо медонем, ки ӯ рост мегӯяд? Мо шунида метавонем, ки имсол истеҳсоли писта афзудааст, зеро дар изҳороти ҳукумат чунин омадааст. Лекин оё мо ба ҳисоботи ҳукумат бовар дорем ё не? Оё инро бо манбаҳои дигар муқоиса кардан лозим аст? Вазифаи асосӣ тавре нишон додани манбаҳои ҳонандагон худашон хулоса бароварда тавонанд.

*Вазифаи асосӣ
тавре нишон додани
манбаҳои ҳонандагон
худашон хулоса
бароварда тавонанд*

Ба нақша гирифтани гузоришҳои шумо

Ҳангоми омода кардани ҳар як мақола манбаи баррасии дарёфти маълумот бояд қадами аввал қарор гирад ва таҳияи нақша мувофиқи ҳамин хоҳад буд. Мазмуни умумии мақоларо ба қисматҳои оддитар тақсим кунед ва ҷадвали манбаҳои муҳимтару муносибтар, инчунин ҳуҷҷатҳо, шохидони воқиаҳо ё фикрҳои дигарро тартиб диҳед, ки баҳри навиштани мақола барои рӯзнома ба шумо лозим хоҳанд шуд.

Дар аснои кор бо манбаҳои бояд ба ақли солим ва принципҳои асосии журналистика таъҷиб ин аст, ки ин қоидаҳои асосӣ бештар аз сабаби норасоии вақт, набудани имконият ё фишороварӣ аз берун сарфи назар карда мешаванд.

- Агар шумо очерки тарҷумаиҳолӣ навиштанӣ бошед, хусусан, агар он унсурҳои танқид дошта бошад, он гоҳ ҳатман бояд бо ин шахс сӯҳбат кунед, ё ҳадди ақал, ба ин кор хеле саъй кунед. Агар шумо бо ягон сабабе инро карда натавонед, ё ин шахс дархостатонро рад кунад, инро дар мақола гӯед.
- Агар шумо дар бораи муноқиша навиштанӣ шавед, кӯшиши зиёде ба харҷ диҳед, то бо ҳарду тараф сӯҳбат намоед ва барои мустақиллона баҳо додан манбаи берунае пайдо кунед.
- Агар шумо ҳамчун аксултамал мақола навиштанӣ бошед, масалан, ба рӯйдоди муҳимми ҷамъиятӣ, дар ин сурат дар кӯчаҳо бо одамони зиёде сӯҳбат кунед, ҳамчунин бо коршиносон.
- Агар шумо аз мавзеи муайяне гузориш таҳия карданӣ бошед, хонандаро ба он ҷо «кӯчонед» ва ҳамчун шоҳиди ҳол аз номи худатон баъзе тафсилоти ҷолиби диққатро пешниҳод кунед. Хонандаро водор намоед бовар кунад, ки шумо – журналист дар макони ҳодиса қарор доред.
- Агар мақола дар асоси ҳисобот ё санаде таҳия шуда бошад, баҳри дарёфти нусхаҳои асл тамоми қувваатонро истифода баред, ё ба манбаъҳое, ки қобили тасдиқи ҳаққонияти онанд, ғамхорӣ зоҳир кунед. Ба хонанда софдилона бигӯед, ки чӣ гуна санад ба шумо дастрас шуд: масалан, «тибқи ҳуҷҷате, ки воқиянигор дида буд», ё «мувофиқи ҳуҷҷате, ки дастраси рӯзнома гардида буд».

Дар хотир дошта бошед, ки беғаразӣ, ростқавлӣ ва воқеият принципҳои асосии журналистикаи байналхалқиянд. Ин муддао танҳо тавассути интихоби дақиқи манбаъҳои маълумот ҳосил хоҳад шуд.

Ба сифати тавсияи иловагӣ аз зарурати ба нақша гирифтани маълумотатон метавон ҳарф зад. Қабл аз мусоҳиба бо ҳар гуна манбаъ омодагирии хуб дидан хеле муҳим аст. Вале манбаи аз ҳама муҳимро дар охири охирон нагузоред. Ин барои хабарнигор даҳшат асту бас, – ба манбаъ занги охири задан бо хоҳиши тасдиқи факт ё ба даст овардани тафсир, фақат барои он ки, ошкор шуд, ки манбаъ надоред. Мушкилот ва ҳардамҳаёлии ашхосеро, ки бо шумо дар иртиботанд, дар доираи мӯҳлати ниҳии супоридани мавод пешбинӣ кунед.

Қоидаи ду манбаъ

Шумо бояд ҳангоми муайян намудани аҳамияти ин ё он чизи қобили нашр тасдиқи онро ҳатман аз ду манбаи боэътимоду мустақил дарёбед. Ин барои манбаи маълумот қоидаи тиллоӣ ба шумор меравад. Ин чунин маъно дорад, ки яке аз манбаъҳо маълумотро аз дигараш гирифта натавонист ё ҳар дуи онҳо маълумотро аз айни як манбаъ нагирифтаанд.

*Беғаразӣ, ростқавлӣ
ва воқеият
принципҳои асосии
журналистикаи
байналхалқиянд*

Умуман, то даме, ҳар чизе, ки аз рӯи қоидаи «ду манбаъ» аз санҷиш нагузаштаст, ҳеҷ вақт онро ҳамчун муайяншуда шуморидан нашоёд. Агар шумо танҳо як манбаъ доред, вале эҳсос мекунед, ки маълумоти пешниҳодкардаи ин манбаъро дар мақола дарҷ кардан мумкин аст, ё барои ба ҳаққонияти он бовар кардан сабаби хубе вучуд дорад, дар он сурат аз иқтибос кардани таъбири «манбаи А мегӯяд» ё «тибқи тасдиқи манбаи А» хонанда ё шунавандаро огоҳ гардонед. Дар ҷое, ки шумо эҳтимоли баҳснок будани фактро медонед, ин нуктаро рӯйпӯш накунад ва баръакс фаҳмонед, ки оид ба масъалаи мазкур одамони гуногун ақидаҳои мухталиф доранд.

Истифодаи манбаи ягона дар ин ҳолат ба муайян намудани бозэтимодии он манбаъ ва эҳтимоли дуруст будани фактҳо вобаста аст. Дар чунин ҳолатҳо қариб ҳамеша бояд ба манбаъ ишора кард. Бешубҳа, баъзан як шахс маълумотеро саҳеҳ донистанаш мумкин аст, вале дилпур бошад, ки ин кори таваккалист. Истифодаи ду ва аз он ҳам зиёдтар манбаъ ҳалли беҳтарини масъала мебошад.

Идентификатсияи манбаъҳо

Дар мавриди ба ҳам шабеҳ кардани манбаъҳои маълумот тафсилоти марбутатаи хоси дахлдоре оред, ки хонанда дар бораи бозэтимод будани манбаъ ба осонӣ хулоса бароварда тавонад. Ин чунин маъно дорад, ки боист ба таври возеҳ асоси босалоҳияти манбаъ муайян гардад, инчунин сабабҳои имконпазири ғайривоқеӣ будани он нишон дода шавад.

Ҳар қадаре, ки шумо ба ин кор дақиқкорона муносибат намоед, мақолаи шумо ҳамон қадар ба ҳақиқат бештар монанд мешавад. Баҳри ба хонанда фаҳмондани мазмуни матн шояд зарурати ворид намудани ҷумлаи мухтасаре дар бораи заминаҳои масъала пайдо шавад. Масалан, агар манбаъ дар масъалаи мазкур манфиатҳои молиявӣ ё касбӣ дошта бошад, ё ки вай ба шахси танқидшаванда дар ҷараёни муҳоҷисаи тӯлонӣ қарор дошта бошад ва ё манфиати шахси дигаре мавҷуд аст, дар ин сурат онро шарҳ диҳед.

Масалан, агар шумо дар бораи ҳукумат мулоҳизаи танқидиеро иқтибос оред, фикраи «ба гуфтаи воқиагузор Ҳасан Алӣ» аз «ба гуфтаи шореҳи доимии рӯзномаи пешбари оппозисионии «Трибун» Ҳасан Алӣ, дақиқтар нест. Ё агар шумо суханони «коршиноси мустақил оид ба масъалаи мазкур Рэндэл Брейтвейт»-ро ба ҷонибдории ҳукумат ореду Рэндэл Брейтвейт ҳамон мушовирест, ки ба ҳукумат оид ба масъалаҳои минтақавӣ мунтазам иттилоъ дода меистад, он гоҳ гуфтаҳои боло касро ба иштибоҳ меандозанд.

*Худи ҳамин факт,
ки иттилоот
нуқтаи назари
расмист, маънои
онро надорад, ки
он бояд мавриди
санҷиш қарор нагирад*

Манбаъҳое, ки қобили эътимоданд

Шахсе аз сохтори расмӣ, ки вазифаи таъмингарии иттилоотро бар дӯш дорад, манбаи хуб ба шумор меравад. Вазири мудофия оид ба масъалаҳои сиёсати мудофиявӣ бешубҳа манбаи мӯътабар аст; айнан мисли ҳамин аст мансабдори калони вазорати ӯ, махсусан агар шумо номи он касро гуфта тавонед. Аммо вай мумкин аст доир ба дигар масъалаҳо, ҷунони масъалаҳои молия ва проблемаҳои байналхалқӣ мутахассиси беҳтарин набошад. Дар ҷое, ки имкон дорад, доимо номи пурра ва вазифаи ҷунин шахсро нишон диҳед, масалан номи вазири мудофия Стенли Смитро.

Инчунин дар хотир дошта бошед, ки изҳороти расмӣ ё мӯътабар мумкин аст тамоми фактҳои муҳимро дар бар нагирад ва аслан ҳадафи изҳорот пинҳон доштани баъзе фактҳо бошад. Худи ҳамин факт, ки иттилоот нуқтаи назари расмист, маънои онро надорад, ки он бояд мавриди санҷиш қарор нагирад. Ин ҷо, маҳз ҳамту бо мақсади воқеӣ ва бозътимод гардондани мавод ҷустани ақидаҳои муҳолиф лозим нест. Масалан, ҷунин ҳам шуданаш мумкин аст, агар шумо ба вазири мудофия барои гирифтани маълумоти муфассал оид ба пешрафти чорабиниҳои ҷорӣ ҳарбӣ муроҷиат намоед ва худи ӯ ҷонибдори ҷунин амал бошад, дар ин маврид ӯ бешубҳа манбаи махсусан бозътимод ба шумор меравад. Зеро ӯ воқеан ҳам маҳз ба хоҳири мақоми расмияш гапи ростро нагӯяд, ё ба тарафдории ҳукумат ҳарф зада, кӯшиш кунад воқиаҳоро дар шакли хуб пешниҳод намояд.

Воқиянигор ё шоҳиди воқиа

Худи воқиянигор ё дигар шахси бозътимодде, ки он чи ба тас-
вир омадааст мебинаду мешунавад, бешубҳа манбаи ҷиддӣ
мебошад.

Аз матни хабар доимо маълум мегардад, ки воқиянигор
шоҳиди ҳодиса будааст. Ё манбаъро бояд ишора кард: «Мух-
бири IWPR тақрибан баъди 20 дақиқаи таркиш ба ҷои воқеъа
ҳозир шуд. Мухбир Саид Ҷамол дар бораи панҷ ҷасаде, ки
дар рӯи замин хоб буданд ва даҳҳо ходимони полисе, ки
анбӯҳи одамонро тела медоданд, хабар дод».

Хабарҳо бидуни истинод кардани манбаъ

Ҳангоме, ки хабар мавриди баҳси касе қарор нагирад, нишон
додани манбаи мушаххас зарур нест. Масалан, дар маври-
ди овардани чунин санаи таърихии аниқ: «Миталистон соли
1654 давлати соҳибихтиёр шуда буд». Вале дар хотир дош-
та бошед, ки бисёр «факт»-ҳои таърихий баҳсноканд, аз ин
рӯ, эҳтиёткор бошед.

Манбаъҳои расмӣ

Манбаи расмии иттилоот шахсест, ки ба туфайли фаъолияти кориаш иттилоот ба ӯ дастрас аст, вале шарт нест, ки ӯ вазифаи масъул дошта бошад. Дар мақолае роҷеъ ба амният ходими полисро метавон манбаи расмӣ номид, хизматчиӣ ғайринизомии давлатро дар маводе дар бораи сиёсати давлатӣ, ки вазорати ӯ пеш гирифтааст, корманди СММ ё Созмони ғайридавлатиро дар маводе оид ба масоили башардӯстона, ки пешаи фаъолияти онҳост ва ғайра ва ҳоказо. Доимо кӯшиш кунед, ки исми пурра ва вазифаи шахсро номбар кунед, агар чи баъзан шумо бо шартӣ ошкор накардани ному вазифа иттилоъро дастрас карда метавонед. Вале дар ин маврид бояд итминони комил дошта бошед, ки шуморо ба иштибоҳ намеандозанд.

Дар ҳар ҳол чизи асосӣ – нишон додан, ки чаро манбаъ дар он ҷо қарор дорад, барои фаҳмидани маълумоте, ки вай ба шумо мегӯяд.

Масалан, навиштан, ки: «Муовини вазири иқтисод Абдул Басир Муҳаммадӣ иттилоъ дод, ки нархҳо нисбат ба ҳамин давраи соли гузашта то 20 фоиз паст шуданд», афзалтар аст аз фақат зикр кардан, ки «соҳибмансабе гуфт...».

Дар сурате, ки номи мансабдорҳо оварда намешавад, вазифаи онҳоро ба қадри имкон муфассалтар зикр намоед. Агар муовине, ки дар мисоли боло оварда шуд, ба зикр карда шудани номаш изн надихад, ҳангоми овардани иқтибос ӯро «мансабдори калони Вазорати иқтисод муаррифӣ намоед», ки ин ҳам беҳтар аст аз ҳамту «мансабдор» гуфтан.

Манбаъҳоро дар шакли ҷамъ нанависед, агар манбаъ дар асл якто бошад. Як ходими полис ин «ходими полис» аст, на «манбае дар идораи полис». Агар як дипломат чизе мегӯяд, ӯ «дипломат» аст, на «манбаъҳои дипломатӣ». Аз истифодаи чунин истилоҳи номуайян, ба мисли «дипломатҳои ғарб» худдорӣ кунед.

Ҷангоми овардани манбаъ аз ибораҳои мафъул худдорӣ кунед

Ҷангоми овардани манбаъ аз истифодаи ибораҳои мафъул худдорӣ кардан лозим аст. Истилоҳҳои аз қабилӣ «ин маълум буд», ё «иттилоъ дода шуда буд», ё «ба ҳисоб меравад» ба журналистикаи байналхалқӣ хос нестанд. Аз хабар бояд маълум бошад, ки кӣ «фаҳмидааст» ё кӣ «бовар кардааст». Ибораи «иттилоъ дода шуд» боиси озурдахотири мегардад, зеро ин маҳз он чизест, ки бояд шумо анҷомаш диҳед. Охир ин ба мафҳуми ҳаррӯзаи «мувофиқи хабарҳои...» дахл дорад. Вале таъбири «чи тавре, ки радиои Кобул хабар дод» - олиҷаноб, ин маҳз ҳамон манбаи лозим аст. Вале ибораи «ба ҳама маълум аст, ки» – ин манбаи ношоҷияи рафта истодагӣ.

Мавқеи манбаъ дар мақола

Дар бораи пайдоиши маълумот дар аввали ҳар як мақола бояд зикре равад. Мавқеи аниқӣ маълумот ба он вобаста аст, ки худи мавод то чӣ андоза дорои ихтилоф аст. Агар мақола дар бораи сафари қарибулвуқӯи президент бошад, пас ин факти раднопазир аст (дар сурате, ки ин сафар махфӣ набошад), аз ин рӯ, овардани манбаъ дар сарсатри аввал шарт нест. Агар ин сафар махфӣ бошад, он гоҳ дар аввали мақола навиштан зарур аст, ки воқиянигор ин маълумотро аз кучо фаҳмидааст ва дар ин маврид манбаи бозътимод мебошад.

*Ба хонандаатон
доимо гӯед, ки
манбаъро чӣ тавр ва аз
куҷо дарёфт намудаед*

Агар сафар ҳақиқатан сурат мегирад ва ҳама онро дида метавонанд, он гоҳ шояд тавсифи манбаъ зарур набошад. Вале шарҳи рафти сафар мавҷудияти манбаи бозътимодро тақозо мекунад. Ҳамаи фактҳои ҳалталабу шубҳанок ба манбаи ҳолдон бо вазъият ниёз доранд. Махсусан ҳангоми тасдиқи бедалел манбаъро фавран ишора кардан лозим аст.

Матн

Ба хонандаатон доимо гӯед, ки манбаъро чӣ тавр ва аз куҷо дарёфт намудаед. Масалан, «чӣ тавре, ки дар нишасти матбуоти изҳор гардид», «дар изҳорот ба воқианигорон» ё «дар мусоҳиба бо ҳамин рӯзнома». Аз истилоҳи пуриддао ва хеле маъмули «мусоҳибаи эксклюзивӣ» канораҷӯӣ намоед.

Агар дар айни як мавод баъзе иқтибосҳо аз ҳисобот, ҳуҷҷат ё изҳороти оммавии қаблан нашргардида гирифта шуда бошанду иқтибосҳои дигар аз мусоҳибаи шумо бармеоянд, ба таври дақиқ ишора кардан зарур аст, ки кадоме ба кадоме иртибот дорад.

Овардани манбаъҳои афкор

Агар мақола ба баҳси байни ду ҷониб ва зиёда аз ин дахл дошта бошад дар он танҳо як ҷониби баҳс оварда шудааст, дар он сурат на андешаҳо, балки манбаи фактҳоро пешниҳод намоед ва боварӣ ҳосил кунед, ки танҳо аз як ҷониб дастрас гардидани мавод равшану возеҳ ба назар мерасад.

Нуқтаи назар дар ҳолате дорои аҳамият буда метавонад, ки агар он ба баҳси ҳозира дахл дошта бошад. Шояд чунин изҳороти қобили қабул бошад, ки «имрӯз дипломати миталистонӣ Саҳистонро дар пеш гирифтани сиёсати мустабид айбдор намуд». Ин айбнома омилест, ки ба баҳси ҳар ду ҷониб нисбат дорад.

Вале пайдоиши нуқтаи назарҳо ҳамеша бояд ошкоро бошад. Тамоми қувваатонро ба сарфи назар намудани манбаъҳои беном равона созед. Агар касе барои дигарон чизи ногуворро гуфтани бошад, бояд ба гуфтааш ҷавоб диҳад ва аз навиштани номаш дар зери ин гуфта натарсад.

Дар хотима қоидаҳои беғаразӣ ботавозуниро дар хотир дошта бошед. Гузориши шумо набояд ягон ҷониби баҳсро тарафдорӣ кунад ва шумо бояд коре кунед, ки фикр на ба сифати факт, балки ҳамчун нуқтаи назар оварда шавад. Агар шумо мақолаи танқидӣ бинависед, ба ҷониби дигар бояд имконияти қонунии ҷавоб гуфтани фароҳам оред.

*Афкор бояд бо
истинод кардан
ба манбаъ оварда
шаванд*

Қоидаҳои асосии иқтибосоварӣ аз манбаъҳо

Ба шахсоне, ки мавриди мусоҳибаи шумо қарор мегиранд, фаҳмонидани қоидаҳои пешгирифтаатон зарур аст ва шумо ин қоидаҳоро бемайлони иҷро мекунад. Ин махсусан ба намоёндагони ҷомиае дахл дорад, ки аз фаъолияти ВАО беҳабаранд. Шахсоне, ки ба шумо меҳмоннавозӣ кардаанд, сазовори онанд, ки бидонанд, минбаъд чӣ қор карданиед шумо, бинобар ин рӯи рост бигӯед, агар ба гуфташон истинод карданӣ бошед. Ходимони ҷамъиятӣ ва ашхоси расмӣ дар ҳамкорӣ бо расонаҳои хабарӣ бештар таҷриба доранд, вале қабл аз доир намудани ҳар гуна мусоҳиба ба ёд овардани қоидаҳои асосӣ аз аҳамият холи нест:

- *Барои матбуот:* Ин чунин маъно дорад, ки журналист мевтавонад иттилоотро пурра истифода бурда, номи шахси суҳангӯро ба забон оварад. Шумо бояд доимо ризоияти шахсоро, ки бо ӯ мусоҳиба меоред, гиред, дар ҳамин замина сӯҳбат кунед ва зимнан аҳамияти муҳими ҷамъиятӣ доштани мусоҳиба ва эродҳои ӯро таъкид намоед.
- *Бе истинод кардан ба манбаъ:* Ин чунин маъно дорад, ки маълумот ва иқтибосҳо мумкин аст мавриди истифода қарор дода шаванд, вале бе овардани ном. Журналист бояд ба субъект қаблан маслиҳат кунад, ки ӯ (хоҳ мард бошад, хоҳ зан) чӣ гуна муаррифӣ хоҳад шуд ва инро ҳар чӣ дақиқтар муҳокима кардан лозим аст (яъне «узви ситоди куллии артиш» хеле беҳтар аст аз «афсар» гуфтан).

- Барои маълумот: Ин чунин маъно дорад, ки на ном, на манбаи иттилоот ё иқтибосҳо на бояд истифода шаванд. Ин журналистро бо фактҳо таъмин мегардонад, ки дар орогани мусоҳиба ёри мустақим расонда метавонанд, вале ин фактҳо то даме ғайри қобили истифодаанд, ки агар аз ҷониби дигар манбаъҳо тасдиқ нагарданд.

Ба истифодаи расм ё сабти овоз низ ин чиз дахл дорад; пеш аз ба кор даровардани камера ё таҷҳизоти дигар иҷозат пурсед ва агар шумо акси касеро чоп кардани шавед, инро рӯирос бигӯед.

Журналист ҳеҷ гоҳ набояд ӯҳдадорихои худро дар доираи қоидаҳои мазкур вайрон кунад ва агар дар рафти мусоҳиба шартҳои асосӣ тағйир дода шаванд, ӯ бояд инро дар ҳошия қайд кунад. Баъзан имконияти додани иттилооти «барои сабт», ки қаблан «барои маълумот» гирифта шуда буд, пайдо мешавад. Дар ин бора баъдтар ба мувофиқа расидаву фаҳмидан лозим, ки манбаъҳои дигар иттилооти иловагӣ рӯирос ва самимии ҷониби дигар сурат гирад. Бояд дар назар дошт, ки истилоҳҳои маъмули «off the Record» (на барои сабт) ҳам ба маънои «барои маълумот» ва ҳам «бе истинод ба манбаъ» истифода бурда мешаванд. Аз ин рӯ, кӯшиш кунед, ки мазмуни пурраи онро аниқ намоед.

*Шартҳои асосии
орогани мувоҳисаро
аниқ кунед ва
ботиққат ба онҳо
роия намоед*

*Агар манбаъ дар зери
хуҷҷат имзои худро
нагузорад, боварӣ
ҳосил кунед, ки шумо ба
ӯ дар паҳн намудани
дурӯғу овоза мадад
намерасонед*

Манбаъҳои беимзо

Агар манбаъ дар зери хуҷҷат имзои худро нагузорад, боварӣ ҳосил кунед, ки шумо ба ӯ дар паҳн намудани дурӯғу овоза мадад намерасонед. Одамон шояд сабабҳои асоснок дошта бошанд, масалан тарсидан аз ҷазо барои изҳори ақида. Вале ба ҳар ҳол агар онҳо дар зери гуфтаояшон имзо нагузоранд, шумо низ ҳаматарафа мулоҳиза намоед, ки оё ин суханонро дар маводи худ бо номи худатон оварда метавонед?

Дар «Нью-Йорк Таймс» дар зарфи солҳои охир якчанд хархашае рух дода буданд, вале ин нашрия дар амалияи расонаҳои хабарӣ муфассалтарин кодексҳои рафторро дорост. Дар сайти Лоиха дар бораи сифати олии журналистика иттилое ҳаст, ки муҳаррири иҷроияи қаблӣ Ҷозей Леливелд пурсишномаи оддиеро иборат аз ду савол тарҳрезӣ намуда буд, ки ин саволҳоро қабл аз истифодаи манбаи беимзои иттилоот бояд ба худ дод:

1. Манбаъ дар бораи воқиа чӣ миқдор донишаниҳои мустақим дорад?
2. Сабаб дар чист (агар он бошад), ки манбаъ моро гумроҳ сохтан мехоҳад, «қиссабофӣ» ё пинҳон доштани фактҳои муҳимме, ки боиси тағйирёбии таассуроти мо оид ба иттилоот мегарданд?

Танҳо баъди гирифтани ҷавобҳои қаноатбахш ба саволҳои мазкур рӯзнома метавонист ин манбаъҳоро истифода кунад. Ва боз то ҷое, ки имкон дорад нишон диҳед, ки манбаъ метавонист аз ин иттилоот, ки пешниҳод кардааст, огаҳӣ ёбад (масалан, «манбае, ки ҳуҷҷатро дида буд») ва чӣ гуна ҳавасмандии шахсӣ дошта метавонист манбаъ (масалан, «манбае дар ситоди кулл»).

МАШҚҶО

Журналист ҳангоми муайян намудани манбаъ бо интиҳоби қасбӣ ва ахлоқӣ рӯ ба рӯ мешавад. Ба мисолҳо ва саволҳои зерин нигаред ва мулоҳизаҳои худро бо ҳампешагонатон муҳокима кунед:

1. Манбаъ порчаеро аз ҳуҷҷати махфии ҳукумати дар бораи масъалаҳои ҷиддии вобаста ба реактори атомии давлат ба шумо қироат кард ва шумо матнро ба таври мухтасар навиштед. Манбаъ медонад, ки шумо ин иттилоъро ба сифати асоси мақолаи худ истифода бурданиед ва бароятон иҷозат медиҳад, ки ба «манбаъҳои наздик ба ҳукумат» истинод кунед.
 - Эҳтимолияти фиреб хӯрдан чӣ гуна аст?
 - Оё шумо ҳаққонияти мавдро тавассути манбаъҳои дигар санҷиданӣ ҳастед ё не?
 - Агар шумо ҳаққонияти мавдро санҷида натавонед, оё он чизеро, ки дар даст доред, чоп мекунед ё не?
 - Оё манбаъҳои дигаре ҳастанд, ки шумо бо онҳо гуфтугӯ кардан меҳоҳед?

2. Худи ҳамин манбаъ аз хона барои гуфтугӯи телефонӣ фавран даъват карда шуд.

- Шумо босаброна нишастаеду мунтазир мешавед, ё зуд гузориши махфиеро, ки болои мизи таҳрир дар ҷои намоён гузошта шудааст, аз назар мегузаронед?

3. Мошине, ки дар он мина гузошта шуда буд, дар маркази Бағдод таркид ва дар матбуот хабаре паҳн шуд, ки шаҳрвандони зиёде кушта ва захмӣ гардидаанд. Эҳтимол ин бомба дар қарибии яке аз меҳмонхонаҳое тарконда шудааст, ки журналистони хориҷӣ дар он зиндагӣ мекунанд, вале ҷои ҳодиса муҳосира шудааст ва касе ба он ҷо роҳ ёфта наметавонад.

- Шумо барои гирифтани маълумот ба кӣ занг зада метавонад? Дар бораи тамоми манбаъҳои имконпазире, ки бо онҳо дар тамос шудан мумкин аст, андеша намоед ва саволҳоро аз фактҳои раднопазир дар бораи ашхоси куштаю захмишуда то тасвири муфассали ҷои воқиа бо тартиб ҷо ба ҷо гузоред.

4. Дар ибораҳои зарин чӣ чиз нодуруст аст:

- Сарехан муайян шудааст, ки...
- Одамон мегӯянд, ки...
- Дар пойтахт овозаҳое паҳн шудаанд, ки...
- Равшан буд, ки...

МАВОДИ ИЛОВАГӢ БАРОИ МУТОЛИА ВА МАВОДИ МАЪЛУМОТРАСОН

Кӯмак баҳри дарёфти коршиносон:

www.ibiblio.org/slanews/internet/experts/html

Policy.com, сайти бетараф бо линкаҳои саволҳои сиёсати ҷамъиятӣ:

www.policy.com

Институти Пойнтер дар бораи арзиши манбаъҳо маслиҳатҳо медиҳад:

www.poynter.org/content_view.asp?id=4634

Аз воситаҳои ҷустуҷӯӣ дар веб - сайти Лоиха дар бораи сифати олии журналистика (**www.journalism.org**) баҳри дарёфти маслиҳатҳои гуногун ва муҳокимаҳо оид ба масъалаҳои овардани манбаъҳо истифода баред.

ТАРЗИ МУСОҲИБАОРОЙ

*Одамонро бовар
кунондану аз
забонашон фаҳмидани
чизеро, ки онҳо
медонанд, шаяд кори
осон набошад*

Аниқ муайян намудани шахсе, ки барои мақолаи шумо иттилооти зарурӣ дорад, аксаран рост ба ҳадаф мерасонад. Ин, мумкин аст, қурбонии ҳамла, афсаре бошад, ки ҳабсро амалӣ намудааст, ё шахси мансабдорест, ки фаъолияти созмонро назорат мекунад.

Вале, дар асл, ин одамонро бовар кунондану аз забонашон фаҳмидани чизеро, ки онҳо медонанд, кори сахл нахоҳад буд.

Одамон барои ба шумо надодани маълумот сабабҳои зиёде доранд:

- Шахсе, ки аз офат зарар дида, шояд захмӣ шуда бошад.
- Ходими полис барои ба шумо додани иттилоот эҳтимол ба коре банд ё хаста шуда бошад.
- Шаҳрванди маҳаллӣ шояд ба васоити ахбори омма боварӣ надошта бошад, мумкин аст, ки қаблан таҷрибаи манфӣ дошта бошад, ё аз расман доир намудани мусоҳиба шарм дорад.
- Шоҳиди эҳтимолӣ шояд тарсад, ки ин сӯҳбат ўро дар ҳолати хатарнок қарор диҳад, ё ба фаъолияти минбаъдаш таҳдид намояд.
- Манбаъҳои зиёде рози дилашонро пурра намегӯянд, шояд онҳо гуфтаниҳои зиёде дошта бошанд.

Қабл аз ҳама шумо бояд ба аҳамияти мақоми ҷамъиятӣ доштани журналист итминони комил дошта бошед. Масъалаҳое, ки мавриди таҳқиқи шумо қарор мегиранд, дорои аҳамияти ҷамъиятианд ва ҳуқуқи шумо баҳри дарёфти иттилоот ва масъулияти он ҷузъи таркибии ҳама гуна ҷомиаи демократист. Шумо рӯйдоди возеҳро фаҳмондани нестед, вале дар сари манфиатҳои умумӣ кор мекунад ва ин бояд ба идома додани фаъолияти бобароратон боварӣ бахшад.

Ғайр аз ин, ҳар як журналист баҳри ба гуфтугӯ водор намудани ашхос усули худашро ба кор мебарад. Баъзе аз воқиянигорон муомилаи тезутунд дошта метавонанд ва зимнан манбаъро водор месозанд, ки ҷавоби аниқу равшан диҳад. Дигарон хушмуомила буда, ҳамсӯҳбати худро батадриҷ ба гап дароварда метавонанд.

Мусоидат баҳри рафъи асабияти манбаъ беҳтарин воситаест, ки журналист эҳтиром, таваҷҷӯҳ, ростқавлӣ, ҷиддият ва самимият доштани худро намоиш дода, ӯро ба сӯҳбат кардан водор мегардонад. Касе, ки ба каси дигар боварӣ надошта бошад, вай бо ӯ сӯҳбат кардан намехоҳад.

Дурусттар омода шудан хеле муҳим аст. Саволҳоеро, ки ҷавобашонро дар ҳама ҷо гирифтани мумкин аст, ба шахси серкор додан нашояд. Нороҳат кардан ё ба ҷон расондани манбаъ андешаи хуб нест. Аз мавзӯи пурра огоҳ буданатонро на бо сафсатаҳои беохир, балки тавасути саволҳои дақиқу бомулоҳизае нишон диҳед, ки боиси эҳтироми ҷавобии манбаъ мегардад.

Доираи муайяни саволҳоро ҷудо намуда, онҳоро бо тартиби муайян ҷо ба ҷо гузоред. Пеш гирифтани пайдарҳамии рӯйдодҳо усули оддӣ ва беҳтарин аст. Дар аксари ҳолатҳо, махсусан ҳангоми навиштани мақолаҳои кӯтоҳ, шумо бояд навъи саволу ҷавобҳоеро, ки дар мақола овардани ҳастед, донед. Вале агар ҳангоми оmodасозии мусоҳиба шумо бинед, ки мақола майлони дигар пайдо мекунад, барои тибқи андешаи худ, зӯран ба шакли аввала баргардондани он кӯшиш накунад.

Мусоидат баҳри рафъи асабияти манбаъ, ба ӯ нишон додани эҳтироматон, таваҷҷӯҳ, ростқавлӣ, ҷиддӣ ва самимӣ буданатон беҳтарин воситаи ба сӯҳбат даровардани манбаи иттилоот аст

Маъмулан мусоҳибаро аз саволҳои хайрхоҳона оғоз кунед, то ки қабл аз гузаштан ба саволҳои душвортар фазои тафоҳум ва боварӣ ба миён ояд

Агар шумо ба ҳамсӯҳбататон саволҳои душвор додани шавед, маъмулан мусоҳибаро аз саволҳои хайрхоҳона оғоз кунед, то ки қабл аз гузаштан ба саволҳои душвортар фазои тафоҳум ва боварӣ ба миён ояд. Агар дар бораи зиддиятҳо зарурати додани саволҳо ба миён ояд, кӯшиш кунед, ки ҳамсӯҳбататон ин саволро такрор кунед ва баъдан шарҳи онро пурсед. Агар сӯҳбати шумо тезутунд ҷараён гирад, дар ин сурат ба саволҳоятон ҷавоб гирифта наметавонед.

Иттилооти шумо бояд доимо бо ҳуҷҷатҳо тасдиқ шавад, ҳусусан, дар ҳолатҳое, ки шумо саволҳои хатарнок медиҳед. Бидуни далелу бурҳон «ба шикор баромадан» на танҳо услуби бади кор аст, балки ин усул шуморо аз гирифтани иттилооти пурарзиш ё ҳатто ҷавоби дилхоҳ маҳрум месозад. Манбаи шумо имконияте пайдо мекунад, ки аз саволҳоятон рӯ тобад ва сӯҳбатро фавран қатъ намояд.

Ҳангоми сӯҳбат бо одамоне, ки мавриди мусоҳибаатон қарор мегиранд, покизакорию самимияти шумо хеле муҳим аст. Ин чунин маъно дорад, ки қайдҳоро дар бораи вақти аниқӣ ҳар як сӯҳбат нигоҳ дошта, дафтари сабти тамоми сӯҳбатҳои телефонӣ, маълумотҳои воридшуда ва факсҳои ба ҳар ҷониб ирсолгардидаро (дар маълумотҳои электронӣ чунин сабтҳо ба таври автоматӣ сурат мегиранд) ҷорӣ кардан лозим аст.

Баҳри тасдиқи кулли кӯшишҳоятон дар роҳи дарёфти шарҳи воқеият қабл аз нашри мақолаи хатарнок омода будан махсусан муҳим аст, алалхусус агар суҳан дар бораи баҳси ҳуқуқӣ равад. Агар манбаъ саволҳо ё иттилоотро мавриди баҳс қарор диҳад, ки шумо гӯё ба ӯ бор кардаед, муҳарриратон қайдҳои шуморо талаб хоҳад кард.

Дар хотир дошта бошед, ки теъдоди зиёди манобеъ на танҳо ба хотири додани иттилоот бо журналистон суҳбат мекунанд, инчунин баҳри ба даст овардани иттилоот низ. Агар онҳо ҳис кунанд, ки фактҳои тозае ба даст меоваранд ва шояд манбаи чунин иттилоотро ҳам пайдо мекунанд, ба ивази ана ҳамин ба шумо чизеро гуфтани мешаванд. Агар шумо тартиби махфӣ будани манбаъҳои дигарро вайрон накарда, танҳо мубодилаи иттилоот намоед ва онро дар ҳар шакле бошад, нашр кардани шавед, ин мушкилие надорад. Вале кӯшиш кунед, ки худатон мавриди истифодаи ҳамсӯҳбататон қарор наёбед.

Бешубҳа, агар шумо маводи хатарнокеро бодикқат омода созед, он гоҳ ба қаҳрамони он лозим меояд, ки бо шумо гуфтугӯ кунанд ва бо шумо майли гап задан пайдо кунанд. Агар шумо фактҳои саҳеҳро бо масъулияти том ҷамъ намуда, бо-этимодии онҳоро нишон диҳед, он гоҳ ҳатто манбаеро, ки дар матбуот танқид кардани ҳастед, сараввал хоҳони шуни-

*Шаккокияти солим
яке аз олатҳои
беҳтарини журналист
аст ва бояд табиати
дуюми ӯ гардад*

дани факту иттилооти шумо буда, баъдан радиё пешниҳод менамояд. Вале ин дар ҳолате, ки агар онҳо ба муносибати ҳалолкорона доштан ва инъикос додани воқеияти ақидаҳоятон дар мақола итминони комил пайдо кунанд.

Ҳатто агар манбаъ иттилоотро бо мароқи том пешниҳод кунанд, воқиянигор ӯҳдадор аст, ки ба воқеи будани он баҳо диҳад. Ин чунин маъно дорад, ки бояд бодикқат гӯш кард. Вале ҳамаро ҳамчун ҳақиқат қабул набояд дошт. Одамон метавонанд шуморо гумроҳ созанд ва боварӣ доранд, ки чизро медонанд. Гарчанде, ки ин чунин нест, ё онҳо овозаю ғайбатҳоро ҳамчун факт паҳн кардани мешаванд. Баъзан онҳо ба шумо он чизро мегӯянд, ки дилатон меҳоҳад.

Шаккокияти солим яке аз олатҳои беҳтарини журналист аст ва бояд табиати дуоми ӯ гардад. Вале бо шеваи ифшогарӣ амал накунад. Шумо кӯшиши беҳтар дарк кардани масъаларо ба ӯҳда гиред. «Шумо инро аз кучо медонед?» - гуфтани мумкин аст айбҷӯена садо диҳад. Шояд баҳри ороштани сӯҳбати ошкоро ба лаҳни хайрхоҳона сухан гуфтани беҳтар бошад ва ин лаҳн ҳамсӯҳбатро ба гуфтани ҳар он чӣ медонад, водор месозад. Ба он мароқ зоҳир кунед, ки манбаи шумо аз воқиа ба чӣ тариқ хубтар хабар ёфтааст ва бо кадом роҳ ин фактҳоро пайдо намудааст. Ҳамсӯҳбатҳои худро на-тарсонед ва онҳо ба шумо нақл мекунанд, ки гуфтаҳояшонро худашон медонистаанд ё аз дигар манбаъҳо иттилоъ гирифтаанд.

Агар шумо ҳамсӯҳбататонро ҳайрон карданӣ бошед, инро на бо роҳи гуфтани андешаи худатон, балки бо овардани фактҳо амалӣ намоед.

Вақте, ки аз шахсе дар бораи ҳодисаи руҳдода пурсон мешавед ва дар ҳамин ҳолат хабару манбаъҳои дигар сабабу натиҷаҳои дигаре меоранд, манзалати шахси мазкур шояд дар назари худаш боло равад ва суҳанонаш аҳамияти бештаре пайдо кунад. Дар хотир дошта бошед, ки шахсони гуногун ба ҳодисот ақидаҳои мухталифе дошта метавонанд. Аз ин рӯ, шумо бояд аниқ кунед, ки ин ашхос дар лаҳзаи лозим дар кучо будаанд. Яке мумкин бигӯяд, ки қаноти чапи самолёт ба замин фуру рафта буд, дигаре гӯяд, ки қаноти росташ. Ин ба он вобаста аст, ки шахсони мазкур дар пеши самолёт будаанд ё дар қафояш.

Ҳамчунин дар хотир дошта бошед, ки ҳар як одами поквичдон фактҳоеро, ки ба мавод марбут буда, дар назари аввал ноҷизанд ва дар асл барои тавзеҳи иттилоот мусоидат хоҳанд кард, нодида мемонад, ё фаромӯш карда метавонад. Ин боз як сабаби дигари ба даст овардани иттилооти саҳеҳтар (ва ҳамвора таъмин намудани гуногунии иттилоот) мебошад.

Ҳангоми бодикқат гӯш кардани ҳамсӯҳбататон дурӯғбофии ўро пай бурда метавонед. Аз ў хоҳиш кунед, ки бори дигар аз аввал бо тартиб ҳамаро нақл кунад. Ба манбаъҳо саволҳои оддӣ асосиро дода, бо тамкин мунтазири ҷавобҳояшон бошед. Баъзан ба манбаъ имконияти сукутро фароҳам оварда, ўро водор месозед, фикр карда, ҷавобҳои саҳеҳтар диҳад.

*Агар шумо
ҳамсӯҳбататонро
ҳайрон карданӣ бошед,
инро на бо роҳи
гуфтани андешаи
худатон, балки бо
овардани фактҳо
амалӣ намоед*

*Баҳри ошкор
кардани дурӯғ беш
аз ҳама хушзеҳнию
кунҷковӣ заруранд*

Агар чизе нофаҳмо ё носаҳеҳ намояд, он гоҳ ба ин савол баъдтар баргашта, аз нав пурсед. Баҳри ошкор кардани дурӯғ беш аз ҳама хушзеҳнию кунҷковӣ заруранд. Дар хулосабарорӣ ба шитобкорӣ роҳ надихед. Ҳаёт мураккабтару аҷоибтар аст.

Усулҳои мусоҳиба

- Зимни додани савол ба манбаатон имконияти ҷавоб гуфтан диҳед. Вақте, ки фақат худатон гап мезанед шумо маълумот намегиред.
- Таваҷҷӯҳи шумо манбаъро водор месозад, ки ӯ худро шахси соҳибманзалат ва ҳатто пурарзише эҳсос намояд. Ин эҳсосотест, ки писанди ҳамагон аст. Ба одамон бештар таваҷҷӯҳ диҳед (вале ин таваҷҷӯҳ на бояд намоишкорона бошад) ва садди роҳи онҳо нашавед.
- Ҳисси ҳамдардиатонро нишон диҳед ва дар айни замон обрӯи худро нарезонед. Собит созед, ки шумо мавқеи ҳамсӯҳбататонро дарк мекунад, ҳатто агар бо он розӣ набошед ҳам.
- Баъзе одамонро ҳеҷ гоҳ барои сӯҳбат даъват намекунад. Бо онҳо доимо бо нафрат назар мекунад, аз иштироакшон чашм напепӯшанд, ақидашон ба инобат гирифта намешавад. Ба чунин шахсон боназокат муносибат намоед ва онҳоро дар додани иттилоот яқинан самимитар мегарданд ва кӯмакшонро пешниҳод мекунад.

- Журналистика беғараз буданро тақозо дорад. Дар сурати зоҳир намудани таваҷҷӯҳ ба мусоҳиб шумо аз иштибоҳҳо эмин хоҳед монд. Аз санҷидани маълумоти носаҳеҳи манбаатон шарм надоред. Ба ҷои таҳриф намудани фактҳо беҳтараш шумо эътироф кунед, ки қайдҳоятонро ба тартиб дароварда наметавонед.
- Аз болои номувофиқатӣ ва фактҳои муҳим назорати қатъӣ баред. Шояд барои тафтиши онҳо дубора имконият ёфтанд даст надихед.

Агар манбаъҳо сӯҳбат карданро бо шумо рад намоянд, бевосита қабл аз ба ҷоп додани мавод бо онҳо ба таври хаттӣ мууроҷиат намуда, хусусияти мақолаатонро нишон диҳед. Ба таври возеҳ фаҳмонед, ки шумо нуқтаи назари онҳоро донишмандон ҳастед ва мӯҳлати ниҳии фиристодани ҷавобро қайд намоед. Баъзан дар сурате, ки мусоҳибонатон кушоду равшан будани иттилооти шуморо эҳсос мекунанд, ноилоҷ ба додани ҷавоб маҷбур мешаванд, то иштироки ҷониби худро дар ин сӯҳбат қайд намоянд.

МАШҚҶО

Барои дар хотир мустаҳкам намудани тамоми чизҳое, ки аз боби мазкур дарёфтед:

- Манбаъҳои иттилоот низ одамонеанд, ки барои бо шумо сӯҳбат накардан сабабҳои зиёде доранд.
- Доимо шаккок бошед, вале дар нақши айбҷӯйю беҳаё қарор нагиред.
- Шумо на дар аснои гап задан, балки сукут варзидан маълумоти бештаре ба даст меоред.
- Ҳамдардии худро нишон дода, ба андеша кардане баҳона надихед, ки шумо тарафдори касе ҳастед.
- Қабл аз гузаштан ба саволҳои мушкил, аз саволҳои оддӣ оғоз намоед, то асабҳои одамон ором шавад.
- Ба тобишу номурааттабиҳо дар ҷавобҳо гӯш дода, онҳоро санҷед.
- Узвҳои ҳис, – махсусан чашму гӯши худро – барои муайян намудани ҳаққонияти суханони ҳамсӯҳбат истифода баред.
- Саволҳои худро бодикқат омода намуда, манбаи иттилоотатонро хуб донед.
- Саволҳоро кӯтоҳ ва доир ба мавзӯӣ диҳед ва ба одамон фурсат диҳед фикр кунанд.
- Ба ҷавобҳо гӯш диҳед, асабонӣ нашавед ва доимо хирадмандии хешро нишон диҳед.

Мисолҳои зеринро хонед ва бо ҳампешагонатон муҳокима намоед, ки шумо чӣ тавр амал мекардед:

1. Дар машқе, ки дар Боби 4 оварда шуда буд, мансабдори ҳукумати як қисми гузориши расмиро дар бораи мушкилоти марбут ба реакторҳои ҳастаи давлат ошкор намуда буд. Шумо дар рафти тадқиқот менеҷери калони бунгоҳи ҳастаро пайдо карда будед, ки омода буд иттилоъро пешниҳод кунад ва тафсилоти барномаи махфии ба пинҳон доштани хатар аз аҳли ҷомиа нигаронида шударо гуфта диҳад.

Ошкоркунанда ба мулоқот барои сӯҳбат дар меҳмонхона розист, вале қаблан чор шарт пешниҳод мекунад:

а) Шумо бояд танҳо биёед;

б) Шумо бояд чараёни сӯҳбатро сабт ё қайд накунад;

в) Шумо кафолат диҳед, ки ҳеҷ гоҳ номи ўро ошкор намекунад, ҳатто агар ҳукумат таъқибатон кунад ҳам;

г) Агар нашрияи шумо ҷуброни пулие бипардозад, мабодо вай дар асари чопи мақолаи мазкур аз ҷои кораш маҳрум шавад.

Ў хеле асабонӣ мешавад ва дар сӯҳбати телефониаш ба шумо мегӯяд, ки хеле дар ташвиш аст, ки таъқибаш мекунад ва мумкин аст ба маҳбас кашида, барои фош намудани асрори давлат ба шиканҷа гирифташ кунанд.

- Оё шумо ба ҳамаи шартҳои ӯ розӣ мешавед?
 - Мувозинати миёни ҳадди хатару манфиати ин сӯҳбат ба-рои мақолаи эҳтимолӣ чӣ гуна аст?
 - Шумо қабл аз тасмим гирифтани ба омадан дар нашрия-атон бо кӣ сӯҳбат кардани мешавед?
2. Мансабдори рутбааш начандон баланд аз ташкилоти маблағгузор ба шумо занг заду гуфт, ки мехоҳад дар бо-раи порахӯри дар ташкилот ва чӣ гуна ба дасти мансаб-дорони коррупсионии давлатӣ афтидани кӯмаки ҷониби кишварҳои Ғарб «ҳикояи воқеӣ»-е нақл кунад. Ӯ мегӯяд, ки иттилоот «изтиробовар» аст ва шумо бояд ба ивази он 10 ҳазор доллари амрикоӣ диҳед, зеро ӯ ҳафтаи гузаш-та аз кор ронда шуд, вале оилаашро хӯрондану пӯшондан лозим аст. Ӯ барои мусоҳиба бо шумо, дар сурати қабул гардидани талабаш, розӣ хоҳад шуд.
- Шумо чӣ гуна амал мекунед? Оё бо ин шахс мусоҳиба ме-ороед ва ба шартҳои ӯ розӣ мешавед?
 - Ҷилаву найранги эҳтимолӣ кадомҳоянд?
 - Агар шумо гумон дошта бошед, ки мавод ба хароҷот ме-арзад, ба чӣ тариқе рафтанатон имкон дорад?

МАВОДИ ИЛОВАГӢ БАРОИ МУТОЛИА ВА МАВОДИ МАЪЛУМОТРАСОН

Зӯроварӣ – Дастур барои нашрияҳоест, ки дар бораи қурбониёну захиҷа маълумот медиҳед. Вилиям Коте ва Роҷер Симпсон дар Коламбиа Университи Пресс нашр шудааст.

«Чӣ тавр бояд аз мусоҳибаи шумо ҳар чӣ бештар баҳра бурд», аз Лоихаи барои дастёб шудан ба журналистикаи олисифат :

www.journalism/resources/tools/reporting/interviewing/themost.asp

ИСТИФОДА БУРДАНИ МУФАССАЛОТ

*Боварӣ ҳосил кунед,
ки мақолаатон аз
санҷиш мегузарад, аз
санҷише, ки аглаб
журналистон онро аксаран
«Хӯш муддао аз ин
чист?»-аш мегӯянд*

ДАР МАВОД ОВАРАДНИ МИҚДОРИ КОФИИ ТАФСИЛОТ ХЕЛЕ МУҲИМ АСТ. Инро бо доираи васеи тасвир дар суратҳо муқоиса кардан мумкин аст. Агар тасвир калон карда нишон дода шавад, шумо ҷузъиёти зиёдеро дида метавонед, вале манзараи пурраро дастрас намекунед. Агар тасвир аз ҳад зиёд хурд карда шуда бошад, шумо дар он чизеро мушаххас дида наметавонед, ки ин рағбати воқеӣ ба миён оварданиш мумкин аст.

Дар мақола навигариҳо албатта чизи асосӣ мебошад, яъне навигарӣ доир ба интихоби сиёсатмадор, доир ба иҷрои лоиҳаи рушд, доир ба адади касони кушташуда ё захмбардошта. Вале бояд итминонатон комил бошад, ки шумо маҳз он ҷузъро ворид кардаед, ки ахборро мубрам гардондаву шоистаи дар матбуот шарҳёфтан мекунанд. Оё ин нахустин зухуроти зӯрварӣ дар минтақаи мушаххас аст? Оё ин ғалабаи муҳимми муҳолифин аст, ки боиси изтиробии ҳукумат дар интихоботи қарибулвуқӯи ҳукумат мегардад? Оё аз стратегияи рушди пешниҳодкардаи Ғарб ягон ғояи асосӣ сарфи назар нашудааст?!

Дар ҳар кадоме аз ин мисолҳо овардани навигариҳо ва гуфтан, ки чаро инҳо навигарианд, муҳим аст. Боварӣ ҳосил кунед, ки мақолаатон аз санҷиш мегузарад, аз санҷише, ки аглаб журналистон онро аксаран «Хӯш муддао аз ин чист?»-аш мегӯянд.

Аз ҷониби шумо истифода шудани баъзе ҷузъиёт баҳри тезтар дарк намудани моҳияти масъала ба хонанда кумак мерасонад. Вале матнро бо муфассалоте аз қабилӣ номҳо, самтгирӣҳои идеологӣ мисли ному майдони идеологии ҳизбҳои сиёсӣ, макони ҷойгиршавии шаҳрак, ё маълумоти тарҷумаиҳолии роҳбар пур қардан ҳоҷат надорад. Вазифаи воқиянигор танҳо расондани иттилоот аст.

Кушиш кунед, ки дар мақолаатон роҳҳои кӯтоҳу оқилонаи истифодаи ин ё он тафсилотро пайдо намуда, ҷараёни нақбро халалдор насозед. Ин маъноӣ аз сарсатр то сарсатр фарогир шудани ҷузъиётро хоҳад дошт. Масалан, шарҳи фаъол гардидани «ҳизби асосии муҳолиф» дар мамлакат ҷумлаи ифтидоҳои хубе хоҳад гардид, вале бо мақсади ҷалби хонанда ба навигарӣҳои фавқуззикр то сарсатри сеюму чорум наовардани номи пурраи ин ҳизб шояд ҳоҷат надошта бошад. Мақсад аз истифодаи чунин усул, бо ҷузъиёти сершумор пур нақрдани аввали мақола аст.

Доништа бошед, ки забони англисӣ, хусусан, аз ӯҳдаи ҳалли ин масъала ба пуррагӣ мебарояд. Ин забон имконияти ба осонӣ ворид намудани суханони иловагиро дорад, ки дар байни ду вергул меоянд ва баъд аз тире ҷумлаҳои кӯтоҳи иттилоърасон ҷой мегиранд.

*Гумон накунед, ки
хонандагони
шумо дар бораи
мақолаатон аллакай
иттилоъ доранд*

Идентификасияи асосӣ

Бо иттилооти фарқунанда таъмин намудани ашхосу созмонҳое, ки дар мақолаатон ёдрас шудаанд, қоидаи асосӣ ба шумор меравад. Гумон накунед, ки хонандагони шумо дар бораи мақолаатон аллакай иттилоъ доранд.

Номи пурра ва вазифаи марбутаи ҳамаи шахсонро, ки дар маводатон бори аввал зикр мегарданд, қайд намоед: чунончи, генерал-майор Чорч Ҷексон, на генерал Ҷексон, муовини сарвазир Мартин Смит, на Мартин Смит.

Маълумоти асосии ҷуғрофиро ба маводатон ворид намоед: Тетово шахрест, бо аксарияти аҳолиаш албанӣ воқеъ дар қисмати ғарбии пойтахт; Нахҷувон вилояти Озарбойҷон аст, ки дар қисмати ғарбии Арманистон воқеъ аст; Хохенвалд шаҳраки музофотиест дар масофаи 100 километр аз қисми ҷанубии маркази иёлати Нэшвилл ҷойгир аст.

Ҳангоми бори аввал зикр кардани ҳизби сиёсӣ ё созмон номи пурраи онҳоро оред – Ҳаракат баҳри дигаргуниҳои демократӣ, на мухаффафи он – ҲДД. Агар матн он қадар фаҳмо набошад, онро каме шарҳ диҳед – Ҳизби ҷонибдори амалиёти демократӣ (ҲҶАД) ҳизби пешбари мусулмонӣ.

Номи аксарияти созмонҳои байналхалқӣ ва дигар акронимҳои маъмул ба шарҳ эҳтиёҷ надоранд, вале бодикқат бошад, то ба иштибоҳ роҳ надихед. ЮНЕСКО, СММ, ИМА, НАТО ба тафсир ниёз надоранд, вале ба шумо зарур аст, ки номи созмонҳоеро аз қабилӣ Дафтари намоёндагии кул (ДНК), Трибунали ҳарбӣ оид ба ҷиноятҳо дар собиқ Ҷугос-

лавия (ТҲҶЮ)-ро ба пуррагӣ зикр кунед. Дониста бошед, ки тибқи сабки Ассошиэйтед Пресс номи ихтисоршудаи Иёло-ти Муттаҳида (U.S.) бо нуқтагузорӣ миёни ҳарфҳои ихтисор навишта мешавад, то он аз шакли ҷамъи ҷонишини «мо», ки ингилисиаш «us» аст, фарқ карда шавад.

Беҳтараш аз истифодаи аз ҳад зиёди акронимҳо худдорӣ карда шавад. Ҳангоми бори аввал ба забон гирифтани акронимҳо онҳоро дар қавсайн оред, баъди пурра зикр кардани номашон. Вале инро дар ҳолате кунед, ки агар чунин ном минбаъд дар мақола ҳангоми иқтибосории такрорӣ истифода шавад ё бо мақсади шарҳи муҳаффафе, ки акроним дар забони маҳаллӣ маъмул асту дар тарҷумаи забони ингилисӣ нофаҳмост – масалан, ҳизби амалиёти демократӣ, ки кӯтоҳи ингилисиаш СДА мешавад.

Дар мақолаҳои ҳаҷман калони дорои номҳои сершумор ба-рои такроран фаҳмондан ба таври мухтасар ёдрас намудани ном ё манбаъ зарур аст, агар ин мард ё зан дар мақола баъд аз иқтибоси дуум хеле дертар боз пайдо шавад, маса-лан: «Доктор Файзал, пешвои муҳолифин...».

*Муҳим аст коре
кардан, ки ба мақола чӣ
муносибат доштани
шахси номаш
дар он зикршуда
фаҳмо гардад*

Маълумоти иловагӣ

Айнан мисли ҳамин, чунонки дар нисбати манбаъҳо карда шуд, ниҳоят муҳим аст коре кардан, ки ба мақола чӣ муносибат доштани шахси номаш дар он зикршуда фаҳмо гардад. Ин лаҳза ҳам бояд аз санчиши «Хӯш муддао аз ин чист?» гузарад.

Масалан, агар шумо маводеро дар бораи ҳаёти вазнини мардumi Кобул навиштанӣ шуда, бо фурушандаи кӯчагӣ мусоҳиба ороеду нависед, ки мусоҳиб «Абдуллои сокини Кобул» аст, кифоят нест, балки шумо бояд зикр намоед, ки ин кас «Абдулло Карими 43-сола буда, дар маҳалла зиндагӣ мекунад ва дар бозор дискҳои СД мефурушад, то ки зану 10 фарзандашро хӯронад». Ин ба хонанда имкон медиҳад, ки суханони Абдуллоро беҳтар дарк кунад. Инаш, алабата аҷоибтар аст!

Айнан мисли ҳамин, агар шумо дар бораи таркише маълумот додаву рӯйдодро тасвир карда истода, суханони ходими полисро оред ва нависед, ки «Пер Дюнон, ходими полисе, ки баъд аз таркиш фавран ба ҷои воқиа ҳозир шуда буд, гуфт...» ин хеле беҳтар аз он аст, ки як даҳан «ходими полис гуфт...» бинависед.

Муфассалоти матнӣ

Доимо инро ба назар гиред, ки оё хонанда ва шунавандаи шумо барои донишдони ину он ба тафсил додани матн эҳтиёҷ дорад? Ҳаҷми матни лозим вобаста ба хонанда ва шунаванда дигар шуда меафтад, вале бидуни як хели матн кор буд намешавад.

Масалан, барои хонанда ва шунавандаи Сербия ба тафсил гуфтан, ки Зоран Чиндич кист, зарурат надорад ва шумо метавонед як даҳан бигӯед, ки «Зоран Чиндич, воқасин сарвазир». Вале агар шумо барои хонанда ва шунавандаи ҷаҳонӣ нависед, бояд тафсилотро илова кунед, масалан: «Зоран Чиндич, сарвазири Сербия, ки моҳи март соли 2003 кушта шуда буд».

Мақола амал низ мумкин аст баъзе тафсилоти матнро талаб кунад, чунончи: «Бадахшон вилоятест дар Тоҷикистон», гуфтан кам аст, балки «Бадахшон вилояти кӯҳсор ва дурдасти Тоҷикистон буда, дар қисмати ҷанубу шарқии сарҳадди Афғонистону Хитой ҷойгир аст», гуфтан фаҳмотар хоҳад буд.

Дар бораи он андеша кунад, ки чӣ қадар ҷузъиёти муҳимро ба мақола ворид кардан лозим аст. Масалан, агар дар мавод доир ба истеҳсоли афюн музофоти Гилманди Афғонистон ёдрас шуда бошад, ин суханонро ворид кардан лозим аст, ки ин музофот дар кишвар бузургтарин истеҳсолкунандаи маводи муҳаддир мебошад. Бинобар ин, ба ҷои ҳамту гуфтан, ки

*Агар шумо ба ҳайси
воқиянигор ба кофӣ
будани миқдори
чӯзъиёт шубҳа дошта
бошед, бештар додани
чӯзъиёт беҳтар
аст аз кам додани он*

«Қўшунҳои ҳукумати баҳри нобуд сохтани киштзорҳои кўкнор ба қаламрави Гилманд ворид шуданд», беҳтараш нависед, ки «Қувваҳои ҳукумати баҳри нобуд сохтани киштзорҳои кўкнор ба қаламрави калонтарин музофоти истеҳсолкунандаи афюни кишвар Гилманд ворид шуданд».

Агар шумо ба ҳайси воқиянигор ба кофӣ будани миқдори чӯзъиёт шубҳа дошта бошед, бештар додани чӯзъиёт беҳтар аст аз кам додани он. Ин ба муҳарриратон имкон медиҳад, ки аз чӯзъиёти пешниҳодшуда беҳтаринҳояшро интихоб намояд. Лекин агар шуду шумо тафсилотеро дар бораи мақола ҳодиса, ё ашхосе, ки мавриди мусоҳибаатон қарор гирифтаанд, партофта гузаред, ин корро муҳарриратон ба ҷои шумо анҷом дода наметавонад.

Обуранг ва садоқо

Ҳангоми ба хонандагон пешкаш намудани мазмуни мақола ба қор андохтани кулли аъзои ҳиссатонро фаромӯш накунад. Ҳангоми навиштани асари бадеӣ қоидаи классикии ҳар чи хубтар тасвир кардани воқиа, чун пештара ба журналистика низ ҳатмӣ боқӣ мондааст. Ин маънои обуранг, садои одамон ва дигар тафсилотеро дорад, ки инҳо ҷои амалиётро зинда мегардонанд.

Журналисти хуб як чӯзъи хурду ифоданокеро пайдо мекунад, ки саҳнаро зинда мегардонад: ғалогулаи кўча, нақҳати ҳаво, қатраи арақе, ки аз рӯхсори аскарӣ дар постистода фуру мелағзад. Ҳангоми адои вазифаи воқиянигорӣ ҳатталимкон саъй намоед иқтибос пайдо кунед, ки маводи шуморо бо суҳанони шоҳиди ҳол ҳусни анҷом бахшад.

Иқтибосҳое, ки аз хусусашон дар Боби 7 батафсил су-хан рафтааст, ба шумо нисбат ба маълумот бештар чизе медиҳанд; ин иқтибосҳо дар замири хонанда эҳсоси қавитари ҳузур доштан дар ҷои воқияро ба миён меоваранд, киинмақолаишумориякнавьмунҳасирбафардқарормедихад.

Мақолаҳои калон, хусусан дар рӯзномаҳои амрикоӣ, одатан аз тасвири лаҳзаи хурде оғоз мешаванд, ки масъаларо тавсиф менамояд, то ки дар мисоли як воқиа аҳамияти иҷтимоӣ доштани кулли масъалаҳои матраҳшавандаро нишон диҳад. Ин усул бо номи «Зарбаи эҳтиётӣ» маъмул аст.

Масалан, мақола дар бораи интиқоли нобаҳангоми кӯмаки башардӯстона мумкин аст аз баёни мухтасари муборизаи ҳаррӯза баҳри ҳаёт дар урдугоҳи фирориён оғоз ёбад. Ҳамин тариқ, шумо ҳикоятро ба хонанда қаринтар намуда, маводи хушк ё бюрократиро ба гузориши рангини ҷалбкунандаи ман-фиати шахсӣ ва инсонии хонанда табдил медиҳед.

МАШҚҶО

Барои дар хотир нигоҳ доштани кулли чизҳое, ки шумо дар ин боб фаҳмидед:

- Тафсилот (чӯзъиёт) барои он хеле зарур аст, ки ба хонанда барои дарки сабаби «хабарӣ» будани мақола ёрӣ диҳад ё барои ҷавоб ёфтан ба саволи «Хӯш муддао аз ин чист?» кӯмак намояд.
- Маводро бо ихтисораҳо пурбор накунад; вале онҳоро дар сурате истифода намоед, ки агар созмони номаш дарозу мураккаб дар матн борҳо ёдрас шавад.
- Шарҳи муфассали матн аз аҳамият холӣ нест, вале он бояд бо назардошти ниёзи гурӯҳҳои мухталифи хонандагон истифода шавад. Ҳар як ҳолат тибқи меъёрҳои худаш мавриди арзёбӣ қарор мегирад.
- Обуранг мақоларо зинда гардонда метавонад, вале онро эҳтиёткоронаву бомаҳорат истифода бурдан лозим аст.

Мисоли зерин ва тарзҳои имконпазири таҳияи мақоларо бо ҳампешагонатон муҳокима намоед.

Шумо чун воқиянигор дар Судон кор мекунед. Дар он ҷо дар асари ба аҳолии гурусна нарасидани кӯмакҳои башардӯстона эътирозҳо сурат мегиранд. Вазъият дар урдугоҳҳое, ки кӯмак расонда мешавад, даҳшатбор аст. Ва навакак аз яке аз чунин урдугоҳҳо бо таҳлили хусусии вазъи бӯҳронӣ баргаштед.

Баъд аз бозгаштатон ба пойтахт, дар ҳолате, ки шумо дар андешаи чӣ тарз навиштани мақола ҳастед, мансабдоре аз Салиби Сурх ба шумо занг зада, нусхаи аввалини пеш аз ин ба чоп нарасидаи ҳисоботро дар бораи вазъи мазкур пешниҳод мекунед. Дар ҳисобот раванди тақсими кӯмаки башардӯстона таҳти танқиди шадид қарор гирифта, оид ба ислоҳи вазъият пешниҳодоти мушаххас ироа гардидаанд. Акнун, шумо ҳам маълумоти худро дар бораи шароити зиндагии аҳли урдугоҳ дар даст доред ҳам ҳисоботи олиҷанобро.

- Мақолаатонро чӣ тавр тарҳрезӣ мекунед?
- Таносуби миёни тасвири шароити воқеӣ ва «фактҳои ахборӣ»-и ҳисобот чӣ гуна хоҳад буд?
- Як варианти мақолаатон барои аҳолии Африка ва дигараш барои хонанда ва шунавандаи ИМА таъйин мегардад. Фарқияти ҳаҷми тафсилоти ин ду вариант чӣ гуна хоҳад буд?

МАВОДИ ИЛОВАГӢ БАРОИ МУТОЛИА ВА МАВОДИ МАЪЛУМОТРАСОН

Маслиҳатҳои Институти Пойнтер оид ба таҳияю таҳрир дар сайти:

www.poynter.org/cjntent/content_view/asp?id=31907&sid=2

Чӣ тавр бояд хуб навишт: дастури классикӣ оид ба навиштани асарҳои ғайриадабӣ, Вилиям Зинсер (William Zinsser) (нашриёти Херпер Коллинс).

Боби 7

ОВАРДАНИ ИҚТИБОС

Иқтибосҳо ба монанди хӯриши таоманд: онҳо аҷобатро зам ва эҳсоси иштирокро афзун мекунанд. Вале, ғайр аз, ин онҳо ҳовии хатар низ ҳастанд. Истифодаи беандозаи иқтибосҳо мақолаатро ба «тӯдаи бенизоми садоҳои номуайяне» табдил медиҳанд.

Ду навъи иқтибосҳо вуҷуд доранд: бевосита ва бавосита.

Иқтибоси бевосита

Иқтибоси бевоситаи дуруст нуқтаи назарро мустақиман ва ба таври қатъӣ ирсол хоҳад дод ва ин навъи иқтибос беҳтар дарк мегардад, нисбат ба иқтибоси ғайри мустақим.

«Ҷаноби Смит, чаро шумо ин қадар зиёд одам куштед? Чаро шумо ба номуси духтари мо ва хоҳаронаш таҷовуз кардед?» – бо ғазаб гуфтааст яке аз намояндагон – Барбара Браун, ба қавли чанд шоҳиди ғайри марбут ба қазия.

Чунин иқтибосовари мустақим хеле таъсирбахш аст, нисбат ба варианти ғайри мустақим он, ки дар поён омадааст:

Барбара Браун аз ҷаноби Смит пурсидааст, ки чаро ӯ ин қадар одами бисёре куштаву ба номуси занони зиёде таҷовуз кардааст, хабар додаанд чанд шоҳиди ғайри марбут ба қазия.

Иқтибосҳо аҷобатро зам ва эҳсоси иштирокро афзун мекунанд

*Қоидаи асосӣ ин
аст, ки иқтибоси
мустақим ба ҳеҷ
ваҷҳ набояд
тағйир дода шавад*

Вале афзалияти иқтибосҳои ғайри мустақим дар имкони кӯтоҳтар баён кардани гуфтаҳо. Дар ҷое, ки иқтибоси бевосита саршор аз пургӯйҳо, истифодаи иқтибоси бавосита самараноктар хоҳад буд. Аз ин рӯ, баъзан (агар сухан дар бораи ҳодисаҳои муассир ё фоҷиавӣ наравад), иқтибоси бавосита, – ки онро «нутқи ғайри мустақим» ҳам меноманд, – шояд мувофиқтар бошад.

Қоидаи асосӣ ин аст, ки иқтибоси мустақим ба ҳеҷ ваҷҳ набояд тағйир дода шавад. Он чиз, ки дар нохунак оварда мешавад, бояд ба ҳамоне айнӣ дошта бошад, ки ҳамсӯҳбататон гуфтааст. Ҳангоми истифодаи бурдани иқтибоси бевосита шумо ба хонанда фаҳмонданӣ мешавед, ки инҳо маҳз ҳамон суханонанд, ки ба забон омада буданд.

Тағйир додани ин суханон ба таҳрифкорӣ даст задан аст. Дар сурате, ки шумо дар вақташ қайдҳои дақиқ накардед, ё суханони ҳамсӯҳбататонро ба таври бояду шояд дар навор сабт нанамудаед, шумо иқтибоси бевоситаро истифода бурда наметавонед. Вайрон намудани ин қоида вайрон кардани тартиби муқарраршуда ва меъёрҳои ахлоқӣ аст; ва, ғолибан, шумо дар оянда аз имконияти бо ҳамин манбаъ ва бо манбаъҳои дигари иттилоот мусоҳиба оростан маҳрум хоҳед шуд.

Иқтибосҳои бевосита бояд дар мавридҳои истифода шаванд, ки агар зарурати интиқоли иттилоот аз воқиаҳои фоҷиавию ғайримуқаррарӣ ба миён ояд. Иқтибосҳои бевоситаи тӯлонии шахсони расмиро танҳо ба хотири аз соҳибмансабони баландмақом гирифта шуданашон ва ё барои шод намудани хотири ин ашхос истифода набаред. Дар ҳолати, ки бе иқтибосҳои бевосита мумкин набошад, барои тақвияти таъсир моҳияти суҳанон ва ибораю ҷумлаҳоро бо иқтибос ҷамъбастанамуда, беҳтараш ҳар ду навъи иқтибос – ҳам бевоситаю ҳам бавосита муттаҳид карда шавад. Кӯшиш кунед, ки иқтибосҳои бевоситаро берун аз қарина истифода набаред, зеро дар ин ҳол мазмуни онҳо тағйир ёфтаниш мумкин аст.

Иқтибоси бавосита

Иқтибосҳои бавосита ё нақли ғайримустақим бо мақсади дар соҳатаи маҳдуд ҷой додани иттилооти ҳаҷман қалон истифода бурда мешавад. Воқиянигор дар ин ҳолати суҳанони гӯяндаро нисбат ба иқтибосҳои бевосита озодона гурӯҳбандӣ карда метавонад. То ки он суҳанонро ба тартиби дигар пешниҳод кунад ё ин ки ба як суҳан нисбат ба дигар суҳан аҳамияти бештаре бахшида шавад. Аксаран нисбат ба алфози базабон овардаи ҳамсӯҳбат иборати баамантиқтар, дақиқтар ва тезтундтареро истифода бурдан аҳамиятноктар аст. Вале ин усулро фақат барои он истифода кардан раво аст, ки ба мазмуни гуфтаҳои ҳамсӯҳбат равшанию муҷазбаи бахшида шавад, на ин ки онро тағйир дод ё таҳриф кард.

Нутқи бевоситаи дар поён овардашударо бо варианти кӯтоҳтар кардашудаи ҳамон маълумот муқоиса намоед, ки дар иқтибоси бавосита омадааст:

Иқтибоси бевосита – Муҳаммадӣ гуфт: «Теъдоди зиёди мутахассисони мо дорои таҷрибаи кории бизнес дар хориҷа мебошанд. Аз 300 миллион доллар понздаҳ фоизаш ба фонде ҷудо шудааст, ки ҳиссаи ночизеро ба ширкатҳои тиҷоратӣ ирсол менамояд, ин ширкатҳои баҳри соҳибкории марбут ба роҳҳо – нуқтаҳои таъмини сӯзишворӣ, таҷҳизоти таъмир ва ғайра таъсис хоҳанд ёфт. Ғайр аз ин, тибқи кафолати донорҳо барномаҳои, ки дар зеркомиссияи технологӣ маблағгузорию бурд мекунад, аввалин шуда, ба маблағҳои дигари таъйиноти маблағгузорию бахши хусусӣ роҳ хоҳанд ёфт. Мутахассисони Миталистон, ки ҳамчун менеҷер барои кор ба барномаи мазкур бармегарданд, феврал соҳиби ҳуқуқи муомилот бо ин маблағҳо мегарданд. Мо ин барнома барои он истифода бурданӣ ҳастем, ки садҳо мутахассисони миталистонӣ бо оилаҳои худ барои кор ба барномаи роҳ дар муддати ним сол баргарданд ва баъдан бизнеси худро ба роҳ монанд. Мо расман 37 барномаи тасдиқ намудем ва аз байни онҳо, шояд, шаш ададашон аллакай дар бизнес фаъолият карда истода бошанд.

Иқтибоси бавосита – ба гуфтаи Муҳаммадӣ фонди маблағузорӣ, ки соҳиби 45 миллион доллари ИМА мебошад, маблағи мазкурро ба ин барнома ҷалб кардааст, аллакай 37 корхонаи муштараки шаҳрвандони Миталистонро барои бизнеси марбут ба барномаҳои роҳ – нуқтаҳои таъмини сӯзишворӣ ва устохонаҳои таъмир тасдиқ намудааст. Шаштои онҳо аллакай ташкил шуда, ба кор оғоз намуданд.

Варианти бавоситаи кӯтоҳтар нисбат ба иқтибосории тӯлоии бевоситаи дилгиркунанда дақиқтару возеҳтар аст. Иқтибоси бавосита 44 калима дорад ва калимаҳои иқтибоси бевосита се маротиба аз он бештар аст. Истифодаи фаровони иқтибосҳои бевоситаи дурудароз манзараеро мемонанд, ки гӯё шумо фақат халоро пур мекунед ва парвое надоред, ки мазмуни мақола ба хонандагон фаҳмоӣ не.

*Дар нохунак бояд
танҳо гуфтаҳои
манбаи иттилоот
айнан оварда шаванд*

Санҷидан ва таҳрир кардани иқтибосҳо

Ҳангоми таҳрири иқтибосҳо маънои онҳоро тағйир надихед ва моҳияти суҳанони гуфташударо таҳриф накунад. Дар ҷое, ки истифодаи осони иқтибос бар ислоҳи кулӣ имконпазир аст, онро дар шакли нутқи ғайримустақим, нақлӣ оред. Дар нохунак бояд танҳо гуфтаҳои манбаи иттилоот айнан оварда шаванд.

Агар ягон шубҳае пайдо шавад, беҳтараш аз манбаъ такроран пурсон шавад. Вале дар ин ҷо мушкилие ба вуҷуд омада метавонад. Ҳол он ки манбаъро ҳангоми хондани матни гуфтаояш майли содир кардани қаллобӣ фаро гирифта, аз шарҳи пештарааш даст кашида метавонад ва ба дин минвол журналистро дар ҳолати ногувор хоҳад гузошт. Аз ин рӯ, беҳтараш ба манбаъ фаҳмонед, ки шумо ба риояи қоидаҳои

*Муқоиса кардани
қайдҳои шумо бо
қайдҳои ҳампешагонатон
баъзан хатарнок хоҳад
буд: дар хотир бояд
дошд, ки шумо барои
мақолаатон
масъулият доред*

таҳририя ҳарф ба ҳарф нахондани иқтибосҳо, танҳо фактҳои муҳимми сабтшударо тафтиш карданиед. Дар ҳамаи ҳолатҳо манбаъ ғамхори шуморо аз бобати ҳаққонӣ овардани суҳанонаш қадршиносӣ хоҳад кард.

Баъд аз нишастӣ матбуотӣ ба мушоҳида мерасад, ки гурӯҳи журналистон қайдҳои худро муқоиса намуда, тақроран аз ҳамдигар пурсон мешаванд: «Ҷ чӣ гуфта буд?» Ин хатарнок хоҳад буд. Дар натиҷаи чунин одатҳои «коҳилона» – и хабарнигорӣ иштибоҳҳо, ки як хабарнигор кардааст, аз ҷониби дигар васоити ахбори омма тақрор ва интишор дода мешаванд. Вале журналистон аксаран ба ҳамдигар бо ҳамин роҳ ёрӣ мерасонанд ва шояд як ва ё ду ҳампешаи санҷидашударо баргузидан аз манфиат ҳолӣ набошад, то қайдҳояшонро бо ишон муқоиса карда тавонед. Лекин ба ҳар ҳол эҳтиётан дар хотир бояд дошт, ки: шумо барои мақолаи худатон ҷавобгар астед! Албатта сабти магнитофонии нишастӣ матбуотӣ (ниг. ба давоми ҳамин боб) шуморо аз мушкилоти зиёде озод мекунад.

Агар тағйир додани суҳанони мушаххас ғайриимкон бошад, он гоҳ иқтибосҳои бевосита мумкин аст тавассути истифодаи чанднуқта, қавсайнҳои мураббаъ ва аломатҳои дигар кӯтоҳ карда шаванд.

Чанднуқтаи нишон медиҳад, ки баъзе калимаҳо аз ҷумла хориҷ гардидаанд, масалан: «Қарори суд бо ҷиноятҳои содирнамуда мутаносиб нест», изҳор намуд прокурор. «Айбдоршаванда... ба бист соли маҳрумӣ аз озодӣ мустаҳқиқ

аст». Таваҷҷӯҳ намоед, ки дар байни нуқтаҳо бояд хало бошад (аз истифода намудани амали барномаи Microsoft Word, ки худ аз худ чанднуқта мегузорад, худдорӣ кунед).

Чор нуқта ифодагари он аст, ки як ё чанд ҷумла бурида шудааст, чун дар ин маврид: «Имрӯз дар назди мо ду вазифаи муҳим истодааст – яке барқароркунии Ироқ ва дигаре барқароркунии Афғонистон. ...Вале боз корҳои зиёде дар пешанд» – эътироф намуд Колин Пауэлл дар кумитаи Конгресс. Таваҷҷӯҳ кунед ба ҳолати истифода шудани чор нуқта. Нуқтаи аввал ҳамчун аломати ист дар охири ҷумла бо фосилаи муайян омадааст.

Қавсайни мураббаъ барои ифодаи воридсозии таҳрире, ки фақат барои шарҳ лозим аст, истифода мешаванд, чун дар мисоли зерин: «Сарфи назар аз шаҳодати мудҳиши поймолсозии ҳуқуқи инсон Ғарб [президенти Миталистон Шепи] Мааренс»-ро ҳамчунин ҷонибдорӣ мекунад, изҳор намуд шореҳ аз Москва Алексей Барिशников.

Истифодаи аломати «sic» (лотинии «ҳамин тавр») хонандаро огоҳ месозад, ки фикраи ноҳинҷор ё ҷумлаи аз ҷиҳати грамматикӣ хато ҳақиқатан дар нутқи шифоҳию хаттӣ ҷой дошт ва ин иштибоҳи матбаа ё муҳаррир нест.

Ҳамчун алтернативаи чанднуқта фосилаҳоро дар шакли зерин овардан мумкин аст: «Айбдоршаванда», гуфт прокурор, «на ба камтар аз 20 соли ҷабс мустаҳиқ аст». Вале чунин тарзро танҳо барои беҳтар намудани сохти мақола боист истифода кард ва он набояд маводи иқтибосшавандаро таҳриф кунад ва ё нодуруст маънидод намояд.

Сабти видеоӣ ё аудиоӣ ва тартиб додани қайдҳо

Ба махфӣ нигоҳ дошта шудани сӯҳбати хусусӣ диктофон ё магнитофон ҳалал расонда метавонад, вале ин сабтҳо дар нишасти матбуотӣ ёрии бебаҳо хоҳанд расонд.

Раванди сабт кардан метавонад диққати журналистро аз сӯҳбат ба дигар сӯ кашад ё ба ҷамсӯҳбат фурсати таваққуф диҳад. Ҳар гоҳ шумо рафти сӯҳбатро яку якбора ба таъҷил навиштан гиред, ин шояд барои ба фикр фуру рафтани ҷамсӯҳбат баҳона гардад, ки оё чизҳои аз ҷад зиёде нагуфта истодааст ба шумо. Ба ҳар ҳол дақиқкорӣ, хусусан дар иқтибосҳои бевосита, сабти сареҳи сӯҳбатро тақозо мекунад.

Ба журналистон дар ин маврид донишони усулҳои тунднависӣ – стенография ёрӣ мерасонад. Ин олоти касбии журналист аст ва донишони ҳадди ақали он ба шумо афзалияти зиёде пеш меорад. Системаҳои хеле пурсамари тунднависӣ – стенографияи ингилисизабонӣ – Teeline Pitman

– мавҷуд аст. Дастурҳои худомӯзиро тавассути Интернет харидан мумкин аст, инчунин ковиши интернетӣ ҳам шуморо ба дарсҳои гуногуни омӯзишӣ расонданиш мумкин аст.

Шакли содда кардашудаи тундनावисӣ хаттест, ки дар он ҳарфҳои садонок партофта мешаванд. Ин навиштанро метезонад ва ба шумо имкони дарки қайдҳоятонро фароҳам меорад.

Сарфи назар аз истифодаи ин ё он система фавран баъд аз сӯҳбат аз назар гузаронидани дафтари қайдҳоятон муҳим аст, то ки ҳама чизро ба хотир оварда, баҳри барқарор сохтани тамоми ҷузъҳои партофтаю нофаҳмо имконият пайдо кунед.

Вале аз ҳама беҳтараш дастгоҳи сабти овозро истифода бурдан. Ба манбаи иттилоотатон фаҳмонед, ки ин барои таъмин гардондани дақиқию пуррагии гуфтаҳояшон зарур аст. Ба дақиққорӣ ҳар ду ҷониб манфиатдоранд.

Баҳри пешгирӣ намудани проблемаҳои калон пешакӣ ду маротиба аз назар гузаронидани дастгоҳи сабти овоз, магнитофон, батареикаҳо, наворҳо ва дискҳо хеле муҳим аст. Бадтарину даҳшатноктарин рӯзи журналист он аст, ки ӯ баъд аз анҷоми сӯҳбати олиҷаноб нохост пайҳас кунад, ки магнитофонаш корношоям будааст.

*Баъд аз сӯҳбат
дафтари қайдҳои
худо фавран аз назар
гузаронед, то ҳама
чизро ба хотир оред
ва баҳри барқарор
сохтани тамоми
ҷузъиёти фурӯгузоштаю
нофаҳмо имконият
пайдо кунед*

Воҳӯрӣ бо манбаъҳои иттилоот дар кафетерияҳо ё дигар ҷойҳои ҷамъиятӣ маъмул аст. Вале дар ин ҷо на ҳама худро бароҳат ҳис мекунанд. Хусусан, агар шумо майли қайдкунӣ ё дар магнитофон сабт кардани овозро дошта бошед. Ҳангоми мусоҳиба оростан дар тарабхона ё қаҳвахона хеле эҳтиёткор бошед. Ҷарангоси олоти ошхона ё дигар садои бегона овозро пахш карда метавонанд, аз ин рӯ, боварӣ ҳосил намоед, ки шумо то ҳадди имкон микрофон ва магнитофонро ба ҳамсӯҳбататон наздик гузоштаед.

Ҳангоми омодагӣ гирифтани ба мусоҳибаҳои муҳим овонависӣ – транскрипсияи кулли сабтгариро назорат кардан зарур аст. Ин хеле кори мушкил аст. Вале матни пурраи баҳсҳо ва иқтибоси ҷонибҳо хеле муҳимтаранд аз он ки дар назари аввал менамоянд. Нисбат ба кассетаҳои кӯҳнаи магнитофон боқӣ доштани матни рамзкушоӣ шудаи сабти овоз ва минбаъд ҳангоми кор бо санадҳои бойгонӣ истифода кардани онҳо осонтар аст.

Боварӣ ҳосил намоед, ки шумо қайдҳои хаттии стенограмма ва матни дафтари қайдҳоятонро санагузорӣ кардаед ва баъдан онҳоро барои маҳфуз доштан дар канор гузоред. Агар дар иртибот бо мақола ё парвандаи судӣ мушкилие ба амал ояд ё (дар ҳолати аз ин ҳам бади вазъият) ба шумо лозим аст, ки ба қайдҳои қабلياتон рӯ оваред. Аксарияти созмонҳои журналистии Ғарб тавсия мекунанд, ки дафтарҳои қайд дар давоми се сол нигоҳ дошта шаванд.

МАШҚҶО

Мисолҳои мазкур ва он масъалаҳои ҳалталаберо, ки баъзан дар кори журналистон пайдо мешаванд, бо ҳампешагонатон муҳокима намоед.

1. Шумо бо роҳбари агентии расондани кӯмак ба кишварҳои рӯ ба тараққӣ сӯҳбат кардед, ки вай зимни қайдҳои ҳеш роҳбарияташонро дар порахӯрию коррупсия босароҳат айбдор намуд.
 - Шумо дар асоси беҳтарин иқтибосҳо мақолаи арзишман-де навиштед, вале қабл аз ба чоп расидани ин мавод роҳбари мазкур бо хавотири зиёд ба шумо занг мезанад. Ў аз он дар изтироб аст, ки мусоҳибаи мазкур боиси аз кор рафтани ҳатто хавфи ҷонаш мегардад. Ў мехоҳад, ки бо шумо дар бобати мулоиму мӯътадил гардондани суханонаш кор кунад.
 - Шумо ин вазъияти бамиёномадаро бо кӣ муҳокима кардан мехоҳед?
 - Дар сурати дастгирӣ намудани ӯ «бурд» – у «бохт» – и шумо чӣ гуна хоҳад буд?
2. Шумо бо сарвазирӣ кишваратон мусоҳибаи махсусро «барои сабт» доир намудед. Дар он ӯ баъзе аз вазиронашро бо ибораҳои духӯра танқид намуда, онҳоро дар муносибати ғайрисамимиашон ба ҳукумат ва ба вучуд овардани хатар ба амнияти иқтисодиёти кишвар айбдор намуд. Вале баъди ба дафтари корӣ омаданатон котиби матбуоти ӯ ба шумо занг мезанад ва мегӯяд, ки сарвазир

пас аз мулоҳизае аз фикри пештарааш гаштааст ва акнун мусоҳиба қобили чоп нест. Ҷ ба интишори ғайрирасмии он иҷозат медиҳад. Ба гуфти ӯ сарвазир аз он дар ташвиш аст, ки чопи мақола боиси ба истеъфо рафтани ҳукумати коалитсионии ӯ мегардад.

- Хоҳиши котиби матбуотиرو чӣ гуна қабул доред?
- Ин вазъияти баамаломадаро бо кӣ муҳокима кардан меҳаҷед?
- Дар сурати дастгирӣ намудани ӯ «бурд»-у «бохт»-и шумо чӣ гуна хоҳад буд?

МАВОДИ ИЛОВАГӢ БАРОИ МУТОЛИА ВА МАВОДИ МАЪЛУМОТРАСОН

Сайтҳи Институти Пойнтер оид ба «танзим»-и иқтибосҳо:

www.poynter.org/column/asp?id=1&aid=2912

Сиёсати Вашингтон Пост нисбат ба иқтибосҳо

www.poynter.org/column/asp?id=45&aid=61190

Дар диктофон сабт кардан ё накардан:

www.poynter.org/column/asp?id=52&aid=15200

Боби 8

АРЗЁБИИ НАВИГАРИҶО ВА АНВОИ МАҚОЛАҶО

Додани таърифи аслии «навигариҷо» хеле кори душвор аст, вале қобилияти интихоби мавзӯ барои навиштани мақола бешубҳа маҳорати ҳаётан муҳимми журналист аст. Дар ин боб масъалаҳои арзёбии навигариҷо ва навъҳои гуногуни маъмулан истифодашавандаи мақолаҷо баррасӣ карда мешаванд.

Аксарияти журналистон бо суханони паҳнгардидае розӣ мешаванд, ки агар «сағ одамро газад» – ин навигарӣ нест ва агар «одам сагро газад» – ин навигарист. Чаро? Танҳо барои он ки ҳолати якум бисёр рух медиҳад, вале ҳолати дююмӣ ғайримуқаррарӣ ва ё метавон гуфт, гӯшношунид аст.

Аммо усулҳои сершумори оддитаре низ ҳастанд, ки хабарро ба навигарӣ табдил медиҳанд. Содда карда гӯем, нав он чизест, ки аллақай рух додааст. Ин ҳодиса ва ё гароиш, он чӣ аст, ки ногаҳон рух медиҳад, ё чизи баамаломадае буда метавонад. Касе чизеро бурдааст ё бохтааст. Низоъ ба вучуд омадааст ё ҳалли худро ёфтааст. Чизе бино ёфта буд ё ҳароб гардид. Кори касе омад накард ё барор гирифт.

Мақолаи хуб аз аввал, мобайн ва охир иборат аст. Он ба саволҳои ҷавоб медиҳад, ки дар боби 3 гузошта шуда буданд: кӣ, чӣ, кай, дар кучо, чаро ва чӣ тавр? Фикр карданро дар бораи хонанда ва чизе, ки ўро ба мутолиаи мақолаи шумо водор месозад, фаромӯш накунед: магар ягон чизе рух додааст? Оё ин чизи нав аст? Оё шавқовар аст ин чиз?

Қобилияти интихоби мавзӯ барои навиштани мақола бешубҳа маҳорати ҳаётан муҳимми журналист аст

*Барои фаҳмидани он,
ки оё гоҷаи мақолаатон
нав аст, аз қулли
рӯйдодҳо воқиф
будан лозим*

Мақола оид ба проблема

Оё проблема сабаби навиштани мақола мешавад? Ҳалли ин муаммо яке аз мушкилоти асосӣ, хусусан барои журналистон-ни ҷавон, ба шумор меравад. Мақола дар бораи проблема шуда метавонад, вале худӣ проблема мақола нест.

Аксарияти журналистон ҳангоми муайян намудани мақсади мақола мегӯянд, ки онҳоро мавзӯи проблемавии аз ҳаёти ҷамъиятӣ гирифташуда, ба ташвиш овардааст ва дар бораи он мақола навиштан мехоҳанд. Ин сабаб шуда метавонад, вале танҳо як худӣ ҳамин кофӣ нест. Камбизоатӣ, маориф, амният аз шумули мавзӯҳои мазкуранд.

Журналист бояд бештар ҷустуҷӯ намуда, ҳодисаро ёбад, инкишоф ва шояд тамоюлро низ, то мақолаеро, ки ҳодисаи махсусро бояд ба тасвир гирад, бинависад.

Талаш дар роҳи дарёфти «бастаи навигариҳо»

Яке аз ҷузъҳои дигари муҳимми раванди ҷамъовари мавод воқиф будан аз навигариҳост. Барои фаҳмидани он, ки оё гоҷаи мақолаатон нав аст, аз қулли рӯйдодҳо воқиф будан лозим.

Навиштани маводе, ки дар бораи он қаблан дар васоити ахбори омма ахбор ба нашр расида буд, фоидае надорад. Маълумоти кӯтоҳи хабарӣ ё очерк бояд дар бораи чизи навеститиллоъ диҳад ё самтҳои навро оғоз намояд.

Ин чунин маъно дорад, ки шумо дар бораи ягон рӯйдодӣ нав хабар медиҳед, ё чизеро аз диди нав менависед, ё манбаи нави иттилоотӣ пайдо кардаед. Ба ҳамин минвол, шумо маълумоти қаблан нашршударо мамлутар мегардонед.

Маҳорати муайян намудани он, ки кадом навигарӣ шавқовар аст ва оё мавзӯ дар марҳалаи кунунӣ киروي муҳокимаи маҳсус дорад ё не, аз мафҳуми «бастаи навигариҳо» бармеояд. Муҳаррири шумо мақолаеро, ки мӯҳтавояшро рӯзнома қаблан чоп карда буд, рад мекунад ва ба мавзӯъҳое, ки комилан берун аз фазои хабарӣ қарор доранд, манфиатдор нахоҳад буд.

Ба мувозинат доштани ин чизҳо ҳаргиз кафолат дода намешавад ва муҳаррирони мухталиф ба проблемаи марбут ба бастаи навигариҳо назари гуногун хоҳанд дошт. Истифодаи концепсияи бастаи навигариҳо ҳамчун бархӯрди умумӣ ва маҳдудкунандаи васоити ахбори омма боиси эътирози баъзе журналистон мегардад. Онҳо мӯътақиданд, ки васоити ахбори оммаи мустақил бояд чӣ будани навигариҳоро худашон муайян кунанд ва аз паси воқиаҳо кӯр-кӯрона нараванд. Вале дар ҷое, ки рӯйдодҳои азим рух медиҳанд, будани бастаи навигариҳо ҳатмист.

Риоя кардани бастаи навигариҳо чунин маъно дорад, ки мақола бояд ба рӯйдодҳои асосию проблемаҳои муҳим таъя намояд. Мақола метавонад ба мавзӯи асосии навигариҳо бевосита алоқа дошта бошад – масалан, ба куштори сарвазир. Ё ин маводе хоҳад буд, ки дар айни замон ба навигариҳо дахл надошта, вале ба беҳтар шарҳ дода шудани ягон мавзӯ мусоидат кунад – масалан васеъ паҳн шудани зӯроварӣ ва яроқи оташфишон дар ҷомиа.

Дар ҷое, ки рӯйдодҳои азим рух медиҳанд, будани бастаи навигариҳо ҳатмист

*Рӯзномаи худ, рӯзномаи
ҳарифони худ ва
рӯзномаҳоеро, ки
нуқтаи назари шумо бо
онҳо комилан мухталиф
аст, мутолиа кунед*

Аксар вақт мумкин аст мақола тавассути таҳрири ҷумлаи муқаддимавӣ ба навигариҳои рӯзмарра мутобиқ гардонда шавад. Вале дар хотир дошта бошед, ки дар ҳолати босуръат идома ёфтани воқиаҳо ва кӯҳна шудани бастаи навигариҳо «аз шумора баровардан» – и мавод аз эҳтимол дур нест.

Ба ҳар ҳол шумо бояд ҳама вақт навигариҳои асосиро донед. Истифодаи ҳарисонаи навигариҳо вазифаи муҳимтарини журналист ба шумор меравад. Ҳар чи, ки тавонед, мутолиа кунед. Рӯзномаи худ, рӯзномаи ҳарифони худ ва рӯзномаҳоеро, ки нуқтаи назари шумо бо онҳо комилан мухталиф аст, мутолиа кунед. Баҳри хондани рӯзномаҳои кишварҳои дигар кӯшиш намоед ва дар шабакаи Интернет сайр кунед. Феҳрасти васоити ахбори оммаеро, ки бояд мавриди таваҷҷӯҳи шумо қарор гирад, муайян намоед ва ба муттасил аз назар гузаронидани онҳо одат кунед. Ғайр аз ин, аз васоити ахбори оммаи электронӣ воқиф бошед, хусусан аз нашри навигариҳои асосии рӯзонаю шабона .

Ҳар кию ҳар чи!

Чӣ тавр бояд фаҳмид, ки одамон ба кадом навъи мақолаҳо бештар рағбатдоранд? Ҷавоби ин савол хеле оддист: одамони гуногун мувофиқи сатҳи таҳсилоташон, пешаашон ба маводи ҷопии мухталиф рағбатдоранд, ин вобаста ба он аст, ки ишон дар кучо умр ба сар мебаранд.

Ҳамин тариқ, қоидаи аввал ин аст: шумо бояд манфиатҳои хонанда ва шунавандаи худро ба инобат гиред. Оё онҳо ба мақолаи шумо манфиатдор ҳастанд ё не? Магар одамон бояд инро бидонанд? Масалан, ба хонанда ва шунавандаи байналхалқӣ мутолиаи маводе дар бораи садамаи муқаррари автомобилӣ, ки дар асари он ду нафар ба ҳалокат расидаанд, диққатҷалбкунанда нест, магар ки ҳалокшудагон касони хориҷӣ ё машҳури ҷаҳон бошанд. Дар акси ҳол ин фақат ба хонанда ва шунавандаи маҳаллӣ аҷоиб хоҳад буд.

Вале баъзе мақолаҳои дорои буранги маҳаллӣ мавриди завқи хонанда ва шунавандаи байналхалқӣ қарор мегиранд, вале хонанда ва шунавандаи маҳаллӣ дар инҳо ягон чизи ғайримуқаррариро ҳис нахоҳад кард. Масалан, шикори китҳо дар ҷазираҳои Фарер; фароғатгоҳе, ки сайёҳонро ҷалб мекунад; махсусияти аҷоибӣ ҳафрийети ё фестивали дорои асолати маҳаллӣ.

Садамаи автомобилӣ шояд сабаби навиштани очерке дар бораи ҳолати бади роҳҳо, зарурати беҳтар таъмир кардани роҳҳо ва андешидани дигар чораҳои амниятӣ гардад, ки масъалаи он баъд аз ин ҳодиса ба миён омадааст. Мавзӯҳои эҳтимолиро барои очеркҳо дар ҳама ҷо дарёфт кардан мумкин аст. Инҳоро ҷустуҷӯ карда тавонида лозим аст. Журналисти хуб бояд баҳри дарёфти мавзӯи очерк чашму гӯш ва фазилати худро истифода барад.

Анвои мақолаҳо

Теъдоди зиёди агентҳои хабарӣ чор навъи асосии мақолаҳоро аз ҳам тафовут медиҳанд, ки дар IWPR низ роиҷанд. Аз ин рӯ, шумо бояд донед, ки кадом навъи мақоларо навиштан мехоҳед:

- **Мақолаи хабарӣ** – маълумот дар бораи рӯйдоде ё гароише. Ин мақола бояд тезутунд, ботавозун ва нисбатан кӯтоҳ бошад.
- **Очерк** – баёни густурдае, ки тасвири ҳамаҷонибаи рӯйдод, гароиш ва макону шахсиятеро дар бар мегирад (он ҳамчун «фичерз» низ маъмул аст).
- **Мақолаи иттилоотию таҳлилий** – таҳлили рӯйдоди хабарӣ ё гароишест, ки бештар тавассути иқтибосорӣ аз номи қаҳрамонони асосӣ ва мутахассисон сурат мегирад; таҳлил метавонад нуқтаи назареро пешниҳод кунад, вале бояд, ақидаҳои гуногунро ба лаҳни мӯътадилу ботамкин ироа намояд.
- **Ташреҳ** – нуқтаи назари майлу рағбатноке, ки диди шахсии рӯйдодро ифода мекунад ва баъзан далелҳои қавие дорад, аз ҷумла тавсияҳои барои ба унвони дигаре ирсол намудани проблемаҳо.

Дар мавриди интиҳоб намудани мавзӯи мақола сареҳан до-нистани худӣ кас ва бо муҳаррир мувофиқа кардани навъи мақола зарур аст.

Аксарияти мақолаҳо барои Институти тафсири ҷангу сулҳ мақолаҳои хабарӣ ва очеркҳои дорои таҳлили мунтазам мебошанд. Шарҳҳо хеле кам оварда мешаванд ва онҳоро фақат коршиносони шинохта ё журналистони машҳур менависанд.

Барои ҷавобгӯ будан ба принципҳои бегаразӣ фарқ гузоштан миёни мақолаҳои мухталиф муҳим аст ва аз ҳам ҷудо ҷой додани навигариҳои шарҳҳо чизи асосист.

*Навигариҳо ин –
воқиаҳои он, ки ҳамин
ҳоло ба вуҷӯъ омадаанд:
суқути ҳавопаймоҳо,
куштори сиёсатмадорон,
ҷангҳои ногаҳонӣ*

Мақолаҳои хабарӣ

Чунин мақолаҳо ба навигариҳои фаврӣ (ногаҳонӣ) ва нақшавӣ ҷудо мешаванд. Баъзан категорияи навъи охириро маводи «тақвими» меноманд, зеро дар бораи баргузориҳои ин ё он чорабинӣ маълумот вуҷуд дорад ва ВАО онро пешакӣ барои тавзеҳ ба тақвими хеш дохил мекунад.

1. Аксарияти одамон дар зерини мафҳуми навигариҳои фаврӣ маҳз хабарҳои ба таври тезтунд интишоргардида мефаҳманд. Ин аксаран воқиаест, ки ҳамин ҳоло ба вуҷӯъ омадааст: суқути ҳавопаймоҳо, куштори сиёсатмадорон, дар асари гирдбод хароб гардидани манзилҳои одамон, ҷангҳои ногаҳонӣ, зилзилаҳои шадид дар минтақа, оташфшонии вулқон ва ғайра. Шабакоти навигариҳои шабонарӯзӣ инҳоро «xabарҳои ногаҳонӣ» меноманд ва матни онро дар экран зерин хатти сурх меदिҳанд, то диққати бинанда ҷалб карда шавад.

2. Навигариҳои нақшавӣ – одатан пешгӯикардашавандаанд. (чи тавре, ки дар боло қайд гардид, онҳо аксаран дар тақвими дафтари корӣ буда метавонанд). Ин навигариҳо дар атрофи рӯйдодҳои пешбинишудаи қадвал мувофиқи нақшаи пешакӣ сурат мегиранд: масалан, президенти мамлакат суҳанронӣ мекунад, ё ширкат натиҷаҳои молиявии соли гузаштаре эълон мекунанд. Ҷашнвораҳои солгаштаре низ чун сабаби хуби навиштани мақолаҳо тарҳрезӣ мегарданд, масалан дар бораи воқеаи таърихӣ ё арзёбӣ ба даҳ соли истиқлолият, ё даҳ соли баъд аз фалокат.

Барои чунин мақола маълумоти лозими пешакӣ эҳтиёткорона ҷамъ намоед. Вале дар хотир дошта бошед, ки бисёр вақт тасодуфе ба амал меояд: навигариҳои ногаҳонӣ ба омодагии навигариҳои нақшавӣ ҳалал расонда метавонанд – президент ҳангоми суҳанронӣ карданаш кушта шуд, ё нутқашро бо ҳуштак задан истиқбол карданд, ё нотиқ аз матни пешакӣ омодашуда берун рафт. Аз ин рӯ, журналист бояд ба чунин қарор гирифтани вазъият омода бошад. Хабарнигорон дар асари он ки навигариҳои нақшавиро ба ягон санҷиши воқеаи руҳдодӣ пешакӣ навишта супоридаанд, ба мушкилот рӯ ба рӯ шудаанд ва баъд аз рақибонашон фаҳмиданд, ки воқеа ранги дигар гирифта будааст. Чунин гузоришҳо боиси қаҷфаҳмиҳо мегарданд ва воқеанигори хуб бояд ба тамоми рӯйдодҳои ногаҳонӣ омода бошад.

Очеркҳо

1. Очеркҳои «тадқиқотӣ». Баъзан худи мақола навигарӣ мебошад. Гарчанде, ки чизе нашудааст ва ягон воқиаи навро надодааст. Тадқиқоте, ки дар мақола пеш гирифта мешавад, маълумотеро ошкор мекунад, ки фаҳмиши моро дар бораи воқиаи руҳдодда ё руҳдиҳанда, тағйир медиҳад.

Пас аз руҳ додани муноқишаи калон журналистон дар асоси маълумоти аз иштирокчиёни рӯйдодҳо – сиёсатмадорон, дипломатҳо, генералҳо ба даст овардаашон китобҳо ва мақолаҳои калонҳаҷме мунташир месозанд. Ҷанг кайҳо ба охир расида аст, вале ин воқиагузoron рафти воқиаҳоро тавре шарҳ медиҳанд, ки шумо қаблан дар бораи он фикр ҳам накарда будед.

Баъзан очеркҳои «тадқиқотӣ» шароити мавҷуда дар биноҳои истеҳсоли, мушкилоти дар ҷомиаҳои камшумор пешомада, бӯҳрони иқтисодии тавсияёбанда, ё шояд таҳаввулоти мусбатро дар соҳаи маориф ошкор карда тавонанд. Ҷолиби диққат будани мақолаҳои мазкур дар афзоиши таъсири кулминатсионӣ аст ва зимни кофта ёфтани маълумот журналист аз мақола навигарӣ месозад.

Дар хотир дошта бошед, ки ҳамеша диққати одамонро одамони дигар ба худ ҷалб мекунанд

2. Очеркҳои дорои буранг, ки барои доираи васеи хонандагон ҷиҳати оммавӣ доранду шавқоваранд. Ин гуна бурангҳо мароқангез буда, метавонанд барои эҷодиёти нависандагии журналист имкониятҳои зиёде фароҳам оваранд. «Навигариҳои рӯзмарра» будани чунин мавод шарт нест. Ин очеркҳо ҳам шавқовар ва ҳам иттилоотӣ буда метавонанд, масалан, дар бораи пешвои сиёсӣ, саёҳат ё ғизо. Чорабиниҳои варзишию шавқовар низ мавзӯҳои маъмуланд. Маводи дар бораи инҳоро аксар вақт мақола меноманд, ки «манфиатҳои инсонӣ»-ро доро мебошанд. Дар ниҳояти қор шарт нест, ки мақолаи хуб амиқу ҷиддӣ бошад. Барои очеркҳои матбуоти даврӣ ҷиҳати асосӣ пеш аз ҳама, идеяи хуб доштан ва тадқиқоти хуб будани онҳост. Қабл аз навиштан мавзӯро ба таври дақиқ интиҳоб ва баъдан мақоларо бо сабки ҷалбкунандаю мароқангез таҳия кардан лозим аст. Он бояд таркиби мантиқӣ ва ҳулосои шавқовар дошта бошад.

Шумо дар мавриди навиштани очеркҳо аз мавзӯҳои вежа ва ё гароиши тасвири масъалаҳои густурдатар сар карда метавонед.

Масалан, вақте ки шумо дар бораи аз деҳаҳо ба шаҳрҳо кӯчидани одамон менависед, деҳае ва чанд нафар сокинонро пайдо кунед ва ҳикояти онҳоро барои тасвири мушкилоту роҳҳои ҳалли он истифода баред. Дар хотир дошта бошед, ки ҳамеша диққати одамонро одамони дигар ба худ ҷалб мекунанд.

Агар шумо дар бораи лоиҳае мақола навиштани бошед, кӯшиш кунед, ки онро аз диди одамони таҳти таъсири он қарордошта таҳия намоед. Саъй кунед, ки мавзӯро андак инсонитар гардонед.

Шумо метавонед манзараро баъдтар бо маълумоти оморӣ ва иттилооти густурдае пурра гардонед, вале агар нишон надиҳед, ки инҳо барои мардум чӣ аҳамияте доранд, мавзӯ дилгиркунанда мешавад.

Мақолаи иттилоию таҳлилӣ

Мақолаи иттилоию таҳлилӣ бояд ба хонанда нисбат ба мақолаи хабарӣ маълумоти бештарро пешниҳод намояд ва журналист одатан ба кунҳи ҷузъиёт расида, тасвири бештаре медиҳад. Инро дар ҳолате иҷро кардан душвортар аст, ки шумо оид ба рӯйдодҳои ҷорӣ фавран мақола менависед. Дар ин ҳолат шумо дар вазъияти мураккаб хоҳед монд: фактҳоро ба таври фаврӣ ҷамъ карда, доимо аз воқиоти ҷорӣ бохабар буданатон лозим аст (масалан, дар сурате, ки шумораи қурбониёни бомбаронкунӣ бемайлон меафзояд). Чунин мақолаҳои фаврӣ бояд матне дошта бошанд, ки хонанда сабаби муҳим будани онҳоро дарк кунад (боз ҳам саволе ба миён меояд, ки «Хӯш муддао аз ин чист?»). Вале ин мақолаҳо бо таҳлиле, ки танҳо баъд аз гирифтани фактҳои муҳимми нахустин сурат мегирад, набояд махлут гарданд.

Вақте, ки рӯйдод тадриҷан ором мешавад ва мавзӯҳои хабарӣ пурра тавзеҳ меёбанд, шояд вақти бозгаштан ба ин мавзӯ ва навиштани мақолаи алоҳидаи таҳлилӣ фаро расад. Вале дар ин ҷо зимни таҳияи «мақолаи таҳлилӣ», ки аз мақолаи муқаррарӣ каме дарозтар шуда, ҷузъиёти матнро бештар шарҳ медиҳад, набояд ба иштибоҳ роҳ дод.

Таҳлили воқеъ ба ҷустуҷӯи нуқтаи назари ашхосе ниёз дорад, ашхосе аз қабиле сиёсатмадорон, фармондеҳони ҳарбӣ ва ҳайати ёрирасон, дипломатҳое, ки ақидаашонро дар бораи воқиаҳои руҳдода ибраз медоранд ва сабаби ба вуҷуд омадани чунин воқиаҳо мегарданд ва аз ҳама муҳиммаш моҳияти ин воқиаҳоро барои имрӯзу фардо шарҳ додан аст. Баъди анҷоми ин кор ба моҳияти мавзӯ назар андозед.

Шарҳҳо

Нашрияҳои хабарӣ бештар мақолаҳои дорои ташреҳро ба таъбир мерасонанд, вале ташреҳӣ будани мақолаҳо бояд аниқ нишон дода шавад. Чунин тарзи иншо ба дарк карда шудани мӯҳтавои он аз ҷониби хонанда кафолат медиҳад. Яъне чизеро, ки ӯ меҳонад, мақолаи хабарии мустақим, беғаразу воқеъ набуда, нуқтаи назари касест оид ба воқиаи руҳдода ё аксаран дар бораи он, ки чӣ бояд рух диҳад.

Шарҳҳо метавонанд аз ҷониби журналистон ё коршиносони ҷалбшуда, дипломатҳо ё сиёсатмадорон навишта шаванд. Баъзе рӯзномаҳои дорои миқдори зиёди журналистон принципи «Садди чинӣ» (Chinese Wall principle) – ро ба худашон раво дида метавонанд, яъне ҳайати журналистоне доранд, ки барои таҳияи маводи хабарӣ кор мекунанд аз гурӯҳи шарҳнавис комилан ҷудо мебошанд.

Бештари агентҳои иттилоотии Ғарб ба он мекушанд, ки шарҳи нашршуда мувозинатро нигоҳ дорад. Масалан, агар дар ҷараёни интихобот дар кишвар сиёсатмадоре аз як ҳизб дар рӯзнома шарҳ нависад, ба дигар ҳизбҳои пешбар низ чунин калонка бо ҳамин ҳаҷм пешниҳод карда мешавад. Баъзе ширкатҳои радио ва телевизион қоидаҳои дақиқа доранд, ки барои ҳизбҳои асосии сиёсӣ вақти баробар фароҳам мероранд.

Дар хотир доштан муҳим аст, ки имконоти навишта шудани ташреҳ ба чопи тўҳмат (барои ин на фақат муаллиф, балки билохир нашрия низ ба маҳкама кашида мешавад), ақидаҳои беасоси тундравона ё таҳқирҳои дорои хусусияти наҷодпарастӣ изн намедиҳанд. Афроди баландпояи таҳрирӣ бояд кафолат диҳанд, ки ташреҳ меъёрҳои муқарраршудаи журналистикаи касбиро ҳалалдор намесозад.

Имконоти навишта шудани ташреҳ ба чопи тўҳмат, изҳори ақидаҳои беасоси тундравона ё таҳқирҳои дорои хусусияти наҷодпарастӣ изн намедиҳанд

МАШҚҲО

Маълумотҳои зеринро хонда, муайян кунед, ки хабар дар кучост ва чӣ чиз барои хабарнигор зарур аст, ки мавзӯро идома диҳад. Шумо кадом навъи мақоларо омода мекардед?

1. Миқдори зиёди атфол, бо сабаби набудани шароити тиббӣ барои модарон, ҳангоми таваллуд мемиранд. Ин махсусан ба атрофи пойтахту шаҳрҳои калон хос аст.
2. Ҳукумат аскаронро баҳри муҳофизати хатсайрҳои муҳимтари тиҷорат сафарбар намуд, то қочоқчиёнеро, ки молҳоро аз сарҳад бидуни пардохти боҷҳои гумрукӣ меғузаронанд, дастгир кунад.
3. Вазорати маорифи мамлакат дар натиҷаи сабқат 10 миллион доллар ҷамъ намуд.
4. Миқдори зиёди фирориёни собиқе, ки имсол ба кишвар баргаштанд, эҳсос мекунанд, ки зистан душвортар шудааст.
5. Баъзе гурезагоне, ки имсол ба кишвар баргаштаанд, аз шароити вазнини манзилашон дар назди биноҳои ҳукуматҳои маҳаллӣ гирдиҳамоиҳо доир намуданд.

МАВОДИ ИЛОВАГӢ БАРОИ МУТОЛИА ВА МАВОДИ МАЪЛУМОТРАСОН

Истинодҳо аз кори тадқиқотӣ ва таҳсилоти журналистон дар шариктаълифӣ бо Columbia Journalism Review (Маълумоти мухтасар дар бораи журналистикаи Колумбия):

www.powerreporting.com

Дастуруламал оид ба тайёр намудани гузоришҳо бо истифода аз компютер:

www.nicar.org

УСЛУБИ НОШИРӢ

*Мақсад аз умумӣ будани
услуб пешгирӣ
кардани ихтилофу
бесарусомониҳоеанд,
ки садди роҳи
хонанда ё шунаванда
шуда метавонанд*

Услуби ноширӣ – забон ва қоидаҳои грамматикӣеанд, ки рӯзномаҳо, веб-сайтҳо, дигар нашрияҳо ё ширкатҳои радио ва телевизионӣ бо мақсади таъмини мувофиқати дохилӣ барои аз ҷониби муаллифони якхела истифода карда шудани мавод муқаррар мегардад.

Азбаски мақсади ҳама гуна маводи чопӣ ҳар чи фаҳмотар ва бо сарфи камтари қувва додани маълумот аст, услуби якхела яке аз воситаҳои расидан ба ҳамин ҳадаф аст.

Сухан дар бораи он намеравад, ки услуби баёнро бояд якхела кард, - табиист, ки ҳар муаллиф сабки навишти хоси худро дорад. Балки мақсад аз умумӣ будани услуб пешгирӣ кардани ихтилофу бесарусомониҳоеанд, ки садди роҳи хонанда ё шунаванда шуда метавонанд. Хонанда ва шунаванда ҳаққи умедвор шудан доранд, ки маълумот бо услуби якхела дода мешавад ва маводи чопӣ «бо як овоз сухан мегӯяд», ки ин боиси қавӣ шудани боварӣ ба нашрия мегардад.

Баъзан сабку услуби хос як ҷузъи ҷиҳатҳои инфиродии нашрия буда, инҳо қиддан нигоҳ дошта мешаванд. Масалан, дар Британия матбуоти кӯчагӣ сарлавҳаҳо ва таркиби ҷумлаҳои хеле кӯтоҳро истифода мебарад. Вале маҷаллаи The Economist сарфи назар аз мазмун, дорои тарзи яқранги хоси баён аст дар кулли рубрикаҳо.

Маҷмӯи босуботи қоидаҳо инчунин вақтро сарфа намуда, ба муаллифони дар пешниҳоди варианти ба нашрия бештар мувофиқ кӯмак мерасонад ва барои муҳаррирон ба саволҳои

пурихтилофи баҳши орфография, грамматика ва чизҳои дигар ҷавобҳои тайёро таъмин мекунад.

Рӯзнома ҳангоми истифодаи забони дорои шеваҳои гуногун тасмим мегирад, ки маҳз ба кадоме аз ин шеваҳо нашр хоҳад шуд ва инро қатъӣ риоя мекунад. Исмиҳои хос бештар ба алифбои дигар бо тағйир ёфтани орфография баргардонда мешаванд ва дар ин маврид баҳри мураттабию аниқии бештар боз ҳам баёни яхеларо риоя кардан зарур аст.

Баъзан чунин тасмимгирифтанҳо боиси баҳсҳои сиёсӣ мегарданд: Косово (тарзи баёни сербии калима) нависанд ё Косова (тарзи баёни албании калима) ? Муҳаррир бояд барои кафолати мураттабӣ ва рафъи чунин баҳсҳо дар лаҳзаи охирин, қабл аз ба чоп супоридани мақола, ба қароре ояд.

Аз ин рӯ, қариб кулли нашриҳо, агентҳои ва ширкатҳои радио ва телевизион дорои сабқҳои аниқӣ таъбу нашранд.

Одатан муҳаррирон дар ибтидо ба дастуруламали дохилии хеш оид ба услуб муроҷиат мекунанд; маъмулан ин дастуруламалҳо бо санадовариҳо аз дастуруламалҳои вазорату умумитаре таъмин гардидаанд (масалан, ҳам «Ассошиэйтед Пресс» ва ҳам «Экономист» дастуруламалҳои хеле маъмулу истифодашавандатаре доранд); ва дар хотима, ҳангоми зарурат аз луғати қаблан интихобшуда иқтибос оварда мешавад.

Мисолҳои услуб

Мисоли оддии он, ки ба услуби мувофиқнашуда ниёз дорад, санаҳо мебошанд. Аксарияти кишварҳо тақвимиҳои шамсиро ба қор мебаранд. Вале мусулмонон, масеҳиёни православӣ ва яҳудиён тақвимиҳои мухталиферо истифода мебаранд, ки ба марҳилаҳои гуногуни таърихи онҳо асос ёфтаанд.

Мусулмонон бар хилофи тақвими ғарбӣ, ки дар миқёси ҷаҳонӣ маъмул аст, тибқи тақвими анъанавии қамариашон солро ба таври хос муайян мекунад. Барои хонанда ва шунандаи шумо кадоме мувофиқтар аст? Кадоме барои нашрияи шумо бештар мувофиқ аст? Кай метавон ба ҳар ду сабақ истинод кард?

Агар тақвими ғарбӣ ба соли 2003 ишора кунад, мусулмонон мувофиқи тақвими ҳиҷрӣ соли 1421/22 менависанд.

Ғарб маъмулан BC ва AD (то мавлуди Исо ва дар Соли Худованди мо)-ро чун аломатҳои асосӣ истифода мебарад. Муаррихони Ғарб ҳангоми истифодаи тақвими ғарбӣ бетарафиро ихтиёр намуда, ишораҳои «пеш аз милод» ва «солшумории мо»-ро ба қор мебаранд. Ин ба канораҷӯӣ қардан аз рамзҳои масеҳӣ мусоидат мекунад.

Нашрияи шумо кадом тақвими истифода мебарад? Ҳангоми иқтибос овардан аз касе, ки тақвими истифода қардааст, ки аз тақвими мавриди истифодаи нашрияи шумо фарқ дорад, нишон додани сана мумкин аст ё дигар қарда шавад, ё ба он шарҳе афзуда шавад.

Калимаҳои хориҷӣ низ қоидаҳои махсуси услубиро талаб қарда метавонанд, махсусан онҳое, ки мавриди қорбасти махсус қарор доранд, ё калимаҳои навад ва ё аз лексикаи илмӣ гирифта шудаанд. Оё онҳоро тарҷума қардан лозим

аст ё дар шакли асл бо тавзеҳ ва ё бе тавзеҳ боист ба кор бурд? Як силсила масъалаҳое ҳастанд, ки тибқи услуби нашриёт танзим карда мешаванд.

Мушкилоти дигаре ҳангоми аз ҷониби нашрияи инглисизабон интишор додани маводи худ ҳам дар Шоҳигарии Муттаҳида ва ҳам дар Иёлоти Муттаҳида пеш меояд. Расмулхати «инглисии инглистонӣ» ва «инглисии амрикоӣ» ва услуби журналистии ин кишварҳо аз ҳам хеле фарқ доранд ва баъзе созмонҳо маҷбур мешаванд, ки дар бораи навиштани ду варианти маводи мақолаҳо ба як қарор оянд, то ки қобили қабули хонандаю шунавандаи ҳар ду кишвар бошад.

Баъзе васоити ахбори омма аз истифодаи калимаю ибораҳое, ки мушкилоте ба миён хоҳанд овард, худдорӣ мекунанд. Агенсии хабарии Рейтерс дар мавриди истифодаи мафҳумҳое чун «ваъда дод» ё «таҳдид мекунад» ҳангоми дигар хел баён кардани суҳанони бегона канораҷӯӣ мекунад. Ҳар ду мафҳум мазмуни мухталиф доранд – яке мусбат, дигаре – манфӣ ва истифодаи онҳо метавонад аз мавҷудияти нуқтаи назари инфиродии муаллиф оид ба мавзӯи мақола шаҳодат диҳад. Услуби Рейтерс ба он нигаронда шудааст, ки ба дарки воқеъбинона ва бегарази маводи вай кафолат дода шавад.

Рейтерс инчунин аз истифодаи калимаҳои «террорист» ва «терроризм» сарфи назар мекунад, чунин сиёсат дар IWPR низ пазируфта шудааст.

Мафҳумҳои «террорист» ва «терроризм» носаҳеҳ ва тунд буда, онҳоро бо ибораҳои бештар дақиқу тавсифӣ иваз кардан мумкин аст. Аксарият ин қоидаҳоро бо назардошти маъмул будани мафҳумҳои мазкур услуби ихтилофнок ва

Мафҳумҳои «террорист» ва «терроризм» носаҳеҳ ва тунд буда, онҳоро бо ибораҳои бештар дақиқу тавсифӣ иваз кардан мумкин аст

мушкиличро меҳисобанд. IWPR кӯшиш мекунад, ба ғайр аз мавридҳои иқтибосорӣ, аз истифодаи ин мафҳумҳо худдорӣ намояд.

Мафҳуми услуб истифодаи аломатҳои китобатро низ дар бар мегирад. Нашрияҳои гуногун услубҳои муҳолиф дошта метавонанд, масалан, ҳангои истифодаи як нохунак (‘) ва ду нохунак (“) дар мавриди иқтибосоварӣ. Нашрияҳои англисию амрикоӣ дар гузошта шудани аломатҳои ист дар охири иқтибос аз ҳам фарқдоранд, дар нашрияҳои Британияи Кабир одатан ин аломатҳо берун аз нохунак гузошта мешаванд, вале муҳаррирони ИМА майли дар дохили нохунак гузоштани онҳоро доранд.

The Economist ҳангоми дар бораи ашхосе навиштани ягон чиз нисбат ба онҳо калимаҳои эҳтиромии ҷаноб ё хонумро доимо истифода мебарад. Баъзе нашрияҳо чунин рутбаҳоро ҳеҷ гоҳ истифода намебаранд, ё танҳо дар ҳолатҳои ба қор мебаранд, ки ном бори аввал зикр мегардад.

Баъзе нашрияҳо барои унвони нашрияҳо курсивро истифода мебаранд. Дигарон унвонро даруни нохунак мегиранд. Баъзеҳо на ину на онро истифода мекунанд.

Аксарияти ин гуфтаҳо ба завқ вобастаанд. Вале баъди як бор истифода бурдани он нашрия ва ҳайати кормандонаш бо мақсади таъмини мураттабӣ бояд як услубро истифода намоянд.

МАШҚҶО

Баъзе масъалаҳои услубро бо ҳампешагонатон муҳокима кунед:

1. Оё нашрияи шумо услуби ноширӣ дорад?
2. Оё шумо мисолҳои истифодаи калимаҳоро дар нашрияҳоятон дар хотир доред, ки онҳо ҳамеша ба танзими доимии услуби ноширӣ ниёз дошта бошанд?
3. Оё шумо ҳангоми навиштан бо забони англисӣ расмулхати англисӣ ё амрикоии калимаҳоро аз қабилӣ labour\labor, homogenise\homogenize ва ғайра истифода мебаред?
4. Якчанд мисоли калимаҳои «иғвоангез»-ро ба хотир оред, ки хилофи услуби беғаразонаю воқеъбинонаи мақолаанд.
5. Се нашрияро баргузинед: фарқияти услуби ноширии инҳоро пай бурда метавонед?

МАВОДИ ИЛОВАГӢ БАРОИ МУТОЛИА ВА МАВОДИ МАЪЛУМОТРАСОН

Барои гирифтани маълумоти иловагӣ оид ба услуби ноширии IWPR ба сайтҳои зерин муроҷиат намоед:

www.iwpr.net/index.pl?development/resources/training_styleguide.html

Мавҷуд будани луғати хуб муҳим аст. Дар Интернет таҳрири электронии Луғати инглисии забони байналхалқии Кембриҷ мавҷуд аст:

dictionary.cambridge.org

Барои расонаҳои хабарии ИМА Китоби услуби ноширии Ассошиэйтед Пресс намуна аст:

www.ap.org/pages/order/html

Дастуруламал аз рӯи услуби *Экономист*:

www.economist.com/research/StyleGuide/index/cfm

Amazon.com. Шакли рақамии *Дастуруламал ва истифодаи услуби Нью-Йорк Таймерс*, ки дар қолаби хеле қулаи луғат таҳия шудааст, мефурӯшад

Яке аз дастуруламалҳои машҳури тарҳи умумӣ дар бораи услуби иншо ба забони инглисӣ китоби дарсии Асосҳои услуби Виллям Странк ва Е.Б.Уайт мебошад. Шакли мукаммали он бо иловаҳо ва сарсухани Уайт инчунин қобили таваҷҷӯҳ аст. Нусхаи асли китоби Странк дар сайти **www.bartleby.com/141** мавҷуд аст.

Боби 10

ДАР БОРАИ ТҶҲМАТ

Ҳуқуқи мусаллам ба озодии суҳан бо талаботи масъулиятшиносона истифода бурда шудани ин ҳуқуқ нисбат ба журналистон баробар карда мешавад, инчунин ба хатари он, ки субъектҳои гузоришҳои расонаҳои хабарӣ, агар бо онҳо тўҳмат рафта бошад, метавонанд ба ёрии додгоҳи адолат рӯ биоваранд.

Қонунҳои ҷимоят кардан аз тўҳмат дар кишварҳои мухталиф аз якдигар хеле фарқ мекунанд ва зарур аст аниқ бидонист, ки ин гуна тўҳмат ва ҷи гуна қонунҳои роҷеъ ба масунияти ҳаёти хусусӣ дар мамлакати шумо амал мекунанд.

Ҳокимияти тазйиқӣ метавонад қонунҳои роҷеъ ба тўҳматро истифода барад, то далелҳои пеш оварда, танқидгарони худашро ба лаб фуру бастан водор кунад, ки интишорот ба ишон тўҳмат кардааст, сарфи назар аз объективӣ буданаш. Дар мавҷуд набудани системаи мустақили органҳои судӣ чунин парвандаҳои додгоҳӣ барои журналистони маҳаллӣ одатан бо тўлонӣ маҳбус гардидан ба поён мерасиданд.

Ингилистон, ки доир ба масъулият барои интишори тўҳмат қатъитарин қонунҳои дорад, ҳуқуқи мардуми «некном»-ро ҷимоят мекунанд ва доир ба дифоъ кардан аз тўҳмат озодиҳои зиёде медиҳад. Аммо қонунгузори мамлакат ин ҳуқуқро бо воситаҳои сершумори ҷимоятгарие, ки дар ихтиёри журналистон қарор доранд, мувозин мегардонад, агарчи худи журналистонро боист бегуноҳии худашонро ба исбот расонанд. Парвандаҳои доир ба айбдор кардан барои тўҳмат ба нудрат пеш меоянд, агарчи қаримаҳои пулӣ аз рӯи ҳукмномаҳо дар парвандаҳои шаҳрвандӣ (граждани) харобиовар буданашон мумкин аст.

Ҳуқуқи мусаллам ба озодии суҳан бо талаботи масъулиятшиносона истифода бурда шудани ин ҳуқуқ нисбат ба журналистон баробар карда мешавад

Беҳтарин ҳимоят дар муқобили парвандаҳои доир ба айбдор кардан ба тӯҳмат – кори софдилонаи журналист

Қонунҳои роҷеъ ба ҷавобгарӣ барои интишор додани тӯҳмат дар Иёлоти Муттаҳида собит гардондани ҳар як мувоҷиҳатгари эҳтимолиро вазнин мегардонанд, хусусан агар муддаъӣ арбоби ҷамъиятӣ бошад (барои шахсиятҳои ҷудогона қонунгузорӣ дигар аст).

Дар Иёлоти Муттаҳида ба арбоби ҷамъиятии даъвогар аз рӯи парвандаи доир ба тӯҳмат лозим аст исбот бикунанд, ки хабарнигор на фақат хабари дурӯғро нашр кардааст, балки инчунин ин корро бо безътиноӣ ва ғаразкорӣ ба ҷо овардааст, кӯшиш накардааст, аниқ кунад, ки оё ин дурӯғ аст ё рост. Аслан ин кор бояд бо ғараз пеш гирифта шуда бошад.

Беҳтарин воситаи ҳимоят – тамоюли журналистикаи беғараз

Журналистон бояд қонунҳои роҷеъ ба масъулият барои интишори тӯҳмат ва доир ба масунияти ҳаёти хусусиро риоя кунанд, зеро ин қонунҳо ҳуқуқи шахсро ба «номи нек» ва ҳуқуқи ўро ба ҳаёти хусусии бе даҳолати дигарон ҳимоят мекунанд.

Вале мумкин аст мувозина баъзан халал ёбад. Ин гуна қонунҳо набояд ба журналистон фишор оваранд, барои софдилона ба ҷо овардани қорашон ба онҳо халал расонанд. Дар муқобили парвандаҳои доир ба айбдор кардан ба тӯҳмат беҳтарин ҳимоят – ин кори беғаразонаи журналистӣ: гузоришҳои асоснок, воқеъбинона ва аз санҷиш гузашта, таҳрири дақиқ ва шаккокона, инчунин беғаразона пешниҳод кардани матлаб.

Азбаски қонунҳову тарзҳои ба қор бурда шудани ин қонунҳо хеле гуногунанд, журналистон дар мамлақати худашон фаъолият карда истода, ҳамеша бояд хеле борикбин бошанд, инчунин кишварҳоеро, ки мумкин аст маводи тасвирашон дар он ҷоҳо интишор гарданд, аз ёд набароранд.

Масалан, агар гузориш ба забони англисӣ интишор ёбад, журналистон бояд қонунҳои доир ба тўҳмат дар Ингилистону Иёлоти Муттаҳидаро донанд. Қонуни саҳти Ингилистон баъзан чун «камтарин маҳраҷи умумӣ» амал мекунад, ки дар ин боб муфассалан мавриди баҳс қарор хоҳад гирифт.

Ҷустуҷӯи маҳкамаи «қулай»

Бештар аз ҳама парвандаҳои судии роҷеъ ба тўҳмат дар маҳкамаҳои бурунмарзӣ мавриди муроғия қарор меёбанд, ки мумкин аст, ба салоҳияти маъмулии он кишварҳо дахлдор ҳисобида шавад. Таълифоти чопӣ на дар он кишварҳо мавриди муроғияи додгоҳӣ қарор меёбанд, ки ба таъби расидаанд ва ҳатто на дар он кишварҳо, ки журналистон фаъолият доранд, балки дар мамлақатҳои, ки таълифот дар он ҷо ба фуруш бароварда мешаваду паҳн мегардад. Дар шабакаи густурдаи Интернет рӯзафзун чунин парвандаҳои судии «экстерриторӣ»-е пайдо мешаванд ва мумкин аст чунин воқеъ шавад, ки мақолаи шумо дар IWPR дар маҳкамаҳои ҷанд давлат мавриди муроғияи айбдор шудан ба тўҳмат қарор ёбад.

Агар навиштаи шумо он-лайн чоп шавад, ин маводро дар даҳҳо мамлакат мебинанд ва мумкин аст ба муқобили шумо дар ҳар кадоме аз ин мамлакатҳо даъво пеш гирифта шавад

Ин «чустучӯи маҳкамаи қулай» ном дорад, ҳангоме, ки даъвогар меҳодад дар давлате даъво пеш оварад, ки ба ақидаи ӯ, барои пирӯзӣ ба даст овардан аз рӯи парвандаи айбдоркунӣ ба тӯҳмат аз ҳама бештар шанс дорад.

Яке аз охирини чунин мисолҳо ва шояд парвандаи мифтоҳӣ, тибқи масъалаи дар саросари ҷаҳон паҳншудаи ихтиёрооти қонунии (юрисдиксияи) экстерриторӣ парвандаи Dow Jones & Company Inc v Gutnick (Доу жонс энд Компани Инк ба муқобили Гутник) мебошад. 10 декабри соли 2002 Маҳкамаи Олии Австралия қарор кард, ки ба ношир Доу жонс дар иёлати Викторияи Австралия барои мақолаи дар Barron's Online чоп шуда, сайти электронӣ дар ИМА-и мансуб ба Доу жонс мумкин аст даъво пешниҳод карда шавад.

Сарфи назар аз он, ки ба ҷонибдории Доу жонс агентӣҳое чун Рейтер ва Amazon.com ба маҳкама нома фиристода буданд, суд ба айбдор будани жонс қарор баровард. Чунки бе далел ба тӯҳмат айбдор кардани даъвогар жозеф Гутник дар иёлати Виктория ба амал омадааст; дар ин ҷо маҳалли ба чоп расидани хабар (сайти электронии мансуб ба Доу жонс дар ИМА) ба эътибор гирифта нашудааст.

Бешак, ин кор мумкин аст бо айни ҳамин комёбӣ дар ҳар ҷои дигар ба амал меомад. Дар қарори маҳкама омадааст: «Он ҷӣ дахлдор аст, ба ман шахсан, ман сабаби мустақиме намебинам, ки чаро, агар шахс дар ҷаҳорҷӯбаи бештар аз як ихтиёрооти қонунӣ (юрисдиксия) гирифтори тӯҳмат шуда бошад, ин шахс мард аст ё зан, агар ин чиз тавсия карда шавад, наметавонад дар ҳар кадоме аз ин ихтиёрооти қонунӣ суҳан бигӯяд».

Ин қарори доир ба ҳамин парванда метавонист ба миқдори зиёди муурофияҳои судӣ дар Австралия ва дар дигар мамлакатҳо роҳ бикӯшад.

Тӯҳмати интернетӣ дарвоқеъ аз тӯҳмати муқаррарӣ ҳеҷ фарқе надорад. Агар шумо ба касе тӯҳмат карда бошед, маҳкама метавонад исбот бикӯнад, ки ақаллан як кас дар ҳар

кишвари ҷудоғона дида бошад инро, дар он сурат шумо бояд ба суди ҳамон кишвар кашида шавед. Агар навиштаи шумо он-лайн чоп шавад, ин маводро дар даҳҳо мамлакат мебинанд ва мумкин аст ба муқобили шумо дар ҳар кадоме аз ин мамлакатҳо даъво пеш гирифта шавад.

Ҳамин тариқ, васоити ахбори омма бо дурнамаи нохушоянди зарурати донишони қонунҳои роҷеъ ба тўҳмат дар чанд кишвари мухталиф дучор мегардад. IWPR тағйирёбии муқаррароти роҷеъ ба тўҳматро дар парвандаҳои судии сермиллиятӣ байналхалқӣ бо диққати тамом назорат мекунад ва роҷеъ ба ҳар як тағйироти муҳим ба муҳаррирон дигар кормандон машварат медиҳад.

Ҳамин ҳоло тавсияҳо дар нисбати қонунгузориҳои роҷеъ ба тўҳмати кишварҳои сеюм аниқанд:

- Донишони қонунгузори кишвари худӣ кас
- Донишони қонунгузори Ингилистон
- Тасаввур кардан, ки дар кишварҳои сеюм қонуни роҷеъ ба тўҳмат мумкин аст ҳамчунин саҳт бошад, ҷунонки дар Ингилистон аст

Муносибат аз дидгоҳи ақли солим

Пеш аз он ки кас ба ҷузъиёти вежаи қонунгузориҳои мухталиф саргарм шавад, шояд ба масъала аз дидгоҳи ақли солим наздик шуд:

- Ба иддаоҳо аз назари дурусту объективона буданашон боист диққат дод ва зуд иштибоҳоро ислоҳ кард. Хонандаи ба хашмомадае, ки нисбат ба ӯ боодобона рафтор мекунанду вай мебинанд, ки шумо мехоҳед иштибоҳатонро ислоҳ кунед, бояд ба иқдоми минбаъда камтар майл дошта бошад. Ислоҳи саривақтӣ ҳамчунин мумкин аст дар маҳкама ба ҳайси нуктаи ҷазоро сабуқкунанда баррасӣ шавад.

- Ҳеҷ гоҳ хатароти муурофияи судиро ноида нагиред. Ҳар чи мумкин аст барвақттар дар ин бобат бо сармуҳаррир сӯҳбат кунед. Умедвор набошед, ки ҷамааш ба хайр меанҷомад.
- Мутмаин бошед, ки сармуҳаррир имкон дорад мақолаҳои дар мавзӯи нозуқро пеш аз ба чоп расиданашон тафтиш мекунад. Тасмиме, ки мумкин аст ба машварати ҳуқуқӣ ниёз дошта бошад (оё аз шахсе, ки даъво карданаш мумкин аст, ҷимоят лозим аст, ё имкон дорад, ки аз изҳороти қатъие дар асари ҳолатҳои фавқулода ҷимоят бикард), набояд ёвари муҳаррир дақиқае чанд пеш аз ба чоп рафтани навишта ба ихтиёри худ пеш гирад.
- Дар фаъолияти софдилонаи журналистӣ баъзе таваккалҳо ҳам ҷой дорад, вале ин таваккалҳо ҳамеша бояд заминаи хуб ва ба дараҷаи кофӣ андешидашудае дошта бошанд. Иқдом кардан ба таваккал – ин дарёфт кардани машварати ҳуқуқӣ (юридикӣ)-и солим, ба назар гирифтани масъалаҳои алоқаманд ба тӯҳмат аст.

Дар баъзе мамлакатҳо тӯҳмат ҷурми ҷиноятӣ ба ҳисоб меравад. Ин чунин маъно дорад, ки гунаҳкор мумкин аст ба маҳбас афтад. Дар дигар мамлакатҳо тӯҳмат ба тартиби қонунгузори шаҳрвандӣ баррасӣ карда мешавад, аммо бохт метавонад зиёни моддии ҷангуфте бор оварад. Баъзе даъвогарон метавонанд ҳам қонунгузори ҷиноятӣ ва ҳам қонунгузори шаҳрвандиро ба кор гиранд.

Дар баъзе мамлакатҳо таҳқир ё танқиди саҳт ба унвони вазир ё хидматгузори давлатӣ мумкин аст бадномкунанда ё ҳатто ҷинояткорӣ арзёбӣ шавад. Дар дигар мамлакатҳо танқиди арбоби давлат ба нафъи ҷомиа ва рушди демократия васеъ пеш гирифта мешавад. Дар ин бобат тавофуқ қарордоди универсалие мавҷуд нест, бинобар ин ҳуди журналистон бояд бо қонунҳои воқеияти маҳал ошно бишаванд.

Ташкилоти Article 19, ки дар Лондон ҷой гирифтаасту ба инкишофи озодии изҳори назар дар васоити ахбори омма мусоидат мекунад, пешниҳоди ба миён гузоштааст, ки тавсияҳои универсалӣ дар заминаи қонунгузори байналхалқӣ, стандартҳои дохилии мухталиф ва принципҳои аз тарафи умум эътирофгардида тарҳрезӣ карда шуданашон мумкин аст. Ин метавонист «миёни ҳуқуқи инсон ба озодии изҳори назар... ва зарурати ҳимоят карда шудани обрӯи шахс мувозинаи мувофиқ ба миён оварад».

Таъйиноти густурда

То даме, ки чунин таъйинот пайдо нашавад, тавсияҳои универсалӣ вучуд надоранд. Аммо баъзе унсурҳои умумие мавҷуданд, ки диффаматсия (дар матбуот эълон доштани хабарҳои, ки ба номи касе нанг меоваранд) ва ҳаёти хусусиро дар бар мегиранд, ки инҳо бояд ба журналистон маълум бошанд.

Дар баъзе мамлакатҳо таҳқир ё танқиди саҳт ба унвони вазир ё хидматгузори давлатӣ мумкин аст бадномкунанда ё ҳатто ҷинояткорӣ арзёбӣ шавад

*Маъмулан гуфтаи ягон
кас аз тарафи манбаи
ғайривобаста тасдиқ
наёбад, он факт, ки
шумо танҳо инро
мерасонед, узри амал
шуда наметавонад*

Аввалан, тӯҳмат чӣ гуфтани гап? Аз рӯи таъйиноти стандартӣ – ин изҳороти дурӯғи дар ҳаққи касе бачопрасидаест, ки ба обрӯи касе ё эътибори бизнес зиён меоварад ё ин ки касро мавриди хандахариш қарор медиҳад, ё нисбат ба ӯ адовати ҷомиаро ба миён меоварад. Дурӯғпардозии бӯҳтонӣ – ин ҳам айни ҳамон, фақат каме лаҳзагӣ ё шифоҳӣ баёнгардида, на ин ки дар саҳифаи матбуот пайдошудае. Вале ҳаминро дар назар дошта бошед, ки дар Ингилистон он чи дар радио ё дар намоишҳои телевизионӣ гуфта мешавад, ба тӯҳмат ман-суб дониста мешавад, на ин ки ба дурӯғпардозии бӯҳтонӣ.

Дар бисёр мамлакатҳо рост гуфтан – ин ҳимоят кардан аст дар муқобили тӯҳмат. Шояд ба шумо исбот кардан пеш ояд, ки кадом як изҳорот ҳақиқат аст шумо дар асари он ба ҷавобгарӣ кашида мешавед, агар шумо онро исбот карда на-тавонед, ё агар маълум шавад, ки шумо ягон чизро бидуни тафтиши ҳаққонияташ ба чоп расонда бошед, хусусан, агар дурӯғ будани он чиз ошкор шавад. Шояд шумо медонед, ки ин рост аст, вале ба шумо лозим меояд, ки рост буданашро исбот кунед. Дар баъзе мамлакатҳо ба шахсе, ки дар ҳаққаш тӯҳмат рафтааст, шояд лозим ояд ба исбот расонад, ки ин гап ҳақиқат надорад. Ва маъмулан, гуфтаи ягон кас аз тарафи манбаи ғайривобаста тасдиқ наёбад, он факт, ки шумо танҳо инро мерасонед, узри амал шуда наметавонад, новобаста ба он, ки то кадом дараҷа мӯътамад меҳисобед шумо манбаи худатонро.

Ҳатто хабари ба доираи на чандон калони одамон расида, ё шарҳи мухтасари ягон мақола ё маводи барои радио ё намоиши телевизион омодагардида, ки дар конференси муҳаррирони маводи чопиро банақшагиранда истифода шудааст, метавонад «чопшуда» ба ҳисоб равад.

Дар аксари мамлакатҳо тӯҳмат дар нисбати каси мушаххас ё муассисае баррасӣ карда мешавад.

Ғолибан ин масъалаи факту мартаба аст. Аммо дар баъзе давлатҳо рӯирифт изҳори назар кардан оид ба сарвари давлат, вазир ё коргузори давлат метавонад касро ба мурофиаи судӣ бирасонад ё боиси ба маҳбас афтодани гардад. Ва баръакс, чунин танқид дар он кишварҳое, ки ҷонибдори музокироту мубоҳисоти роҷеъ ба манфиатҳои давлатии ба муроди ҷомеаанд, метавонад чун танқиди одилона арзёбӣ шавад.

Изҳороти роҷеъ ба гурӯҳҳои миллӣ, наҷодӣ, диниву мазҳабӣ ё дигар гурӯҳҳое аз ин қабил, наметавонад бӯхтонӣ ба ҳисоб равад, вале ин гуна изҳорот мумкин аст таҳти қонунгузорие қарор ёбад, ки суҳанрониҳои таҳрик ба адоват ё даъват ба адоватро манъ мекунад. Баъзе давлатҳо танқиди сарвари халқҳои дӯст ё худӣ он кишварро мамнӯъ медоранд.

Дар хотир дошта бешед, ки эҳтимоли он мавҷуд аст, ки одамони дар мақола аз хусусашон суҳанрафта, шинохта хоҳанд шуд, ҳатто агар номашон ба забон гирифта нашуда бошад ҳам. Шахси мансабдор мумкин аст аз рӯи унвон ё мансабаш, аз рӯи шуғл ё суроғаш шинохта шавад. Агар гурӯҳ хурдак бошад (қормандон дар дафтари начандон калон), дар он сурат аъзои гурӯҳро ба осонӣ як-як муқаррар кардан мумкин аст – ҳамаи онҳо метавонанд даъвогар бишаванд.

Дар бисёр мамлакатҳо онҳое, ки ба суд муроҷиат мекунанд, ишонро лозим аст исбот кунанд, ки ба обрӯяшон воқият зиён расидааст. Дар мамлакатҳои дигар маҳкамаҳо таҳмин хоҳанд кард, ки зиён расонда шудааст ва ба ҳимоятгарон лозим меояд исбот кунанд, ки ҳеҷ гуна зиёне расонда нашудааст. Ҳар қадар обрӯи зарардида ё мавқеияташ дар ҷомеаи балад бошад, ҳамон қадар зиёни расондашуда бештар аст.

*Боист эҳтиёткор
буд, даме ки хабар ба
шахсият дахл кунад*

Сигналҳои ташвишвар

Боист эҳтиёткор буд, даме ки хабар ба шахсият дахл кунад, яъне ки: он хабар аз назари пеша бовичдон будан ё салоҳият надоштанро дар бар гирифта бошад; ба бадахлоқӣ, рафтори ҷинояткорона ва нораво ишорат шуда бошад; масъалаҳои роҷеъ ба насаби шахс ва бедалел тасдиқ кардан, ки касе камақл аст ё беморие дорад, ки бо роҳи муҷомаат ба дигаре мегузарад.

Амалдори худмухтори шахр мумкин аст мавриди муҳокима дар ҷомиа қарор ёбад, агар ӯ дар идора кардани автомобил дар ҳолати мастӣ айбдор эътироф гардида бошад; ё соҳиби тарабхона мумкин аст бизнесашро аз даст бидиҳад, агар тафтишгар аз хилоф гардидани қоидаҳои беҳдошти хабар дода бошад. Агар ин хабарҳо ҳақиқат дошта бошанд, дар он сурат ошкор кардани онҳо набояд сабаби ба тӯҳмат айбдор кардан бишавад. Вале агар ҷурми ин шахсон дар суд ба исбот нарасида бошад, дар он сурат шумо чӣ тавр исбот мекунад, ки ин ҳақиқат аст?

Қонуни англисии роҷеъ ба тӯҳмат

Созмонҳое, ки навигариҳоро ба забони англисӣ пахш мекунанд, аз қабилӣ IWPR, бояд махсусияти қонуни англисии роҷеъ ба тӯҳматро, инчунин амалиёти ҷимоятгариро донанд.

Таърифи классикии диффаматсия (тӯҳмат) дар қонунгузориҳои Ингилистон – ин «тасдиқ кардани он чи аст, ки ҳайсияти шахсро дар зеҳни мардуми хайрандеш хор медорад». Таъйиноти мушаххасе мавҷуд нест, вале ин мафҳум барои нишон додани каси миёнае аз кӯчаву бозор ба кор бурда мешавад.

Чор хели асосии амалиёти муҳофизатӣ мавҷуд аст дар мавриди айбдор карда шудан ба тӯҳмат:

1. *Ҳақиқат.* Ин мусалламтарин ҷимоят аст. Аммо мантраи моро ба ёд оред: гап дар сари он, ки шумо ба чӣ бовар мекунед ба ҳайси ҳақиқат ё ҳатто чиро медонед? Гап дар сари он, ки оё шумо исбот карда метавонед, ки ин ҳақиқат аст.

Мисол: дар соли 1993 дар маҷаллаи New Statesman (Нию Стэйтсмэн) маводе чоп шуд, ки дар он навишта суҳан аз хусусе мерафт, ки тибқи овозаҳо сарвазир Чон Мэйҷэр бо хидматгорзанаш ишқварзӣ доштааст. Овоза бӯхтонӣ эътироф гардид ва нашрия хабари чопкардаашро бо ҳеҷ чиз тасдиқ карда натавонист. Мэйҷэр бе судбозӣ муноқишаро ба ифоқа овард, вале ӯ ҳуқуқи комил дошт, ки даъво кунад ва имкон дошт ҳатто ба мавҷудияти маҷалла хотима бахшад.

Таърифи классикии диффаматсия – «тасдиқ кардани он чи аст, ки ҳайсияти шахсро дар зеҳни мардуми хайрандеш хор медорад»

2. *Шарҳи одилона.* Ин хели ҳимоят бо таъбири на ин ки факт, балки нуқтаи назар пеш гирифта мешавад. Таъбир бояд тарзе бошад, ки барои хонанда шарҳ аст ё ки нуқтаи назар будани он мусаллам гардад. Аммо фактҳое, ки шарҳ бар онҳо қарор меёбад, бояд ҳаққонӣ бошанд.

Масалан: дар солҳои 80-ум дар яке аз барномаҳои шӯ-хиомез дар радиои “БиБиСи” гуфторе садо дод, ки дар рӯзномаи «Нюс оф зе уорлд» (як рӯзномаи кӯчагӣ) «кулли ойимчаҳо суратзебанду кулли ахбор (навигариҳо) патологӣ (яъне бофтаанд)». Муҳаррири рӯзнома Дерек Чеймсон «БиБиСи»-ро ба маҳкама кашид. Суд бо он андешае розӣ шуд, ки гуфтор таҳқиромез аст, вале эътироф кард, он ба тарзи «шарҳи ҳақиқатомез» садо додааст, ки ба мундариҷаи беарзиши пурҳангомаи рӯзнома қарор ёфтааст ва омодагари онро аз ҷавобгарӣ озод мекунад.

3. *Ҳуқуқи афзалиятнок (имтиёз).* Изҳороте, ки дар парламон ё маҳкамаҳои Ингилистон ба забон меоянд, метавонанд аз «ҳуқуқи афзалиятнок» бархӯрдор бошанд. Айни ҳамин имтиёзро дорад чоп кардани хабаре, ки дурӯғ меканбарояду шояд дар мавридҳои дигар раво бошад; ин соҳаи бисёр мураккаби қонунгузорист ва ҳамеша масъалаи факт мебошад. Дар Ингилистон изҳороти парламон аз имтиёзи мутлақ бархӯрдор аст. Ба таъбири дигар ин изҳорот мумкин аст ба навори магнитофон сабт карда шавад ва дар ин маврид ба муқобили шумо даъво пеш овардан мумкин нест. Изҳорот дар маҳкамаҳо қисман аз имтиёзҳо бархӯрдор аст. Агарчи шумо битавонед он чиро баён кунед, ки дар маҳкама гуфта шуда буд, ин хабар бояд ҳақиқат дошта бошад – ҳар гуна ҷавоб ё айбдорку-

нии ҷавобӣ бояд тавзеҳ дода шавад, ҳатто агар ин дар нашри минбаъда ба миён ояд ҳам. Гузориш дар ин мавзӯ боист ҳарчи мумкин аст, барвақттар чоп шавад, дар аввалин мавриди мувофиқ.

Мисол: дар соли 1980 ба туфайли ҳодис шудани ҳолатҳои саодатбор ба идораи полис даст дод қотили маатаассуф машҳури силсилакушторҳо – «шикамбаву рӯдарез» - и йоркшириро дастгир бикунад (автомобили ӯ бо кадом як баҳонаи нокирой тасодуфан боздошта шудааст). Даме сардори идораи полис дарёфт, ки бо кӣ сарукар дорад, нишастии матбуотӣ даъват намудаду ба журналистон изҳор кард: «Мо ӯро дастгир кардем». Бисёр рӯзнамаҳо, аз ҷумла «Дарлингтон ивнинг деспатч» ин суҳанонро дар сарлавҳаҳои рӯзнамаҳояшон сабт карданд. Мурӯфияи «Шикамбаву рӯдарез» худи ҳамон рӯз барпо шуд. Рӯзнамаҳо айбгузориҳоро дар беэҳтиромӣ нисбат ба суд ва тӯҳмат дар асоси он қабул надоштанд, ки суҳанони ҳангоми нишастии матбуотӣ дар шӯъбаи полис садодода аз «имтиёзи қайду шартнок» бархӯрдор аст. Маҳкама бо ин розӣ шуд, аммо, эҳтимол фақат барои он бошад, ки риоя нашудан ниҳоят ҷиҳати ҳамагонӣ дошт. Маъмулан дар чунин вазъият ба рӯзнамаҳо лозим меомад, ки барои тӯҳмат ҷавобгар шавад.

4. *Марг.* Ягон каси мурдагӣ даъвогар шуда наметавонад, вале эҳтиёт кунед, ки тӯҳмат ба шахси мурдагӣ барои зиндагон паёмад надошта бошад. Тӯҳмати ба шахси мурдагӣ ҳамвора метавонад шахс ё муассисаеро, ки марҳум ба он робита дошт, мавриди тӯҳмат қарор диҳад.

*Каси мурдагӣ
даъвогар шуда
наметавонад, вале
эҳтиёт кунед, ки
тӯҳмати ба шахси
мурдагӣ барои зиндагон
паёмад надошта бошад*

*Кор кардан дар
ширкати масъулияти
маҳдуд аз даъвои
барои тўҳмат
ҳимоят намекунад*

Инро ҳам доништан муҳим аст, ки тибқи қонунгузориҳои Ингилистон чӣ чиз маҳз барои озод будан аз ҷавобгарӣ ба ҳайси нукта хидмат намекунад. Маъмулан тавзеҳоти зерин ба кор намеравад:

- «Лекин ман дар Ингилистон зиндагӣ надорам...»

Мамлақати дигар: дар ҳар гуна мамлақате, ки маводи шумо ба чон расад, метавонанд шуморо дар маҳкама мавриди таъқиб қарор диҳанд. Масалан, бизнесмени рус Борис Березовский ба муқобили маҷаллае барои тўҳмат карданаш на дар Русия ё ҳатто на дар ИМА, балки дар Лондон даъво пешниҳод кард. Ин мумкин аст, чунки маҷалла чанд нусхаашро ба Лондон мефиристад.

- «Инро на ман, балки ношири ман кардааст...»

Ўҳдадорӣҳои маҳдуд ё масъулияти шахсӣ: кор дар ширкати масъулиятӣ маҳдуд шахсонӣ ҷудоғонаро аз даъвои барои тўҳмат ҳимоят намекунад. Шумо метавонед барои тўҳмат шахсан ба маҳкама кашида шавед. Даъвоҳо аз рӯи парвандаи роҷеъ ба тўҳмат метавонанд ҳамзамон ба муқобили рӯзномаҳо, ба муқобили хабарнигор шахсан ва ба муқобили паҳнкунандаи васоити ахбори омма фириристода шаванд, паҳнкунанда хоҳ шахси расонандаи рӯзнома бошад, хоҳ мағоза ё интернет-провайдер. Ин истисноӣ ғайри муқаррарист дар меъёрҳои қонунгузориҳои роҷеъ ба ҷавобгарии маҳдуд дар Ингилистон.

■ «Аз ин хусус дигар рӯзнома хабар дода буд...»

Такрори хабарҳои пеш аз ин бачопрасида. Такрори хабари бӯхтони пештар бачопрасида аз ҷавобгарӣ озод намекунад. Цеффри Арчер, собиқ узви парлумон, дар охири солҳои 80-ум барои хисорае аз рӯи парвандаи доир ба тӯҳмат аз Daily Star (Дейли Стар) ҷубронпулӣ гирифта буд, баъди он, ки ин зан аз хусуси он кас ба фоҳишагон музд мепардозад гуфтанд, хабаре ба ҷоп расонда буд ва он хабар аз рӯзномаи дигаре гирифта ҷоп карда шудааст. Рӯзномаи якум бо фоҳиша алоқаманд шудааст, Стар бошад - не ва ӯ барои ҳимоят асосе надошт. Дар ёд дошта бошед: Муҳим нест, ки чӣ миқдор касони дигар аз ягон хусус навиштаанд, дар зери матн имзо нагузоред, агар ҳуди шумо шахсан ин хабарро тасдиқ карда натавонед.

*Муҳим нест, ки чӣ
миқдор касони дигар аз
ягон хусус навиштаанд,
дар зери матн имзо
нагузоред, агар ҳуди
шумо шахсан ин хабарро
тасдиқ карда натавонед.*

■ «Вале ҳама медонанд, ки аллакай...»

Шойиъа/овозаҳо: далел овардан, ки шумо овоза ва он чи шоеъ аст, аз ин хусус навиштаед, ба аризаи даъво пешниҳод кардани касе монеъ шуда наметавонад. Агар маҳкама қарор барорад, ки «мусофири автобус» мумкин аст дар бораи субъект ақидаи нек надошта бошад, шумо барои озод шудан аз ҷавобгарӣ асосе надоред.

Гуфтаҳои аз қабилӣ «ба ҳама маълум аст, ки...» ё «ҳама итминон доранд, ки чаноби А ба фуруши муҳаддирот машғул аст» низ далели аз ҷавобгарӣ озод будан нест. Оё шумо исбот карда метавонед, ки ӯ ин корро кардааст, на ин ки нақл кунед, ки инро ҳама медонанд, ҳама чунин андеша доранд.

*Хабар додани кадом як
раддия боиси ҳимоят
шуда наметавонад, агар
маҳкама қарор барорад,
ки ин изҳорот ба вучуди
он обрӯи ин касро
наст мекунад*

- «Лекин ӯ воқиян инро гуфта буд...»

Хабар додани шарҳҳои бадномкунанда: яке аз паҳнгарди-датарин тасаввуроти барғалат маҳз ҳамин тариқ ба миён меояд. Шахси А дар бораи шахси В ким-чӣ мегӯяд. Рӯзнома дар асоси он ки шахси А дарвоқеъ ба онҳо нақл кардааст, шарҳе ба чоп мерасонад. Аммо ин ба ҳайси ҳимоят хидмат карда наметавонад. Судя ба он кор надорад, ки оё ин шарҳҳо аниқ оварда шудаанд, ё не, балки ба он кор дорад, ки оё инҳо субъектро бадном мекунад ё не.

- «Аммо вай инро ошкоро рад карда буд...»

Раддия: Чоп кардани кадом як раддия нуктае нест, ки касро аз ҷавобгарӣ озод кунад, агар маҳкама қарор барорад, ки ба доништи касони некандеш, бо вучуди ҳамин, изҳорот ба номи нек иснод меоварад. Изҳороте аз қабилӣ: «Мардуме, ки дар қаср зиндагӣ доранд, фактро рад мекунад, ки Чарлз ба саги худ гурбаро хӯронд», қобили қабул нест.

- «Лекин ман дар бораи ширкаташ навишта будам, на ин ки дар бораи худаш...»

Иртиботи ғайриқасдӣ: Ягон чизе, ки битавонад объекти шуморо бо шахсияти муайяне алоқаманд кунад, метавонад бадномкунанда бошад. Маҳкамаҳои бритонӣ майл доранд ба мудирӣ қисми таълим иҷозат бидиҳанд роҷеъ ба тӯҳмат даъво пеш оваранд, агар тӯҳмат ба мактабаш дахл дошта бошад, инчунин ҳам ба роҳбарони ширкату ҳам ба сарвари идораи полис. Ширкатҳо, созмонҳо ва ташкилотҳо ҳамчунин эътиборе доранд ва ҳақ доранд ва метавонанд даъво бикунанд.

■ «Вале ман номи ўро ба забон наёвардаам...»

Ниҳоят эҳтиёткор бошед, ҳатто агар номҳоро ба забон нагиред ҳам. Агар шумо маводеро ба чоп расонед, ки дар вай аз хусуси он сухан рафта бошад, ки кадом як узви тими футбол бо духтараки ноболиге алоқаи ҷинсӣ дорад, вале номи он касро ба забон нагиред, ба муқобили шумо на як даъвои роҷеъ ба ҳимоят аз тўҳмат, балки ёздаҳ аризаи даъво пешниҳод мешавад.

■ «Вале ман кодекси ахлоқро риоя карда будам...»

Риояи қоидаҳо: Бисёре аз иттиҳодияҳои журналистӣ кодекси шарафу номус доранд, ки дар он омадааст, ки ҳар як мақола бояд аниқ, объективӣ ва ботамкин бошад — вай бояд нуқтаи назари ҳар ду ҷонибро дар бар гирад ва журналист набо-яд худааш воқиро шарҳу тафсир бидиҳад. Ин принципҳои роҳнамо хеле хубанд, вале бо вучуди ин, онҳо наметавонанд аз барангехта шудани даъво барои тўҳмат шуморо ҳимоят кунанд.

■ «Вале ин иштибоҳи софдилонае буд...»

Бехабарӣ: Надонистани қонун аз ҷавобгарӣ озод намекунад. Айнан мисли ҳамин гуфтан кифоят нест, ки шумо «ҳар чи аз дастатон меомад, кардед», то бо субъекте, ки яке аз ҷонибҳои дар навиштаи бачопрасидаатон омадааст, робита бикунед. Ба шумо лозим меояд собит гардонед, ки итминони шумо асоси мустаҳкам дорад, ки мақола объективона навишта шудааст.

*Беэътиноии нисбат
ба қонун, нуқтаи
аз ҷавобгарӣ озод
будан намегардад*

- «Аммо ман вожаи «шубҳанок»-ро ба кор бурда будам...»

Вожаҳои дорои маънои норавшан. Ба кор бурдани вожаҳои аз қабилҳои «шубҳанок» ва «чунонки иттилоъ медиҳанд» ва амсоли инҳо ҳимояткунанда намебошанд.

Ҳимоя кардани мановфеи ҷомиа

Дар баъзе мамлакатҳо манфиати ҷомиа шояд нуктаи аз ҷавобгарӣ ҳимояткунандае бошад. Ин на он аст, ки «аҳли ҷомиа таваҷҷӯҳдоранд», аммо олитарин далелест ба нафъи он, ки ба манфиат ва ба хайри ҷомиа карда мешавад. Ин меъёрест, ки баъзе маҳкамаҳо дар бисёр ҳолатҳо ба кор мебаранд, аз қабилҳои он ки ба риоя нашудани ҳуқуқ барои зиндагии хусусӣ ё сиррию маҳрамони будан ё баъзан ҳатто амният – вобаста ба мамлақати мушаххас ё ба он ки то чӣ андоза баҳсҳои ҳамагонӣ ҷонибдорӣ карда мешаванд. Вале ин на қонуни ҳамагонист, адолату объективият мисли ҳамеша нисбат ба чунин ҳолатҳо ба кор бурда мешаванд. Шумо бояд аниқ бидонед, ки дар мамлақати худатон ин нукта чун ҳимояткунандаи аз ҷавобгарӣ ба кор бурда мешавад ё не. Дар Ингилистон чунин нуктаҳои ҳақбарорандае чун мановфеи ҷомиа ва арбоби ҷамъият вучуд надоранд.

Илова бар ин баъзе мамлакатҳо дар нисбати нуктаи назар ва шарҳу тафсириҳои таъйидкунандае, ки фактҳо таҳрифшуда намебошанд, чаҳорҷӯбаҳои густурдатареро эътироф мекунанд. Шорех метавонад бигӯяд, ки тамошои пйесаи нав зоёе шудани вақту маблағ гардид, чунки ягон кас аз персонажҳои мушаххас мавриди танқид қарор наёфт, ҳол он ки ҳар кас метавонад ақидаи хос дошта бошад ва ин ақида далели инкорнопазир намебошад.

Актёрҳо ин гуфтаҳоро ҳучум ба аҳлияташон ҳисобида, метавонанд даъво пеш оваранд. Аммо ғолибан мумкин аст ба нокомӣ дучор шаванд, чунки барои онҳо ин иқдоми таваккалист ва қарори маҳкама шояд ба обрӯи мунаққид вобаста бошад.

Ба нуқтаи назар метавон саҳт истодагарӣ намуд ва онро қотеона баён кард дар мавриде, ки ин нуқтаи назар муҳим аст ва бар натиҷаҳои мушоҳидоти мӯътамад асос ёфтааст, на ин ки гумон бошад. Ба ақидаро ҳамчун факт пеш овардан саъй кардан лозим нест.

«Пйеса баръабас аз даст додани вақт аст, зеро дар вай аз ҳаёти мо ягон ҳарфи тозае гуфта нашудааст» – ин нуқтаи назари саҳеҳ аст, вале гуфтан, ки «актёри асосӣ маст будааст» – хеле гапи таваккалист. Оё ин факт аст? Оё шумо инро исбот карда метавонед? Оё ин ба обрӯи актёр зиён меоварад?

Аммо омили на камтар аз ин аҳамиятноке мавҷуд аст, ки аз он чи дар қонун омадааст, фарқ дорад, вай маҳз ин аст, ки аз нуқтаи назари фарҳанг дар ҷомиа қобили қабул аст. Инро бояд ба ҳисоб гирифт, ки ин ҳолат оё кирои он дорад, ки ситезачӯӣ кард? Инчунин бояд дар хотир дошт, ки масъалаҳои фарҳангӣ метавонанд ба маҳкама таъсир расонанд.

Таъбирҳои аз ҳад муболиғавӣ ё ҳаҷв мумкин аст ҳимоят гарданд, агар онҳо ба ҳайси ҳазлу шӯҳӣ пазируфта шаванд. Лекин коргузориҳои фарҳангӣ метавонанд ин ҷо хеле тасҳеҳ ворид кунанд. Он чи дар як ҷомиа шояд шӯҳӣ бошад, дар ҷомиаи дигар таҳқиромез буданаш мумкин аст. Ҳазлу мазох кардани шахсиятҳои барҷаста ё ақаллиятҳои миллӣ мумкин аст аз ҳад таассуфовар арзёбӣ шаванд. Боз ҳам журналист-ро лозим аст эҳтиёткориҳои махсусе пеш гирад ва ба манфиати чизи арзишманде ба оқибати кор омодаву нигарон бошад.

Ба нуқтаи назар метавон саҳт истодагарӣ намуд ва онро қотеона баён кард дар мавриде, ки ин нуқтаи назар муҳим аст ва бар натиҷаҳои мушоҳидоти мӯътамад асос ёфтааст, на ин ки гумон бошад

*Агар обрӯи касе
ба миён ояд, ба ҳар
як ҷузъиёт ниҳоят
эҳтиёткор бошед, аз
ҷумла, сарлавҳаҳову
тасвирҳои аккосӣ*

Паст кардани хатар

Дар поён аз хусуси он ки журналист дар қору бори амалии худ чи гуна бояд фаъолиятро аз хатар эмин дорад, баъзе пешниҳодҳо ҳаст:

- Агар обрӯи касе ба миён ояд, барои ҳар як ҷузъиёт ниҳоят эҳтиёткор бошед. Маводи иборат аз 2000 калимаро, шояд ҳар як адвокати мамлакат маъқул ёбад, вале хабарнигорро фақат як калимаи беэҳтиёт корбастшуда дар сарлавҳа ё тасвири аккосӣ метавонад мулзам бикунад.
- Навиштаатонро бо диққат аз назар гузаронед, махсусан агар касе бо мақсади ошкор гардондани мазмуни таҳтони матн ба он тағйироте ворид карда бошад, ки шумо дар назар надоштед. Агар дар тасвири аккосӣ «фурӯшгарони мухаддирот» акс ёфта бошанд, оё мутмаин ҳастед, ки ҳар каси дар сурат шинохташуда савдогари мухаддирот аст? Ҳар каси дар сурат акс ёфта, ҳатто роҳгузар, метавонад даъвои додхоӣ бикунад, агар вай фурӯшандаи мухаддирот набошад. Ҳатто агар онҳо аз ҷумлаи ин қасон бошанд, оё инро исбот карда метавонед?

- Фарқ миёни «Х тасофудан афтодааст» ва «А гуфт, ки Х тасодуфан афтод» дар мавриди ҳимояи моддаи айбдорӣ дар ҷиноят ё амалиёти рафтори ғайриқонунӣ ҳалқунанда аст. Агар шумо хабар диҳед, ки идораи полис ким-киро дар содир кардани ҷиноят айбдор карду баёноти шумо бар ҳуҷҷати расмӣ асос ёфтааст, шумо метавонед эмин бошед – ҳатто агар минбаъд айбдоркунӣ бардурӯғ эътироф гардаду он шахс ҳақ бароварда шавад. Лекин шумо ҳеҷ гуна далели ҳимоят карда шудан надоред, агар ҳамагун чун факт, пеш аз ҳар гуна ҳукми айборкунанда бигӯед, ки шахсе ҷиноят содир кардааст.
- Иттилои оид ба рӯйдодҳо, ки аз қурбоншудагон ва шоҳидон ба даст омадааст, мумкин аст раднопазир бошад, вале одатан бо тафовут аз санадҳои политсияю маҳкама, ин иттилоъ бо имтиёз ҳимоят наёфтааст, ки чунин имтиёз ба ҳисоботи муҳофизати судӣ хос аст. Ҳар гоҳ ин иттилоъ ба рафтори шахсони шинохташаванда дахлдор гардад, нисбат ба онҳо эҳтиёткорона муносибат кунед, хусусан, агар дар борашон нисбат ба он ки шумо аз дигар манбаъҳо метавонед тасдиқ кунед, бештар гуфта шавад.
- Бо ҳамсоягон, ҳампешагон, дӯстон ё дигар касон махсусан эҳтиёткор бошед, агар аз ҳаёти гузаштаи одамон суҳан ронед, ки ин одамон мабодо дар маркази диққати ҳамагон қарор дошта бошанд. Манбаъ метавонад дар бораи ин шахс назари муғризона дошта бошад.

- Мутмаин бошед, ки шумо фарқияти миёни хелҳои чиноётро дарк карда метавонед – баъзе аз айбдоркуниҳо нисбат ба дигарашон ҷиддитаранд. Дар баъзе системаҳои судӣ касеро аз ҳаёт маҳрум кардан мумкин аст маънои одамкушӣ, куштори ғайри бадқасдона ё ҳар гуна фалокатеро дошта бошад. Лақабҳоро фақат ба хотири он ки суҳанатон муҷазу пуртаъсир барояд, ба кор набаред. Ин ба нохушиҳо расониданаш мумкин аст.
- Гумон накунад, ки як қатор воқиаҳо аз «фитна»-ву «найранг» иборатанд, агар онҳо шарҳи беозор дошта бошанд. Ҳатто агар фактҳо бо имтиёзот ҳимоят ёфта бошанд ҳам, хулосаҳои, ки дар асоси ҳамон фактҳо бароварда шудаанд, метавонанд он имтиёзро надошта бошанд.
- Дар баъзе мамлакатҳо қонунгузорӣ шояд на он қадар муҳим бошад, ки фаҳмиши аҳолии тақҷой дар бораи шарафу номус муҳим аст, ки ин чизҳо бар арзишҳои фарҳангӣ асос ёфтаанд. Одамон дар баъзе мамлакатҳо баҳри ҳимояи номи некашон метавонанд одам бикушанд.
- Ба одамони иззати нафсашон латёфта ҳамеша бояд имкон дод ҷавоб гӯянд ё худашонро аз айбдоркарданҳо ҳимоят кунанд.

Қонунҳо доир ба масунияти ҳаёти шахсӣ

Қонунҳои доир ба масунияти ҳаёти шахс барои журналистон хатари дигаре доранд. Дар як мамлакат ин қонунҳо вучуд надоранд, дар мамлақати дигар ин қонунҳо хеле беамонанд. Баъзе аз ин қонунҳо одамонро дар пеши чашми аҳли ҷомиа ҳимоят намекунанд, вале баъзеҳои дигарашон – баръакс махсусан ҳимоят мекунанд.

Поп-ситораҳо ва футболбозон мумкин аст нисбат ба дигар қасон камтар мавриди ҳимоят қарор гиранд, зеро онҳо дар асари маъруфияту шӯҳраташон ба воситаҳои ахбори омма вобастаанд. Вале дар баъзе мавридҳо бисёр қонунҳо ба ҳар ҳол онҳоро ҳимоят мекунанд.

Ҳатто одамони машҳур ба он ҳақ доранд, ки ором гузорандашон

Дар Фаронса, масалан, қонунгузори оид ба масунияти ҳаёти хусусӣ саҳттар аст нисбат ба Бритониёи Кабир. Бисёр қонунҳо эълон медоранд, ки дар мавриде, ки шахсиятҳо ҳимоят наёфтаанд, масалан, аз папаратсия, дар ҷойҳои чамъиятӣ, дар манзилҳои хусусӣ онҳо метавонанд ҳимоят бишаванд, хусусан дар хонаи ҳудашон. Шумо инчунин бояд донед, ки аксар вақт кӯдакон аз ҳимояти ҳуқуқии вежа бархӯрдор мебошанд.

Ҳатто одамони машҳур ба он ҳақ доранд, ки ором гузорандашон. Ба журналистон одатан озодии густурдае дода мешавад роҷеъ ба воқиаҳои, ки таваҷҷӯҳи аҳли ҷомияро ба худ мекашанд, ё дар соҳаҳои, ки бемалол дастраси аҳли ҷомияанд, гузориш таҳия намоянд, ҳатто агар субъектҳои хабарҳои наву аксҳо дар вазъияти ноқулай гузошта тавонад ҳам. Дар бисёр мамлакатҳо иттиҳодияҳои маҳаллӣ ё иттифоқҳои журналистон низ кодекси шарафу номус доранд, ки мавзӯҳои аз қабилҳои ҳаёти хусусӣ ба низом медиҳанд. Дар бобати истифода аз объективҳои дурамал ё аксардориҳои безоркунандаи шилқин махсусан эҳтиёткор мебошад буд.

Барои баррасӣ кардан чанд тестеро пешниҳод мекунем:

- Ин рӯйдод ё ин шахс оё дарвоқеъ аз таваҷҷӯҳи дорони аҳамият бархӯрдор аст?
- Оё ин ҳамагонист?

*Журналистони
нағз аз сабке, ки
тобиши ҳушдордеҳӣ
дорад, худдорӣ мекунад
ва саъй мекунад
нисбат ба одамоне,
ки дар бораашон
менависанд, таваҷҷӯҳ
зоҳир кунанд*

- Оё ин дар воқеъ чизи нав аст? Албатта хабари доир ба поп-ситораҳо, футболбозон ва касоне аз қабилӣ инҳо бештар метавонанд таваҷҷӯҳбахш бошанд нисбат ба хабарҳои ба истилоҳ «хушк». Лекин, бешак, онҳо низ мумкин аст ҷанҷолӣ бошанд — гап дар сари он, ки оё инҳо ҳаққонӣ ҳастанд ё не?
- Оё шумо ном ё акси касеро ба мақсадҳои тиҷоратӣ бе иҷозат истифода мебаред?
- Оё Шумо ном ё акси касеро ба тарзе истифода мебаред, ки дар партави дурӯғин нишон дода бошад - масалан, ба гузориштон доир ба ҷинояти кӯчаву бозор бо акси сарсаригард тасвире меафзояд ё акси ягон касро бе иҷозати ҳудаш барои тасвирифари ба ягон чизе, ки ба он иртибот надошта бошад, истифода мебаред?

Таҳрик додан ба адоват

Илова бар маводи бӯхтонӣ журналисти касбӣ ҳамчунин саъй мекунад аз сабки баёне истифода накунад, ки тобиши ҳушдордеҳӣ дошта бошад ва саъй мекунад нисбат ба одамоне, ки дар бораашон менависад, таваҷҷӯҳ зоҳир кунанд. Ин масъалаи назокати сиёсӣ, ин, ғолибан, замонати он аст, ки шумо тарзи нигориши мувофиқро ба қор мегиред ва махсусан он чиро, ки адоват ё хушунате ба миён намеоварад. Суҳан аз боби он намеравад, ки қонун ҷӣ чизро иҷозат доданаш мумкин аст, агарчи дар баъзе мамлакатҳо барои истифодаи ин гуна сабки баён ҷазое мавҷуд аст.

Масалан, дар Би ритониёи Кабир ба муқобили таъқиботи наждӣ қонуне мавҷуд аст. Истеҳзо кардан нисбат ба маълул низ метавонад ғайриқонунӣ талаққӣ шавад. Ба масъалаи геносид дар Руанда машғул шуда, трибунали СММ чанд журналисти ширкатҳои хабаргузориҳои радиову телевизионро барои истифодаи сабки баёне, ки эҳтимол чанд куштореро илқо карда бошад, ба маҳбас андохта буд.

Дар ҳар ҷомиа вожаҳое ҳастанд, ки барои дигарон таҳқиромезанд. Журналисти хубро мебояд дар мавриди тасвир кардани шахсе ё гурӯҳи муайяне аз одамон аз ин гуна вожаҳо худдорӣ кард.

Муҳим аст дар хотир дошт, ки мақолае, ки аз лиҳози ҳуқуқӣ бехатар аст, бо вучуди ҳамин, мумкин аст, ба стандартҳои адолат, воқеъият ва солиқаву завқ ҷавобгӯ набошад.

«Оё мо метавонем инро чоп кунем?» - ин масъалаест барои ҳуқуқшиносон. «Оё моро мебояд чоп кард инро?» - ин масъалаест барои журналистон ва муҳаррирон. Айнан мисли ҳамин тасмиме мумкин аст дар нисбати оне пеш гирифта шавад, ки оё фалон чизро ба «манофеи ҷомиа» боист чоп кард ё не, ҳатто агар ин хилофи қонун бошад ҳам. Ин хатаре дорад, ки ҳалли ин қабил масъалаҳо танҳо аз ҷониби сармуҳаррир, ношир ё соҳиби нашрия мумкин аст пеш гирифта шавад. Журналистони масъулиятшинос ин гуна иқдоми таваккалиро ба салоҳдиди муҳаррирашон ҳавола мекунанд.

*Маводе, ки аз лиҳозни
ҳуқуқӣ бехатар аст,
бо вучуди ҳамин,
мумкин аст, ба
стандартҳои адолат,
воқеъият ва солиқаву
завқ ҷавобгӯ набошад*

МАШҚҶО

Барои он, ки ба ёд оварда шавад он чи дар ин боб баррасӣ шуд:

- Қонунҳои роҷеъ ба ҷавобгарӣ барои интишори тӯҳмат ва дигар маҳдудиятҳои озодии суҳан дар мамлакатҳои муҳталиф аз якдигар хеле фарқ доранд ва шумо бояд дилпури бошед ва донед дар кишвари фаъолият карда истодаатон, кадом қоидаҳоро бояд ба ҷо овард.
- Доир ба ҷавобгарӣ барои паҳн кардани тӯҳмат қонунҳои умумие мавҷуданд, хусусан дар бобати ба чоп расондан, идентификация – шабоҳат додан ва диффаматсия - бӯхтон.
- Аз айбдор кардан ба тӯҳмат беҳтарин ҳимоятгар ҳақиқат аст. Мутмаин бошед, ки шумо медонед, оё кадом як имтиёз корбаст шуданист ё дар асари мавҷудияти манфиати аҳли ҷомиа ба чизи чопшуда ҳимоятгарие ҳаст ё не.
- Шуморо мебояд дар шӯъбаи навигарии идораи нашриядон ва дар усули гузориш омада кардани худатон чораҳои муҳимми эҳтиёткориро пеш гирифт.
- Шуморо лозим аст маводи таҳқиқатонро боқӣ дошт, зеро ин мавод метавонад далоили муҳимме бигардад.
- Қонунҳо, меъёрҳои ахлоқию одоби, таҷриба аз якдигар хеле фарқ мекунанд ва шумо бояд донед, ки кадоме аз инҳоро дар кишвари худ ба кор баред.

Мисолҳои масъалаҳои зеринро бихонед ва ҷавобҳоятонро бо ҳампешагонатон муҳокима кунед.

1. Дар вақти нутқи пешазинтихоботӣ дар шаҳри мо як узви органи қонунбарор рақибашро чун «масхарабоз» тасвир карда, тасдиқ мекунад, ки вай борҳо аз ширкати бинокорӣ пора гирифтааст ва ўро «хоини ҳизби худ» меномад.
 - Аз алфози фавқуззикр барои истифода бурдан дар мақолаи шумо кадомаш безарар аст: ягонтоаш, ҳамааш ё ҳеҷ кадомаш? Оё маводи шуморо барои баррасӣ кардан ба ягон касе фиристодан лозим аст ё не?
2. Доир ба сохтмони шоҳроҳи баландсуръати деранҷоми қариби шаҳри шумо кор бояд сар шавад. Як дафъа бегоҳирӯзӣ касе ба коргоҳи шумо занг зада гуфт, ки вай санадеро дар бораи он дидааст, ки пудратчии асосии шоҳроҳи баландсуръат маводи бадсифатро истифода мебарад ва ҳукуматро фиреб медиҳад. Шахси зангзада гуфтани номашро рад мекунад, вале мегӯяд, ки вай дар шӯъбаи сохтмони шоҳроҳ кор мекунад. Вай мегӯяд, ки агар шумо мақолаи фошкунандаи ин фактро чоп накунад, дар он сурат ў маълумоташро ба нашрияи бо шумо рақобаткунанда медиҳад. Вай баъди ним соат ба шумо занг мезанад, то ҷавоби шуморо гирад.
 - Шумо ва роҳбарияти шуморо бетаъхир чӣ коре пеш боист гирифт?
 - Шумо ба ин муштарии пурасрор чӣ ҷавоб медиҳед, вақто ки бори дигар занг задан?

- Оё барои ба даст овардани ин мавод ягон стратегияи им-конпазире мавҷуд ҳаст, ё ки ба як бор шумо аз он даст ме-кашед?
 - Он факт ки маводро рақобатчӯёни шумо хоҳанд чоп кард, ба шумо ва нашрияи шумо чӣ гуна нақше боқӣ гузошта ме-тавонад?
3. Дар шаҳр чанд тарабхонаи наве пайдо шуд. Шумо ба-рои навиштани хулосае доир ба маъруфтарини ин тарабхонаҳо журналисте киро мекунед. Чанд ҷумлае аз хулосаи ӯ пешниҳод мекунем:
- Ман ин каобро ҳатто ба хӯрди гурбаам намедодам.
 - Ман гумон мекунам, ки ин каоб муддати тӯлоние дар ҳарорати хона боздорӣ шудааст.
 - Матни ҳисоботи департаменти беҳдоштӣ назар ба ин ка-боб ғафстар аст.
 - Бозрасҳои департаменти беҳдоштӣ аз ёфт шудани сарги-ни калламуш дар ин каобҳо хабар додаанд.
 - Манбаъҳои ман аз департаменти беҳдоштӣ ба ин ҷо ҳатто наздик намеоянд.
 - Ин бадтарин тарабхонаест дар Коинот.
 - Оё шумо аз гуфтори фавқуззикр кадомашро истифода ме-бурдед, ё ҳеҷ кадомашро не ва ё ба ягон васила шаклаш-ро дигар мекардед? Чаро?

Фарқиятҳои миёни фактҳову нуқтаи назарҳо, миёни манбаъҳои ахбори ҷимоятшуда ва ғайриҷимоятшуда, миёни фактҳову муболиғот, миёни қонунгузори маҳалли ва фарҳангро дар ёд бидоред.

МАВОДИ ИЛОВАГӢ БАРОИ МУТОЛИА ВА МАВОДИ МАЪЛУМОТРАСОН

Барои дастрас кардани хулосаи наватарин маълумот доир ба қонунгузори англисии дахлдор ба дурнамои журналистика: *Mc Nae's Essential Law for Journalists*, Том Уэлш ва Уолтер Гринвуд, ки нашриёти Butterworths Law/ чоп кардааст.

Бо масъулияти шарҳ додани воқиаҳо

Дар рафти муноқиша мумкин аст васоити ахбори омма истифода бурда шавад, то ки яъсу навмедӣ, ҳарбикунониш ҷомиа ба миён оварда шавад ва ҳатто ба кушокушии рӯирост фармон дода шавад

ВАСОИТИ АХБОРИ ОММА бо ҷанг муносиботи мураккаб доранд. Даме ки нахустин садои тирпарронӣ ба гӯш мерасад, ростӣ, бисёр вақт мегӯянд, ки аввалин зарардидае ба миён меояд, чунки тарафҳои ба якдигар муқобил ба василаи ахбори омма қаллобӣ мекунанд, то ки аҳолиро сафарбар намојд, воқеияти мудҳиши марғу бераҳмиро пинҳон доранд ва тамоми гуноҳро ба сари ҳарифонашон партоянд.

Чанд тарзро аз назар гузаронед, ки ба мадади онҳо васоити ахбори омма дар низоъҳои ҷорӣ истифода бурда мешаванд:

- Дастаҳои партизанӣ ба муқобили сокинони деҳот фитна меангезанд, ки аз рӯи маълумоти онҳо аз тарафи ҳукумат ҳуҷуми ҷавобии бераҳмона пеш гирифта мешудааст, ки баъд мумкин аст барои ҷалб кардани диққат ба мушкилоти онҳо васоити ахбори оммаи байналхалқӣ ҷалб карда шаванд.
- Як мансабдори НАТО дар конфиронси матбуот суҳанронӣ карда, гуфт, ки гулӯлаҳои реактивӣ қобилияти ниҳоят аниқ ба нишон расидан доранд ва ӯ ба ин зарбаҳо «алоқаманд будан»-и марғи ногузири шаҳрвандони оддиро пинҳон дошт, ки ин ҳуҷумҳо боист барои он шаҳрвандон «озодибахш» мегардидаанд.
- Як дастаи тундрави динӣ дар қатори берунишаҳрии як маркази бузурғи кишварҳои ғарбӣ бо мақсади муайяни густариш додани террор бомбаеро тарқонд, ки ба тариқи дастраси мардум гардонидани аксҳои даҳшатбори маслуқону харобиҳо ин ҳама бетаъхир дар саросари ҷаҳон паҳн шуд.

Вақте ки ҷангҳо фуру менишинанд, партизанҳо дар радиову шабакаҳои телевизион ва дар саҳифаҳои рӯзномаҷот муборизаро давом медиҳанд, амалиёти худашонро ҳақ баровардаву вазъиятро мутазалзил карда, дар роҳи афзалиятҷӯӣ мусобиқа мекунанд, роҳи сулҳу оштиро пеш мегиранд, ки мумкин аст ба онҳо манфиат расонад, то бо роҳҳои бешарафӣ дар мансабҳои давлатӣ ҷой гиранд.

Ҳатто пеш аз сар шудани муноқиша ҳукуматҳои ҳавохоҳи ҷанг барои таҳкурсии гузоштан ба зуроварӣ вазъиятро муташанниҷ гардонда, бо нутқҳои харобиовари адоватҷӯёнаву вақоеи бофта ва як тӯда дурӯғ васоити ахбори оммаи зери назорати худро истифода мебаранд. Муборизаи миллӣ (ва ноғузир, пешвои он, ки афзалияти раднопазир дорад) мадҳу ситоиш меёбад, ҳинест, ки тарсу адовати нисбат ба «душман» аланга мезанад. Барои рӯандоз кардани таҳдиди бехатарӣ, ҳарбӣ гардонда шудани ҷомиа ва ҳатто барои он, ки дар бобати воситаҳову усули кушторҳо фармоиши мустақим дода шавад, васоити ахбори омма ба кор андохта мешаванд.

Дар маҳалҳое, ки муноқиша сар мезанад, ин намоишномаҳои шумхабар гаштаю баргашта ба бозӣ гузошта мешаванд. Баҳсҳои гарму ҷӯшони тахассусию академӣ доир ба нақши васоити ахбори оммаи ғарбиён, ки ин васоити ахбор дар ҷараёни бисёре аз муноқишаҳои мусаллаҳонаи байналхалқӣ ба ҷо меоваранд, ҷӯш мезананд.

*Агар васоити ахбори
омма бо ҷанг ин қадар
алоқаи зич дошта
бошанд, оё наметавонад,
ки дар кори сулҳ низ
ҳамин гуна ҳиссае гузоранд?*

Дар даҳсолаи охир суиистифода шудани васоити ахбори омма, ки ин ахбор дар таҳрик додан ба геносид, махсусан дар Руандаву кишварҳои Балкан, дар рӯй додани хисораву харобиҳо диққати махсус ҷалб кард, ба иқтидори азиме молик будани васоити ахбори оммаро намоиш дод. Агар васоити ахбори омма бо ҷанг ин қадар алоқаи зич дошта бошанд, оё наметавонад, ки дар кори сулҳ низ ҳамин гуна ҳиссае гузоранд?!

Ин суоли мушкил дар раванди таҳқиқ аст ва миёни журналистон баҳсҳои зиёде ба вуҷуд меоварад. Шаккокияти касбии анъанавӣ бисёре аз ходимони васоити ахбори оммаро водор мекунад ба ҳар гуна таълимоти роҷеъ ба он ки васоити ахбори омма майли ба ҷо овардани кадом як нақшро дошта бошанд, муқобил мебароянд. Баҳсҳои роҷеъ ба «гузоришҳои доир ба сулҳ»-ро бисёре аз муҳаррирон ва хабаргузорон ҳамчун аз хатти мушоҳидагари бетараф тела дода баровардани журналистика ва кӯшишҳои ба ҳайси шахси бевосита амалкунанда водоштани журналистика арзёбӣ мекунанд. Ҳатто агар ин кор аз некандешӣ карда шавад ҳам, ин хел «ба олате табдил додан»-и васоити ахбори омма ба ҳар ҳол хатарнок вайрон кардани принципҳои бунёдии касбии он ба назар мерасад. Тарғиби сулҳ ба ҳар ҳол ба сифати тарғиб боқӣ мемонад.

Аммо журналистика боист пешаи масъулу рағбатманд бошад ва ба бисёре аз журналистону муҳаррирон, инчунин як қатор созмонҳои алоқаманд ба рушди васоити ахбори омма, аз ҷумла IWPR, лозим меояд, дар сари ин масъалаҳо андеша кунанд ва принципҳои тарҳрезӣ намоянд, ки ба василаи онҳо васоити ахбори омма тавонанд стандартҳои касбиро ҳифз намоянд ва дар айни замон, дар ҳалли муноқишаҳо фаъол ҳиссагузори кунанд.

Тадқиқоти мухталиф ҷавобҳои эҳтимолиро ба чанд гурӯҳ тақсим кардаанд. Хулосаи маркази аз ҷониби ҳукумат маблағгузоришавандаи Институти Сулҳи Иёлоти Муттаҳида ба даҳолати сохторӣ, таъмини мундариҷаи вежа ва даҳолати таҷовузгаронаи восонти ахбори омма дахл дорад.

Ҳисоботи гурӯҳи дар Канада будаи Институти медиа-сиёсат ва ҷомиаи шаҳрвандӣ (IMPACS) панҷ хели даҳолати ВАО-ро аз таълими асосӣ то барқарор гардидани сулҳ тасвир кардааст, ки бо роҳи расондани таъсир ба василаи «операҳои собунӣ» ва дигар фаровардаҳои фарҳангӣ ба пешравию андешаҳои мусбат мусоидат менамоянд.

Ҳатто васоити ахбори оммаи асосӣ бо ҳунарҳои нави роҳбарияшон барои саҳми бештар доштани журналистони маҳаллию журналистикаи ба истилоҳ ҷамъиятӣ дар омода кардани гузориш бо ишон таҷрибаҳо гузаронданд.

Институти тафсири ҷангу сулҳ бо мақсади таъсис ёфтааст, то барои журналистони маҳаллии масъулиятшинос дар минтақаҳои бӯҳронии ағлаб барканор аз мубоҳисоти маҳаллию байналхалқии доир ба проблемаҳои муноқишавӣ дар мамлакатҳои худашон платформа ба вуҷуд оварад.

IWPR муносибаташро ба тафсири сулҳ аз рӯи се категория гурӯҳбандӣ мекунад: такмили маҳорати инфиродӣ, мустақам намудани таъсири ВАО ҳамчун ҳокимияти ҷорум ва муқаррар кардан, ки кадом рӯйдодҳо ба муҳокимаи аҳли ҷомиа бароварда хоҳанд шуд. Ҳамин категорияи сеюм мундариҷаи умумии ин бобро ташаккул медиҳад.

Такмили маҳорати инфиродӣ

Хабари нек роҷеъ ба муноқиша: Хабарӣ ба фактҳо асосёфта, шеваи нигоришаш мӯътадил ва интиҳоби манбаъҳои мавзӯоташ мутаносиб – дилу ҷони журналистикаи ҷиддист. Ба ин маънӣ ин ҳама дастурҳо – доир ба инкишофи малакаҳои касбии умда барои аниқтар ва созандатар фаъолият кардан дар минтақаҳои муноқишавист.

IWPR бо мақсади расондани ёрӣ ба журналистони маҳаллии масъулиятшиноси ағлаб барканор аз ин мубоҳисот таъсис ёфтааст

Дар минтақаи муноқиша қарор гирифта, ду принципи аз ҳама асосиро ба кор гиред. Аввалан, зиндагии муқаррарӣ ба сар баред, бештар мутолиа кунед, бо манбаъҳои расми-ву ғайрирасмӣ ва шахрвандони муқаррарӣ сӯҳбат кунед, дар бораи минтақа ва мардуми он (ва агар имкон дошта бошад, забони онҳо) пеш аз он, ки ба навиштан сар мекунад, ё дар рӯбарӯи камера қарор мегирад, ҳар чӣ мумкин аст, бештар иттилоъ ба даст оваред.

Сониян, ба ҳар он чӣ ки ба чашми худ надидаед, бовар на-кунед ва хусусан ба изҳоротҳои расмӣ бо шаққи шубҳа муно-сибат кунед. Ба суҳанони дар конфронсҳои ҳамарӯзаи мат-буот, ки роҳбарони ҳарбӣ аз комёбиҳояшон дар майдони на-бард ва ваҳшониятҳои душманонашон ривоят мекунанд, бе гувоҳии шоҳидони воқеӣ набояд бовар кард. Беҳтарин ва ҷасуртарин муҳбирон – ин на онҳоеанд, ки муттасилан дар нишастҳои матбуотӣ иштирок мекунанд, балки онҳоеанд, ки ҷонашонро дар хатар гузошта, аз майдони набард гузориш таҳия мекунанд.

Мустаҳкам кардани таъсири ВАО ҳамчун ҳоки-мияти чорум

Журналистикаи касбӣ вучодгаре, ки муҳқиқаи масъу-лиятноку амалӣ ба миён оварда метавонад, бе сохторҳои муқтадари пуштибоникунандааш равнақ ёфта наметавонад. Ин гуна сохторҳо инҳоро дар бар мегиранд: 1) Созмонҳои фаъоли васоити ахбори оммаи озод аз назорати сиёсӣ; 2) органҳои масъули расмию ғайрирасмие, ки озодии васои-ти ахбори оммаро ҷонибдорӣ мекунанд ва 3) сектори қавии ҷомиии шахрвандӣ, ки аз он афқору иттилоот ба даст овар-да мешавад ва ба василаи он метавон бо табақаҳои густур-датари ҷомии мувоҳисот анҷом дод.

Барпо доштани чунин имконият ислоҳ кардани қонунгузорию роҷеъ ба васоити ахбори омма, баланд бардоштани профессионализи бавҷудорандаи воқуниши эҳсосотию расонаҳои хабарӣ – созмонҳо, таъсис додани органҳои васоити ахбори оммаеро дар бар мегирад, ки ба омӯзишу таблиғ кардани манфиат ёри мерасонанд, аз ҷумла, ба таълими кормандони расонаҳои хабарӣ ва мониторинг, гурӯҳҳои озодии суҳан ва иттиҳодияҳои журналисти.

Яққатор созмонҳои байналхалқӣ дар соҳаҳои мухталифи фаъолият доир ба густариш додани имконоти аҷзои расонаҳои хабарӣ таҳассус меёбанд, принципҳои байналхалқии озодӣ дар ифода кардани ақидаи ҳамоҳанг мавҷуд аст (Нигаред ба қайдҳои маълумотрасон ба ҳамин боб). Як хели созмонҳо диққатро ба ислоҳ кардани созмонҳои радиошунавонию телевизион мутамарказ мегардонанд, хели дигарашон – ба сохтмони радиостансияҳои мустақил ё ҷамъиятӣ, хели сеюмашон – ба тарҳрезӣ кардани системаи ҳуқуқии ақоид ё ташкил додани иттифоқҳои журналистон.

Озодии суҳан дар ҷомиа махсусан муҳим аст, то ки ба шабакаи ҷаҳонӣ имкон диҳад фавран бонги изтироб занад, даме ки ба журналист ҳуҷум карда мешавад ва дастгирии молиявӣ ҳуқуқӣ карда шавад ва фишори сиёсиро тақвият бахшад, масалан то ки пас аз ғайриқонунӣ аз озодӣ маҳрум гардондан ба озод шудани пеш аз вақт қафолат дода шавад. Медиа-мониторинг барои кӯшиши сензураву назорат ҷорӣ кардан баъзан гирифтори танқид мешавад, вале дар амал барои мавриди санҷиш қарор додани қору тарафдорӣ кардани танқид асос медиҳад, то ки ба масъулони иттиҳодҳои расонаҳои хабарӣ ёри диҳад, беҳтар қор кунанд.

Имкониятҳои IWPR дар соҳаи чунин сохтмон ба таъсис додани созмонҳои наву мавҷудаи ислоҳгардидаи васоити ахбори омма, муайян намудани эҳтиёҷоти маҳаллӣ, арзёбӣ кардани медиа-лоиҳачот, ба роҳ мондани пешгириҳои таълими ходимони расонаҳои хабарӣ ва таҳким бахшидани гурӯҳҳо (мониторинг)-и омӯзишӣ, гурӯҳҳои тадқиқотию бозрасӣ (назоратӣ), таълим додани мураббӣёни маҳаллӣ барои таъмин гардондани рушди малакаҳои дарозмуддат дар ҳамин асос мутамарказ гардонда шудааст.

Муқаррар бояд намуд, ки кадом рӯйдодҳо ба муҳокимаи аҳли ҷомиа бароварда хоҳанд шуд

Ба ғайр аз малакаҳои ахлоқӣ журналистӣ тарзҳои зиёди воқуниши муноқишаҳо мавҷуданд, ки дар мавриди ҷустуҷӯи мавзӯот, тарҳрезӣ кардани стратегияи расондани иттилоот ва шакл додани таркибҳои тақдироти дар мақола баёнгардидаро метавон интихоб кард. Моҳияти асосии нуктаҳои ҷавҳарӣ аз он иборат аст, ки аз бадбиниву қутббандӣ карда шудани аксари мақолаҳои доир ба муноқишот боло мебарояд. Мурод ҷустуҷӯи ақидаҳои алтернативӣ ва он чи аст, ки бо мақсади канораҷӯӣ кардан аз тақодум, пайдо кардани соҳаҳои ғолибан барои тавофуқ, на ин ки ихтилоф ва инкишофи воқиаҳоро мусбат шарҳ додан IWPR муқолимаи ҷамъиятии чандҷонибааш меномад.

Усули ташкил додани барномаҳои амалиёт ба таблиғот дахл надорад. Ин чунин маъно надорад, ки танҳо яке аз ҷонибҳоро дастгирӣ боист кард ё ин ки тарафдори мустақими баҳсҳои зиддиҷангӣ боист буд, – дар воқеият дарк кардани асосҳои назарии он чи муҳим аст, ки ҷанг ном дорад.

Ғолибан ин эътирофи он аст, ки дар мавриди хабар додани навигариҳо васоити ахбори омма ҳамчунин навигарӣ ба вучуд меоваранд. Васоити ахбори омма дар замони воқеӣ маводи таърихӣ ба вучуд меоваранд.

Журналистика бо муаммои физики таҳқиқгари ҳаста рӯ ба рӯ мезанад: Шумо атомро чен карда наметавонед, чунки саъйи шумо онро ба ҳаракат кардан вомедорад, ки аз ин бармеояд, саъйатон андозаи атомро тағйир медиҳад. Айнан мисли ҳамин ба журналистон лозим меояд дар мавриди шарҳ додани рӯйдодҳо масъулияти ба зимма гиранд:

- Дарк кунанд, ки то кадом дараҷа иштироки онҳо ба рӯйдодҳо таъсир расонда метавонад;
- Ба умқи мавқеияти носозгори решадавонда бирасанд;

*ВАО қудрат доранд
ба аҳли ҷомиа
илҳо кунанд, ки
кадоме аз ахбор
рӯйдодҳои муҳимми
рӯз хоҳанд буд*

*Дар олами муноқиша
онҳое, ки муқаррар
мекунад, кадом рӯйдодҳо ба
муҳокимаи аҳли ҷомиа
бароварда шаванд, бояд
барои нуқтаи назарҳои
мутақобил платформа
пеш оваранд, то ки ба
мутавозӣ шарҳ дода
шудани воқиаҳо
нойил гарданд*

- Муқаррар намоянд, ки медиа-бозигарони муноқиша барои пеш бурдани вазифаҳои ҳарбии як тараф оё онҳоро истисмор намекарда бошанд.

Чанг таъсири махмуркунандае мерасонад, бинобар ин дар миёни анбӯҳи асосии хабарҳо чанг диққатҷалбкунанда мекӯбад, сулҳ бошад, – дилгиркунанда. Крис Хечес, мухбири ҷоизаёфтаи «Нию-Йорк Таймс», ба ёддоштҳояш ин тавр сарлавҳа гузоштааст: «Чанг – ин қудратест, ки ба мо аҳамият мебахшад».

Дар олами муноқиша онҳое, ки муқаррар мекунад, кадом рӯйдодҳо ба муҳокимаи аҳли ҷомиа бароварда шаванд, бояд барои нуқтаи назарҳои мутақобил платформа пеш оваранд, то ки ба мутавозӣ шарҳ дода шудани воқиаҳо нойил гарданд.

Дарк намудани муноқиша

Журналисте, ки дар мавзӯҳои молиявӣ менависад, бояд доир ба иқтисодиёт як дараҷа дониш дошта бошад, вале ба мухбире, ки бо илми ҳуқуқ сарукор дорад, бояд асосҳои қонунгузорию бидонад. Айнан мисли ҳамин аст, ки барои тафсир кардани масъалаҳои чанг чигунагии муноқишаро доништан муҳим аст. Ин маънои аз ҷаҳорҷӯбаи муқаррарии ҳамарӯза шарҳ додани воқеот баромадан ва хоҳиши ёд гирифтани дарки онҳоро дорад, ки муноқишаро чӣ чиз тақон медиҳад ва чӣ чиз аслан маънои ҳалли муноқиша аст.

Таҳлили муноқиша (ё ки «таҳқиқи сулҳ») бозгӯи он аст, ки муноқиша кори табиӣ ва муқаррарист, вале он на ҳамеша маънои зӯриву тааддиро дорад.

Хулосаи дигар равандҳо нишон медиҳад, ки муноқиша, дар воқеият мумкин аст бо роҳи мусолиमत ҳал бишавад, агарчи осон ба даст овардани ин кам воқеъ мегардад. Саъйи талоше, ки ба он нигаронида шудааст, то муноқиша аз зери назорат берун наравад, худи ҳамин дар роҳи ҳалли он як қадам ба пеш аст ва худ аз худ кори ба хотири сулҳофаринӣ пеш гирифташуда муҳим аст барои он, то ки гурӯҳи одамони ба барқарор шудани сулҳи тӯлониву мустаҳкам манфиатдор ба рӯи кор оварда шавад.

Аз он касе дар хавф бошед, ки мегӯяд, муноқишаи сахт ногузир аст

Ҳамзамон аз он касе дар хавф бошед, ки мегӯяд, муноқишаи сахт ногузир аст. Муноқишаҳои сахт бо сабабҳои муайяне ба миён меоянд ва аз ҷониби одамон идора карда мешаванд. Баъзан сарвари давлат ё ҳукумат муноқишаро ба сифати воситаи амният ё боқӣ доштани назорат бармеангезад. Сабаби ибтидоии муноқиша дар захираҳои ками кишвар нухӯфта аст, он чое, ки ҳокимияту сарват нобаробар тақсим гардидаанд ва ин таърихчаи ранҷишҳо ва ихтилофоти тӯлоние дорад. Ин онро нишон медиҳад, ки сангдиль миёни «душманони таърихӣ» ногузир намебошад, ба проблемаи тақсими нобаробари захираҳо ё инҳисор доштан ба ҳокимияти сиёсӣ машғул гардида, проблемаи дар зимни он нухӯфтаре ба муҳокима гирифта, аз муноқиша канораҷӯӣ метавон кард.

Порчаи зер аз ҳисоботе гирифта шудааст, ки гурӯҳи канадии IMPACS пешниҳод кардааст ва барои тасвири оқибатҳои им-конпазири муноқиша мисоли классикӣ мебошад.

Дарахти афлесун дар як боғ месабзад, вале афлесунҳо дар шохчае овезонанд, ки тарафи боғи ҳамсоя ҳам шудааст. Ҳар кадоме аз ҳамсоягон чунин меҳисобад, ки афлесунҳо ба ӯ тааллуқ доранд. Таҳқиқи муноқиша нишон медиҳад, ки чор варианти инкишофи воқиаҳо имкон дорад:

НАТИҶА	МИСОЛҲО
Як тараф ғолиб меояд а) ҳар ки зӯртар аст, ҳақ он аст; б) қарори маҳкама; в) пешомад; г) пардохти чубронпулӣ	а) ҳамсояҳо барои афлесун ҷанг карданд; б) қонун дар бораи моликият муқаррар мекунад, ки афлесунро кӣ мегирад; в) ҳамсояҳо бо тангапартоӣ фол мегиранд; г) яке афлесун мегираду ба дигари 5 р. мепардозад
Поён ёфтани баҳс а) боқӣ намондан; б) аз байн бурдан в) мӯҳлатдиҳӣ	а) ҳар ду тараф аз афлесун даст мекашанд; б) онҳо афлесунро нобуд мекунанд ё яке бо дигаре мебахшанд; в) онҳо афлесунҳоро дар яхдон мечинанд
Созиш тақсими захираҳо	тарафҳо розӣ мешаванд, ки афлесунро бо ҳам чинанд ва аз он шира кашанд, миёни ҳам баробар тақсим кунанд
Натиҷаи беҳтарин ҳалли инноватсионӣ	донаи афлесунҳоро берун оваранд, онҳо ро шинонанд ва нигоҳубин кунанд – бизнеси нав, даромади нав, захираҳои бештар

Мисоли хуби ҳалли мусолиҳатомези муноқиша дар Ирландияи Шимолӣ ба мушоҳида мерасад. Дар муддати хеле тӯлонӣ муноқиша чун тақобули ҳалнопазир ба назар мерасид – «католикҳо муқобили протестантҳо». Ҳар як ҳаракат ба сӯи худмухторӣ барои аввалиҳо (ва ба як бор ба ҳам пайвастан бо Ҷумҳурияти Ирландия) чун аз даст рафтани идоракунии барои ахириҳо (ва ҳуди Иттифоқи Бритониё), инчунин хатар барои фарҳангашон ва ҳатто ҳуди ҳаёташон баррасӣ мешуд. Ва зӯриву тааддӣ давом дошт.

Тавофуқи Ҷумъаи Даҳшатбор, ки соли 1998 рӯй дода буд, барои ҳукумати Ирландия самарае гардид, ки худро аз неҳзати Ҷумҳурият ва ҳукумати Бритониё, инчунин аз мағзи Юнионистҳо дар фосилае қарор меод. Дар айни замон гурӯҳҳои мӯътадил аз ҳар ду ҷониб тарафдорӣ ёфтанд ва дар пеш рафтани муваффақиятнок ба сӯи сулҳ илҳом гирифтаанд, қонунӣ гардида буданд. Минбаъд ба ҷонибҳо лозим омад проблемаҳои дар сари роҳашон пайдогардидаро ҳал кунанд, аммо бӯҳрони дар назар бартаарафношудани аллакай ҳал гардида буд.

Ҳар гоҳ дар муноқиша фақат ду тараф иштирок дошта бошад, вай метавонад ба зудӣ ҳалнашаванда бигардад, зеро ҳар кадоме аз ҷонибҳо ба ғолиб омадан саъй мекунад, ки маъноӣ мағлубияти ҷониби дигарро дорад. Ҳар як комёбии як тараф бевосита аз ҳисоби тарафи дигар ба даст меояд. Вале ҳар гоҳ бозингарон ё тарафҳои манфиатдор бештар бошанд, шанси ҳалли мусолиҳатомези муноқиша зиёд мешавад.

*Ба журналисти
тафсирукунандаи
муноқиша зарур
аст бидонад, ки
муноқиша чӣ чиз аст*

Миёнчи беруна саъй мекунад сабабҳои муноқишаро барта-
раф кунад ва роҳроеро, ки ба василаи онҳо ҳар ду ҷониб ме-
тавонанд талаботи асосиро қонеъ гардонид, созиш ба даст
оваранд, ҳамзамон аз гароиш ба зӯриву тааддӣ канораҷӯӣ
кунанд, ногузир ба мағлубияти ҳар ду ҷониб мерасонад. Бе-
шак, агар ҷанг аксар вақт ҳамчун шикасти сиёсат шинохта
шавад, дар он сурат интишори зӯриву тааддӣ муваффақияти
комили он мегардад.

Хелҳои зӯриву тааддӣ

Масъулияти журналисте, ки муноқишаро шарҳ медиҳад, ин-
чунин дарки маънои зӯриву тааддиро низ дар бар мегирад.

Баъзе тадқиқотҳо зӯриву тааддиро ба се навъ қисматбандӣ
мекунанд: зӯриву тааддии мустақим (латукӯб, тирпарронӣ,
таҷовуз ба номус ва ғайра), зӯриву тааддии фарҳангӣ (су-
ханронии адоватомез, ксенофобия, аз лиҳози динӣ ҳақ ба-
ровардани ҷанг ва ғайра) ва зӯриву тааддихоии созмонёфта
(апартеид, мустамликадорӣ, ишғолгарӣ ва ғайра).

Зӯриву тааддихоии ошкор ва ғайриошкор мавҷуданд. Жур-
налист метавонад мақтулон, маҷрӯҳон, таҷовузи номусшу-
дагон, азияткашидагон ва аз хонумон маҳрумшудагонро ба
чашми худ бинад. Аммо дар зери ин ҳама мумкин аст адоват,
ксенофобия, ташнаи интиқом будан ва як силсила эҳсосоте
ниҳон бошад, ки ба зӯриву тааддии минбаъда мерасонад.

Тағйир ёфтани система (тағйироти сохторӣ) – аз қабилӣ барҳам хӯрдани забону фарҳанг – ба осонӣ дарк намешавад, ғайр аз он инҳо дар қараёни вақти зиёд ба амал меоянд.

Шаклҳои мушаххаси зӯриву тааддӣ ба ҳуқуқи башарии байналхалқӣ муҳолифат доранд, ҳатто дар замони ҷанг ҳам. Лоихаи қиноятҳои ҳарбӣ барои омӯзиши журналистон дар риштаи шикастани қонунҳо ва таомулоти ҷанг асос ёфта буд, то ба онҳо ёри карда шавад сатҳи зӯриву тааддиро арзёбӣ кунанд, ки шоҳидаш ҳуди онҳо шуда метавонад. Чунонки Рой Гутман, барандаи ҷоизаи Пулитсеровский дар соҳаи журналистика, ки ин лоиха бо ташаббуси ӯ арзи вуҷуд кардааст, мегӯяд, дидани он, ки артиш калосоҳо ва дигар имороти таърихиеро, ки барои аҳолии ғайринизомӣ сарпаноҳанд, нобуд месозад, ниҳоят тоқатфарсост. Вале дарк кардани он нуқта, ки иборат аст аз шикастани Конвенсияи Женева, проблема-ро ба дигар сатҳи арзишмандтаре мебардорад – яъне маводи барои мақолаи муқаррарӣ гирдомада шояд гузориши ниҳоят муҳимме ба назар расад, гузориш дар бораи ҷиддан тағйир ёфтани тактикаву пайомадҳои муноқиша (Нигаред ба боби 12).

*Истифоди таъйиноти
наҷодию динӣ дар
шакли сода метавонад
дасисачӯёна башад*

Муқаррар кардани чаҳорчӯбаҳои муноқиша

Рӯйдодҳоро дар минтақаи муноқиша тасвир кардани шуда, аз масъалаи бунёди бояд сар кард: чаҳорчӯбаҳои муноқишаро чӣ тавр бояд муқаррар кард. Дар журналистика камии маводи иттилоъ амри ногузир аст. Аммо истифодаи таъйиноти наҷодиву диниро дар шакли содда, ё ошкорои бо «мо ва онҳо» тақсим кардан метавонад ниҳоят дасисачӯёна бошад. Дар баёни рӯйдодҳои ҳарбӣ ин гуна истилоҳоти мухта-сар, ки бемулоҳиза истифода мегарданд, метавонад мӯҷиби дуқутбӣ шудан гардад, ба андешаи ногузирии муноқиша раҳнамун шавад.

Дар кишварҳои Балкан дар миёнаи солҳои 1900 аксарияти хабарҳо ба муноқишаи миёни «сербҳо», «хорватҳо» ва «мусулмонҳо» дахл дошт. Аксарияти сарбозон дар тарафҳои гуногун аз рӯи мансубияти этникашон сербҳо ё хорватҳо буданд, вале аз рӯи мансубияти динӣ – мусулмон. Вале чунин шакли соддатаргардонидашудаи нақли афкор, бидуни ягон шарҳу баён, манзараи соддатар гардондашудаи хатарнокеро ба миён оварда буд, далелҳоро ба нафъи он тақвият дода, гӯё баҳс ба «эҳсосоти наҷодии дерини хусуматомез» миёни душманони таърихан оштинопазир ба миён омадааст.

Вале дар воқеият бисёре аз шахрвандони сербу хорват бо исрор ба ҷанг муқобил мебаромаданд, ҳукуматдорон бошанд, онҳоро таъқиб мекарданд. Ҷониби «мусулмон» агарчӣ аз лиҳози наҷодӣ ба дараҷаи кам бо хорватҳову сербҳо омезиш ёфта бошад ҳам, дар хидмати ҳукумати дар миқёси байналхалқӣ эътирофгардидае дар Боснияи марказаш шаҳри Сараево қарор доштанд. Бисёр сокинони Югославияи

собиқ умуман айнияти нажодиро рад мекарданд, ё насабно-маи омехта доштанд. Муслмонҳо манзараро боз ҳам мураккабтар карда, истилоҳи наведе интиҳоб карданд, ки мувофиқи ҳамин онҳо худашонро чун «босниҳо» ташхис медоданд — ҳам барои тақвият бахшидан ба махсусияти фарқкунандаи худашон ва ҳам барои барҳам задани истидлоли диниашон, ки дар ҳамин бобат баҳсҳо доштанд, ки натиҷааш ҷанге гашт барои ишғоли сарзамин.

Ҷанг барои сарзамин, ба ҳамин тариқ, бо мубоҳисаҳои гарму ҷӯшон дар сари он, ки ба ин ҷи гуна бояд ном дод, тавъам идома меёфт ва азбаски мафҳуми ташхисот тағйир меёфт, айни ҳамин чиз ба дарки имконияти пайдо кардани ҳалли масъала низ пеш меомад.

Дар гузориши дақиқ журналист ҳаргиз ақидаи як ҷонибро бар зарари ҷониби дигар ба инобат намегирад. Ба бисёре аз журналистон лозим меомад дар сари он баҳс кунанд, ки бо қатли ому нажодкушӣ рӯ ба рӯ зада истода, онҳо вазифадор ҳастанд корашонро аниқ ба ҷо оваранд. Дигарҳо гумон мекарданд, ки журналист дар амал вазифадор аст ҷониби ғайримуаррифишуда — маҳз шаҳрвандони оддии ғайри алоқаманд бо кадом як гурӯҳи ҷангандаро муаррифӣ кунад. Ин маънои дар қаринаи одамони воқеӣ тартиб додани маводро дошт, яъне ки на дар қаринаи роҳбарон, коршиносон ва дипломатҳо, ки бисёр вақт метавонад зарари дар асари пеш гирифтани қувва ба кулли ҷонибҳо расидаро ба таври намоён нишон диҳад.

Аммо аз ҳама муҳиммаш кӯшиши нишон додани мураккаби-
яи вазъ аст, ҳатто дар чаҳорчӯбаи фазои маҳдуду ногузир
будани тунднависии журналистӣ. Маводи шумо барои як та-
раф ё тарафи дигар набояд чун олати тарғиб истифода бур-
да шавад. Ва албатта, хабар бояд воқеиятро дар ҳамон сар-
замин ҳар чи дақиқтар инъикос кунад.

Сабки эҳсосоти баён

Ҷанг бори эҳсосоти ниҳоят зиёде бар дӯш дорад ва журна-
листон мисли дигар касон зери таъсири ҳиссиёти қавие қарор
доранд. Аммо принципҳои бунёдии журналистика тақозо ме-
кунанд, ки журналистон мутлақо барканор бошанд аз:

- таҳдиду таҳқирот;
- дуруштии сабки баён;
- таҳрирот ба зӯриву тааддӣ

Дар мавриде, ки журналист ҳис мекунад ҷомиаи худаш зери
хатар аст, вай метавонад ба осонӣ то ба он сатҳе фурияд,
ки дар саросари ҷаҳон ба мушоҳида мерасад. Аммо даъват
ба нобуд кардани душман, муроҷиат кардан ба аду бо ше-
ваи ба инсон ношоям ё рӯирост даъват кардани одамон ба
зӯриву тааддӣ – ин усулест берун аз чаҳорчӯбаи журналис-
тикаи масъулиятшинос. Ва маҳкамаҳои байналҳалқии ба-
рои ҷиноятҳои ҳарбӣ таъсисёфта масъала гузоштаанд, ки
оё мумкин нест васоити ахбори оммаи мусоидаткунанда ба
истифодаи зӯриро тааддӣ аз рӯи қонуни доир ба ҷиноятҳои
ҳарбӣ ба ҷавобгарӣ кашида шаванд.

Ҳатто вожаҳои оддии дар муомилот ҷорӣ метавонанд таҳқиромез бошанд. Истилоҳоти муқаррарии «террорист» ё «муборизи роҳи озодӣ» ҳомили маонии таҳтонианд. Вожаҳои аз қабилӣ «муборизони мусаллаҳ» ё «исёнгарон», «иштирокдорони шӯриш», ё «партизанҳо» бештар тасвирианду камтар эҳсосӣ. Истилоҳоти бетарафу ғайринобудкунандаро пайдо кунед, то ки аз ҷонибдории яке аз тарафҳо канораҷӯӣ шавад.

Тимсолҳои аз ҳад эҳсосотино низ ниҳоят эҳтиёткорона бояд ба кор бурд. Дар тавсифҳои телевизионӣ ё хабарӣ нишон додани хунинтарин манзараҳо он қадар муҳим нест. Журналистонино бояд нисбат ба қурбоншудагони ҳар ду ҷониби муноқишот эҳтиром дошта бошанд, таъсири эҳсосӣ доштани ин тимсолҳоро фаҳманд ва дарк кунанд, ки онҳо метавонанд мавҷи зӯриву тааддӣи ҷавобиро ба миён оранд.

Расонаҳои хабарии ҷопӣ баъзан ба васвасаи хабарҳои телевизион дода мешавад. Вале матбуот имкон дорад «чуқуртар ковад» ва қаринаи густурдатаре пеш оварад, бинобар ин зарурате нест, ки то ҳадди сенсуализм (равияе дар назарияи маърифат, ки ҳиссиёти одамро ягона манбаи идрок меҳисобад) ё шеваи ҳолӣ аз тавҷеҳи тафсири воқиаҳо паст фуромад.

*Тимсолҳои аз ҳад
эҳсосотино ниҳоят
эҳтиёткорона
бояд ба кор бурд*

Яке аз қоидаҳо ин ҷо дар мавриди чоп кардани аксҳо ва мақолаҳои доир ба ваҳшониятҳои, ки ҷониби дигар пеш гирифтааст, ниҳоят эҳтиёткор будан аст.

Мо гуфтани нестем, ки васоити ахбори омма бояд таблиғари сулҳ бишаванд. Вале журналистон масъулияти худашонро эътироф карда истода, метавонанд дар рушди таҳаммулпазирӣ ва ҳатто беш аз он – ғайри мустақим монев гардидан ба афзудани ташаннуҷ ҳиссагузор шаванд.

Доми беҳаёӣ

Аглаб ин тавр мешавад. Дар равшании субҳ, ҳангоме ки миёнҷиҳои байналхалқӣ тарафхоро ба тавофуқ оварда на-тавонистанду нотиқи рақобатҷӯ ба сӯи микрофон мешито-бад, то ки гарданшаҳии мӯътаризонашонро эълон дорад, сарлавҳаҳо одатан садо медиҳанд: «Раванди сулҳ дар остонаи барҳам хӯрдан аст, ҳар қадар оташи мубориза забона бикашад».

Аммо як ҳафта, як моҳ ё ду моҳ пас мулоқот баргузор мешавад, миқдори зиёди масъалаҳо ба ифоқа мерасанд, ҳатто агар қарори умумӣ ҳанӯз ба даст наёмада бошад ҳам.

Дар раванди мусолиҳатомези ҳалли масъалаҳо ду сол аз байн мегузарад, ҳангоме, ки ҳукумати дохилӣ ба кӯчаи бунбаст ворид мешаваду муноқишаи минтақавӣ аланга мегирад, боз сарлавҳаҳои бозгӯкунандаи он, ки мамлакат «ба ҷанги нав фуру меравад» пайдо мешаванд.

Лекин боз бори дигар, баъди баҳсҳои зиёду суитафоҳумҳо созиши нав ба даст омад, пешвои фраксияи дигар иҷрокунандаи вазифаи сарвазир таъин гардид ва қарордоди маҳдуд оид ба сулҳ ба тавофуқ расид...

Журналистонеро, ки муноқишаро шарҳ медиҳанд, ҳамеша дархост мекунанд, аз ваҷҳи оянда пешгӯие бикунанд ва чун дар мисолҳои фавқуззикр тахминҳои навмедона ҳамеша дар сарлавҳаҳо аз ҳама баланд садо медиҳанд. Бешак, журналистон – беҳаёёни касбианд инҳо.

Зоҳиран ба ҳар як вазъи хатарнок беаҳамияти зоҳир қардан лозим нест, чунки «зари соф» пин доштани ҳар як «маҳкумкуни зӯриву тааддӣ» ҳам ҳоҷат надорад. Бо Шӯрои амнияти СММ, ки майли амалиёти қатъитаре пеш гирифта надорад, ё «изҳорот дар бораи нуқтаи назарҳои асосӣ»-и баодобонаву ҳоли аз маънояш, ки дар ҷараёни раванди сулҳи бефоида пеш гирифта мешавад, дар асл ба ҳеҷ манзили намерасонад. Агар шумо дар ҷояш воқеъ гардидаед мутмаин бошед, ки кушокушӣ ногузир аст, дар ин бобат ба ҳар васила хабар диҳед.

Вале одатан рафтори манфӣ ба ноумедӣ мусоидат мекунад, ки худ метавонад ба оташи муноқиша доман занад. Ҳамин ҳам ҷанбаи асосии ҳар гуна раванди бомуваффақияти ҳалли муноқишаро аз даст меравонад.

Раванди сулҳ ҳамеша ба нокомиҳои зиёде рӯ ба рӯ мезанад. Вале ин раванд бисёр муҳим аст, чунки тарафҳоро барои барқарор доштани тамос ба ҳам меорад ва аглаб ин раванд дар ибтидо ба масъалаҳои дуюмдараҷа нигаронида мешавад, то ки пеш аз имкони ба даст омадани ҳалли ҳамаҷониба доир ба масъалаҳои мифтоҳии муноқиша боварӣ ба миён оварад.

*Навмедона арзёбӣ
қардани инкишофи
минбаъдаи муноқиша
ҳамеша сарлавҳаҳои
аз ҳама баландсадо
пайдо мекунад*

*Аз афтодани ба
доми беҳаёёне, ки
пешгӯиҳои ғамангезе
мекунад, оқилона
канораҷӯӣ боист кард*

Итминон доштан ба ноустувории созишномаи сулҳи аз рӯи «дастурҳои раҳнамун» ба миёномада аглаб журналистонро аз комёбиҳои батадричи камтар ба эҳтиросоваранда, вале дар ниҳояти қор «чандсатҳа»-и муҳимми дар рушди давлату ҷомиаи шаҳрвандӣ ба дастомада дур мебарад. Масалан, ҳамин ки пул аз нав кушода мешавад, маркази давлатӣ ташкил меёбад ва батадрич, фирориён оила аз паси оила ба хона бармегарданд. Ин дастовардҳо низ як қисми раванд мебошанд, ки саркардаи ҷангҳоро аз даромад маҳрум кардаву дар миёни мардум ҷонибдорӣ сулҳро афзун мегардонанд.

Аз афтодани ба доми беҳаёёне, ки пешгӯиҳои ғамангезе мекунад, канораҷӯӣ бояд кард. Бо чунин рафтор шумо воқеияти раванди сулҳро амиқтар шарҳ медиҳед ва дурнамоҳои батадричи мувозинатнок, вале комёбии на камтар муҳим аз онро эълон мекунед.

Вокуниш ба бӯҳрон

Бомбаҳо метарканд, президент кушта шуд, аз бераҳмӣ хабар расид – инҳо рӯйдодҳои бӯҳрониеанд, ки мебоянд дар ин маврид ниҳоят муҳим аст, меъёрҳои касбӣ риоят карда шаванд.

Қурбоншудагон ранҷу азобҳои воқеиро эҳсос карда истода мегӯянд, ки арбобони сиёсӣ ба иброз доштани изҳороти маҳкумкунанда шитоб мекунанд, васоити ахбори оммаи рақобатчӯ селоби хабарҳои эътимодбахши маводи ба лаҳни қотеъона баёнгардидаро фуру мерезанд.

Ин давраи барои журналисти масъулиятшинос хеле хатарнок аст. Фактҳо ғайриобъективианд, масъулият равшан нест ва дарки маъноӣ воқеии ҳодиса дар чунин ҳолати ҳарҷу марҷ имкон надорад.

Дар ҳоли мавҷуд будани миқдори зиёди одамон, ки андешаҳои қатъие баён мекунанд, шояд аз «хулосаҳои ошкоро» худдорӣ кардан душвор бошад, масалан, як гурӯҳи этникӣ ба дигар гурӯҳ қасдан ҳамла кардааст – ҳатто агар ягон кас далеле пеш наоварад, ки инро тасдиқ карда тавонад.

*Ҳатто дар
вақтҳои ҷанг ҳам
ҷомиаи шахрвандӣ
зиндагиро фуру
намегузорад,
пеш мееравад,
умед мебандад*

Чунин хабари бемасъулиятона метавонад мустақиман ба пеш гирифтани зӯриву тааддӣ минбаъд боис шавад, чунки эҳсосот тезутунд гардидааст ва ҷомиа ба интиқом омодааст.

Дар чунин ҳолатҳо шуморо зарур аст дар гузоришҳоятон:

- Ба фактҳои маълум така кунед ва он чиро шарҳ диҳед, ки тасдиқ карданаш аз имкон берун аст.
- Эҳсосотро фуру нишонед ва он намояндаҳои ҷомиаро дар мадди назар гузоред, ки низ ба ҳамин саъй доранд.
- Андешаи кулли ҷонибҳоро ифода намоед ва қолабҳои забонзадаи рӯи ростро бартараф кунед.
- Хулосаҳои сатҳӣ набароред, балки мураккаб будани маводро таҳқиқ кунед.
- Дурнамои воқиаҳоро баррасӣ кунед, ҳар қадар фоҷиабор бошад ҳам.

Бомасъулият шарҳ додани воқиаҳо

Агарчи вазифаи журналист ва савқи табиӣ ба хабар додан аз «гурӯҳҳо»-и иштироқдори муноқиша водор мекунад, муҳим аст ба табақаҳои густурдатари ҷомиа назар афканд. Блоки тарафдорони ҷанг ниҳоят банудрат сад дар сади аҳолии мамлакатро дар бар мегирад, вале танҳо тасвир кардани муноқишаи рӯйдодаистода ва нишон додани касоне, ки дар паси ин муноқиша қарор доранд, ба офарида шудани тимсоли ҷомиаи куллан ҳарбикардашуда мусоидат мекунаду бас.

Журналистикаи масъулиятшинос корҳоеро шарҳ медиҳад, ки ба муқобили ҷанг нигаронида шудаанд, гурӯҳҳо ва шахсиятҳоеро дар мадди назар мегузорад, ки стереотипҳои оташ додани ҷангро рад мекунад, мисолҳои ҳамкориҳои миеии гурӯҳҳо ва ба роҳ андохтани ин ҳамкориҳоро барои таҳкими сулҳ пеш меоварад, ки муноқиша аз байн бурда будашон.

Мочарочӯён ҳатман саҳифаҳои аввали рӯзномаҳоеро ишғол мекунад. «Муътадилон» бошанд, одатан дар мавқеи дуртар ҷо мегиранд ва маъмулан дар васоити ахбори омма ба онҳо камтар аҳамият медиҳанд. Мақолае, ки даъват ба зӯриву тааддиро ба мадди назар мебарорад, мумкин аст бештар диққат ҷалб кунад, назар ба маводи роҷеъ ба гурӯҳҳои шахрвандӣ, ки муқобили зӯриву тааддӣ кор мекунад. Вале ин гуна гузоришҳо ҳам радикалҳоро ҳақ мебароранд ва ҳам вариантҳои маҷҳули алтернативиро.

Гузориши ҳаққонӣ бояд мақсади ифода кардани афзалиятҳои нисбӣ, арбобони мухталиф ва ақоиди онҳоро пеш гирад ва ба мувозинати умумӣ саъй бикунанд. Ҳатто даме, ки ҳалли куллии душворбадастоянда боқӣ монад ҳам, дар ёд дошта бошед, ки раванди таҳкими сулҳ ҷузъи муҳимми дастбӣ ба ҳалли дарозмуддат мебошад ва созишномаҳои минтақавӣ, лоиҳаҳои доир ба таҳқиқи вазъият дар ҷои амалиёт ва албатта, кам кардан ё аз байн бурдани зӯриву тааддӣ аломатҳои мусбат мебошанд.

*Ҳамин, ки ҷанг ба поён
расид, воқиянигорони
байналхалқӣ аз минтақаи
муноқиша мераванд,
тасаввуроте ба миён
меояд, ки ҷаҳон дар
муноқишаи доимӣ
қарор дорад*

Баъзе коршиносони таҳқиқи муноқиша гумон доранд, ки фаъол муносибат кардан ба тасвири баробари воқиаҳо ба ҳалли мусолиҳатомези табиӣ мусоидат мекунад. Вазифаи журналист – ба таври бояду шояд ба ҷо овардани кори худ аст, чунки тасвири муфассалтари рӯйдодҳо ва ҷонибҳои муноқиша ба дарк кардани дурнамои ҳалли мусолиҳатомез мусоидат мекунад.

Бисёр вақт чунин иттифоқ меафтад, ки баробари ба поён расиданги ҷанг воқиянигорони байналхалқӣ аз минтақаи муноқиша мераванд ва ҷараёни ахбор роҷеъ ба воқиаҳои минбаъда дар мамлакат суст мегардад. Ин ба пайдо шудани тасаввуроте мусоидат мекунад, ки гӯё ҷаҳон дар ҳолати ҷанг аст, ҷанге ки дар он муноқиша наметавонад ҳал бишавад.

Аз рӯи нақша кор карда истода, боист барои шарҳ додани навсозиҳову тараққиёт ба минтақа баргашт, дар айни ҳол аз ногузир будани нокомиҳову мушкилот хомӯш намонд, инчунин нишон дод, ки мамлакат аз муноқиша дур шудааст.

Интиҳоб ва ҷойгиркунии сармақола.

Тасаввур кунед, ки шумо муҳаррири рӯзномае дар Шарқи Наздикед ва кӯшиш доред барои нашри душанбегии баровардани рӯзнома хабари тозаи ҳангоманок ва сарлавҳа пайдо кунед. Рӯзҳои истироҳат воқиаҳои муҳимми зиёде пеш оварда буданд:

- Дар се рӯз се таркиш рӯй дод, ки террористони ҷонфидо ба амал овардаанд ва дар ин таркишҳо нӯҳ шаҳрванди Исроил ба ҳалокат расидаанду даҳҳо каси дигар захм бардоштаанд.
- Қувваҳои амнияти Исроил бисёр шаҳрҳои Фаластинро муҳосира кардаанд, ин чунин маъно дорад, ки ҳазорон фаластиниҳо ба ҷои кор расида натавонианд.
- Мулоқоти сарвазирони Фаластину Исроил барпо шуд, ки дар асари он созиш ба даст наомад, вале сарвазирон ўҳдадорӣ гирифтанд, ки дар оянда музокироти минбаъдaro ба роҳ андозанд.

Қадам хабарро боист барои сармақола интиҳоб кард? Одатан мувофиқи қоидае амал мекунанд: «Агар хун рехта бошад, дар он сурат ин хабари асосист». Аз воқуниш ба зӯриву тааддӣ ҳаррӯза худдорӣ қардан мушкил, дар мавриде, ки васоити ахбори оммаи рақобатчӯ «кулоҳ» (сарлавҳаи саросари паҳноӣ саҳифаро фарогиранда, ки майли ягон чизи диққатҷалбкунандае ё ҳангомавие фаҳмиданро бармеангезад)-и худашро ба ҷоп медиҳад. Аммо дар заминаи зӯриву тааддӣ ҳамарӯза шояд ба шарҳ додани сулҳ кӯшиш ба харҷ додан муҳимтар бошад.

Агар шумо ин фактро ба эътибор гиред, ки мулоқоти миёни сарвазирон дар чанд сол бори аввал ба амал омадааст, фактҳо ба фоидаи муҳим будани он, ба ҳар ҳол шубҳае ба миён намеоварад.

Инчунин дигар проблемаҳои интихобу ба нақша гирифтани сармақола мавҷуданд, ки инҳоро низ ба ҳисоб гирифтани лозим аст. Шарҳ додани хабарҳои ҳангоманок шояд назар ба тафсири мавзӯоти ҳамаҷуз осонтар бошад. Андешаҳои аввали ҳоҷати баҳсу исбот надоранд.

Бинобар ин журналистон низ ба шарҳ додани ҷангҳо, муҳорибаҳо ва ҷаҳтӣ мумкин аст бештар майл зоҳир кунанд ва баъзан аз тафсири барқарор гардидани зиндагӣ баъди муноқиша канораҷӯӣ мекунанд. Дар ин маврид дар масъалаи интихоб ба як қарор омадан ниҳоят мушкил аст, азбаски шарҳи барқарорсозӣ баъди ба поён расидани бӯҳрон шояд аз буҷети ками идораи рӯзнома маблағи бештаре тақозо дошта бошад.

Воқиян ҳам хеле муҳим аст тасмим гирифтани шумо маблағҳояшонро барои шарҳ додани рӯйдодҳо чӣ гуна ба кор мебаред. Шумораи мухбирони мавҷуда барои иҷрои гузоришҳо ҳамеша маҳдуд аст, вале журналисти масъул бояд дарк намояд, ки тақсимот - ин тасмими ниҳоят эҳтимолист. Аз ҳамин сабаб, дар мавриди пеш гирифтани тасмиме, ки захираҳои журналистиро чӣ гуна бояд истифода бурд, кӯшиши афзудани миқдори нуқтаи назарҳо ба муноқишаро шарҳ доданатон ва аз диққат дур накардани шарҳи сулҳ ҷон доштагист.

Шарҳи мушкилоти ҷомиаҳои «ҷудоафтада»

Ҷангҳо ҷудоиро бо худ ҳамроҳ доранд. Одамон аз ҳам ҷудо мешаванд, пулҳо хароб мегарданд, кишварҳо пора мешаванд.

Ҷар гоҳ роҳҳои алоқа бурида мешаванд, иттилоот аз пойтахтҳои тарафи муқобил дигар вуҷуд надоранд, хабарнигорони маҳаллӣ аз он тарафи хатҳои муқобили ҳам хомӯш мемонанд, дар ин сурат симои ваҳмангези душмани ғайриинсонӣ номаш Дигар офарида мешавад.

Дар мавриди дуруст рафтор кардан ба шарҳи мушкилоти ҷомиаҳои «ҷудоафтада» ба пайвастанӣ чунин одамони ҷудоафтада саъй кардан лозим аст. Стратегия метавонад лоиҳаҳои шарҳи мучтамеъ, муттаҳид гардондани журналистони гурӯҳҳои этникӣ, миллӣ ва динии мухталиф ва баргузор кардани гузоришҳои муштарак ва таҳқиқоти паси ҷабҳаро дар бар гирад.

Мақолаҳои муфассали аз ҳар ду тараф ба риоя нагардидани ҳуқуқи инсон бахшидашуда метавонанд ба дарки ҷи гуна азоб кашидану пушаймон гардидани ҳар кадоме аз тарафҳо ёрӣ диҳанд. Агар маводи иттилоот аз ҷониби журналистони ҳар ду гурӯҳ навишта шавад, ин навиштаҳо ба барқарор шудани боварӣ мадад мерасонанд.

*Ҷанги иттилоотӣ
махсус ба он равона
карда мешавад, ки
одамонро аз якдигар
дур кунад, одамонро,
ки асрҳо ҳампахлӯ
умр ба сар мебарданд*

Баргузор кардани муколамаҳо шахсони алоҳидаро аз ҷонибҳои муқобили муноқиша гирд оварда метавонад, то ки масъалаҳо муҳокима гарданд, ихтилофот эзоҳ ёбанд ва ҳама ба як қароре оянд.

Таълифоти чопии махсус ё филмҳои мустанад метавонанд нуқтаи назарҳои мухталифро дар шакли табодули афкор ё муқолима ба ҳам оранд.

Гузориши доир ба проблемаҳои дохили ҷомияро дар соддатарин шакл метавон ҳамту дар як вақт дар чанд нашрияти мамлакат ё минтақаҳои иштирокдори муноқиша ба чоп расонд, то ки блокадаи иттилоот, таҳқиқот ва нуқтаи назарҳо дар он тарафи марз барҳам зада шавад.

Ҳар як лоиҳаи гузориши доир ба ҷомияҳои «ҷудоафтада» ба баррасии ҷиддии таҳририя ва ағлаб муоширати боодобонаи шахси тақозо дорад. Номзадҳои барои дар чунин лоиҳаҳо иштирок кардан муқарраргардидаро хоҳиш мекунанд ба муомилаи мусбат, ки чунин муомила лаҳни ороми муошират, канораҷӯӣ аз эҳсосоти аз ҳад зиёд ва ба миён овардани стереотипҳо, зоҳир кардани дилсӯзӣ ва ҳурмат доштан ба ҳампешагону кулли касони ба муноқиша кашидашударо дар бар мегирад, риоя намоянд.

Лоиҳаи гузориши доир ба проблемаҳои дохили ҷомия аз беҳтарин мулоқотҳои миёни иштирокдорон барои ба вучуд овардани фазои боварӣ, муҳокимаи масъалаҳову муносиботи ҳамагонӣ манфиат бармеоварад. Васоити ахбор ағлаб саъй мекунанд хулосаҳо ва муҳокимаҳои ҷамъиятиашонро эълондоранд (агар масъалаҳои амниятӣ муҳофизат низ диҳанд), имконият медиҳанд иштирокдорон ва намояндагони дигар ҷомияи шаҳрвандӣ ва ҳатто вакилони расмӣ аз гурӯҳҳои мухталиф як ҷо ҷамъ оварда шаванд, то ки вазъият муҳокима ва баррасӣ карда шавад – зимнан худӣ васоити ахбор дар ин миён барои миёнҷигӣ кардан дар ҷомияи шаҳрвандӣ ба сифати платформа хидмат хоҳанд кард.

Стратегияи таҳририяи Институти тафсири ҷангу сулҳ бар шарҳ додани проблемаҳои дохили ҷомиа, кӯшиши ҷалб намудани иштироқдорон ва дарёфтани мусоидоти кулли ҷонибҳо ва ҳамаи табақаҳои ҷомиаи ба муноқиша кашидашуда бунёд меёбад, ки ба онҳо барои дар шароити боварии мутақобил бо ҳам кор кардан имкон пеш оварад ва ба тариқи интишори гузоришхояшон дар тамоми фазои фарогиршудаи муноқиша дурнамоҳои баробареро таъмин гардонад.

Чунин муомиларо ба кор бурда, метавон на фақат иттилооти муҳим, балки инчунин дурнамоҳои наву ағлаб мусбате ба даст овард. Ин муоилага инчунин ҳусни боварӣ ба миён оварда метавонад, ба ҳайси мисол хидмат бикунанд, ки душманони пиндоштӣ ба ҳар ҳол мумкин аст, бо яқдигар дар сатҳи касбӣ муошират кунанд ва ағлаб метавонанд бисёр нуқоти тамос ба даст оваранд.

Мисоли омӯзишӣ

Чанд мисоле аз таҷрибаи ба қарибӣ пешгирифтаи Институти тафсири ҷангу сулҳ далоили стратегияҳои бунёдгаронаи гузориши доир ба проблемаҳои дохили ҷомиа ро намоиш медиҳад.

Бетартибҳои оммавӣ дар Македония. Ҷумҳурияи Македонияи собиқ Ҷумҳурияи Югославия кишварест бесубот, ки ақаллияти хеле хурди аҳолиашро албанинаждҳо ташкил медиҳанд.

*Мақола ташаннуҷи
хоси муноқишаро
инъикос карда истода,
беиштар аз памфлет
ибораат шуда буд,
на ин ки гузориши ва
манбаъҳои иттилооти
тарафи дигарро ба
кор нагирифта буд*

Дар соли 2001 дар шаҳри Битола баъди куштори сарбозони македонӣ оташи бетартибҳои оммавие аланга зад. Журналисти македонии маҳаллӣ, ки барои Институти тафсири ҷангу сулҳ мақолаҳо менавишт, дар гузориши худаш стереотипҳои роҷеъ ба албаниҳо интишорёфтаре истифода бурдаву якпорчагӣ ва мустақилияти давлати Македонияро тарафдорӣ карданӣ шуда, кӯшиш кард зӯриву тааддиро ҳақ барорад.

Ин памфлети калоне буд, на гузориш. Ў бо ягон нафаре аз соҳибони мағозаҳо, ки фурӯшгоҳҳои хароб гардида буди ҳамагӣ албаниҳо буданд, мусоҳиба наоростааст.

Чанд сӯҳбате бо муҳаррири Институти тафсири ҷангу сулҳ сабақе «дар ҷои кор»-аш гардид ва самарабахш буд; ин сӯҳбатҳо журналистро водор карданд ба рӯйдодҳо аз дигар нуқтаи назар нигоҳ кунанд. Азбаски ин журналисти македонӣ бо албаниҳо иртиботе надошт ва гурӯҳҳои маҳаллиро бо шубҳа қабул мекард, коргоҳи асосии Институти тафсири ҷангу сулҳ барояш ба кушода шудани дарҳои маҳаллӣ тарзе ёри кард, ки албаниҳо ўро пазири шуданд.

Журналист аз ин мулоқотҳо баргаштаву чизи дигар ва хеле касбие бинавишт. Муҳаррир ба сабақ додани журналист вақти зиёде сарф кард, вале дурнамои идома додани кор бо хабарнигори маҳаллӣ зиёдтар аз он муҳим буд, ки мақолааш рад гардидаву ба чизи дигар рӯ оварда шавад. Варианти ниҳии мақола хеле хуб ба мувозинат оварда шуда, бо ше-

ваи ороме нагориш ёфта буд ва ин воқиаи истисноие буд, ки мақолаи журналисти македонӣ ба забони албанӣ тарҷума гардид, инчунин аз ҷониби матбуоти албанӣ ба таъб расонда шуд ва дастоварди муҳимме гардид, ки ба тамосгирию ташаккули ҳусни эътимод мусоидат кард.

Муколама дар Ҷафқоз. Абхозистон – ин ташкилаи давлатии эътирофнашудаи порагардидаест, ки то ҷангҳои минтақавии бераҳмона дар соли 1990 ба ҳайати Ҷумҳурии Гурҷистон дохил буд. Аз ҳамон дам сарҳад баста, ҳам расману ҳам ғайрирасман, алоқа миёни Тифлису Сухуми, пойтахтҳои ин давлатҳо қатъ гардид. Камии иттилоъ нофаҳмию нобоварӣ ба миён меоварад ва барои дастёб гардидан ба муназзамии сиёсии баҳс ин мониаи асосист.

Бо журналистони маҳаллӣ ва гурӯҳҳои ҷомиаи шаҳрвандӣ кор карда истода, баҳори соли 2003, дар ҳамкорӣ бо гурӯҳи ҳалли муноқишаҳои байналхалқии «Манбаъҳои мусолиҳа», Институти тафсири ҷангу сулҳ ба моҳномаи нави «Панорама» асос гузошт.

Ин моҳнома ҳамкориҳои нодири ҳар ду ҷониби муноқиша буд; дар сари эҷоди он ҳам абхоззову ҳам гурҷиҳо меҳнат карданд, вазифаи онҳо иборат буд аз баровардани як моҳномае, ки онро ҳамзамон ба ду забон – ба гурҷиву русӣ чоп кунанд.

Лоиҳа муваффақиятнок буд, хусусан бо он ҳадафе, ки ба мардуми оддӣ имкон меод аз ҷониби дигари муноқиша иттилоъ ба даст оварданд ва агар чи ин ташаббуси хоксоронае буд, мақолаҳои дар моҳнома чопшавандаро рӯз аз рӯз бештар қадршиносӣ мекунанд, хусусан дар Абхазистон.

Ҷинойтҳои ҳарбӣ дар Хорватия. Вуковар, шаҳре дар Хорватия, мавзеи табоҳкориҳои бераҳмонае гардид, ки аз боиси баромадани Сербия аз ҳайати Югославия дар марҳалаҳои аввали ҷанг ин табоҳкориҳо ба амал меомаданд, ки воҳидҳои ҳарбигардондашудаи ҳам сербҳои ҳам артиши Югославия силсилаи ҳамлаҳои бераҳмонро пеш мегирифтанд.

Дар 10-солагии ин ҳамлаҳо Институти тафсири ҷангу сулҳ ба амалӣ гардондани лоиҳаи калоне доир ба шарҳ додани рӯйдодҳои дохили ҷомиа сар кард; барои ин кор институт журналистони сербу хорватро барои таҳқиқи ин ҷинойтҳо ва ҳамкориҳои дарозмуддат як ҷо ҷамъ овард.

Лоиҳа кори зиёде ва рафтори эҳтиёткоронае талаб кард, то ки дастаи журналистонро дар рӯҳияи ҳусни ният ҳамроҳ кор кардан ҳавасманд гардонад. Аммо самарои кор кириро вақту меҳнати сарфшуда дошт.

Факти аз ҳама шоёни тавачҷӯҳ – дастаи журналистон дар Сербия чанд сарбози сербро пайдо карда тавонист, ки дар ҳамон ҳамлаҳо иштирок доштанд. Онҳо аз он чи карда буданд, рӯироси ҳарф мезаданд ва аз таҳти дил пушаймон буданашонро изҳор мекарданд.

Институти тафсири ҷангу сулҳ ба туфайли мавқеияти мунҳасир ба фардаш чопи гузориши роҷеъ ба инро дар асоситарин рӯзнамаҳои Хорватия ва Сербия таъмин карда тавонист. Рӯзнамаҳои серб хабари доир ба чиноятҳои ҳукумати худашонро ҳонда тавонистанд, ки журналистони серб навишта буданд, чунонки рӯзнамаҳои Хорватия бори аввал тавонистанд пушаймон будани сарбозони оддии сербро бишнаванд.

Ҳозирини ҳар ду ҷониб диданд, ки кори баиттифоқи сербҳои хорватҳо ҳатто дар сари чунин мавзӯоти нозук имконпазир гардидааст ва ин кор ба пайдо шудани боварӣ миёни ҳарду ҷониб хидмат кард. Чунин иттифоқ афтод, ки муҳаррири сербе, ки дар ибтидо ба лоиҳа муқобил буд, барои ҷуръат кардан ва ба чоп додани чунин тадқиқот ҳатто соҳиби табрику шодбошӣ гардид.

Ин танҳо чанд мисоли усули бунёдкорона аст, ки дуруст рафтор кардан нисбат ба проблемаи дар дохили ҷомиа мавҷудбуда журналистикаро ба сатҳи баландтаре бардошта метавонад ва дар айни замон ба барпо кардани пулҳову ҳал намудани муноқишаҳо мустақиман мусоидат мекунад.

*Гузориши доир ба
проблемаи дохили ҷомиа
журналистикаро ба
сатҳи баланд бардошта
метавонад ва дар
айни замон ба ҳалли
муноқиша метавонад
мусоидат бикунад*

Чанги одилона

Бисёре аз роҳбарони ҳарбӣ сар кардани чангро бо он ҳақ мебароранд, ки ин кор барои пешгирӣ намудани ваҳшониятҳо, роҳ надодан ба варианти бадтари инкишофи рӯйдодҳо пеш гирифта мешавад. Аглаб ин сабабҳо барои он ба забон оварда мешаванд, ки ҳадафҳои ин рӯйдодҳо аз қабилӣ ба даст овардани ҳокимият ё ишғол кардани сарзаминҳо паҳна дошта шаванд.

Бо вучуди ин назарияҳои фалсафӣ, динӣ ва ҳуқуқӣ ғарбӣ идеяи чанги одилонаеро раво медонанд, ки меъёрҳои мушаххас дорад:

- **Вопасин васила** – кулли вариантҳои ғайриҷабрӣ бояд ба сар оянд, пеш аз он, ки битавон ба кор бурда шудани қудратро ҳақ баровард.
- **Ҳокимияти қонунӣ** – ҳатто амалиёти пеш гирифтаи касони алоҳида ё гурӯҳи касон ҳамчун сабаби одилонае ба кор намеравад, агар ин касон ҳукумат нестанд аз ҷониби аъзои ҷомиа ва бегонагон ба сифати ҳокимияти қонунӣ эътироф нагардида бошанд ҳам.
- **Чуброни зарар** – чанги одилона мумкин аст фақат барои чуброн карда шудани зарари расида, аз ҷумла, ба мақсади худро муҳофизат кардан, пеш гирифта шавад.
- **Комёбӣ** – чанг мумкин аст ҳақ бароварда шавад, фақат агар имконоти асосноки комёб гардидан мавҷуд бошад; марғу ҷароҳатҳо дар ҳақ бароварда шудани сабабҳои ноилоч аз ҷиҳати ахлоқӣ норавост.

- **Барқарор кардани сулҳ** – мақсади ниҳоии ҷанг бояд барқарор кардани сулҳ бошад ва сулҳи барқароршуда бояд, ки афзалиятноктар бошад, назар ба оне, ки мавҷуд мебуд, агар ҷанг пеш гирифта намешуд.
- **Мутаносибият** – ба кор бурдани зӯрӣ бо зарари расида бояд мутаносиб бошад ва ҳукумати қонунӣ бояд дараҷаи лозимии қувватҳои тақозошавандаро барои ба даст овардани мақсадҳои маҳдуд ё ҷуброн кардани зарари расида ба кор барад.
- **Таъъиз** – яроқи дасти иштирокдорону ғайрииштирокдорон дар амалиёти ҷангӣ бояд фарқ карда шавад, мардуми ғайринизомӣ ҳаргиз набояд дар ҷанг иштирок кунанд ва боист тамоми кӯшишро ба кор бурд, то аз куштори касони ғайринизомӣ канораҷӯӣ карда шавад. Марги мардуми ғайринизомиро метавон ҳақ баровард, фақат агар ин марг дар асари ҳамлаи мақсаднок ба объекти ҳарбӣ ба миён омада бошад, ки канораҷӯӣ аз он имкон надошт.

Бешак, ин принципҳо барои ҳақ бароварда шудани истифодаи зӯрӣ меъёрҳои бисёр баланд муқаррар мекунанд ва ин меъёрҳо роҳнамои муфиде мебошанд, ки аз рӯи онҳо даъвоҳоеро боист арзёбӣ кард, ки ҳукуматҳои мамлакаташонро баҷанграсонда пеш меоваранд. Ин принципҳо барои корҳои доир ба таҳқиқи сабабҳои оқибатҳои муноқиша заминаи мустаҳкам мебошанд.

Шаш вазифаи асосӣ

1. Вазифаи дарки муноқиша:

- Мо вазифадор ҳастем муноқиша ва роҳҳои ҳалли онро, чун қоида, пеш аз шарҳ ёфтани он дар матбуот биомӯзем ва дарк кунем.
- Мо вазифадор ҳастем дарк бикунем, ки муноқишаҳо чӣ гуна инкишоф меёбанд ва ҳаллашон чӣ гуна ба миён меояд, мо бояд «қоидаҳои ҷанг» ва инчунин баъзе чизҳои оид ба омӯзиши сулҳ ва тарҳрезӣ карда шудани ҳалли онҳо бидонем.
- Айни ҳамин чиз ба ҳар гуна гузоришҳои махсус ё пурроза низ дахл дорад.

2. Вазифаи беғаразона пеш гирифтани гузориш:

- Мо вазифадор ҳастем муноқишаро беғаразонаву санҷиш-корона шарҳ бидиҳем.
- Мо бояд тамоми саъю кӯшишамонро ба он равона кунем, ки роҷеъ ба проблемаҳо ва ақидаи кулли гурӯҳу зергурӯҳҳои муноқиша хабар расонем.
- Мо ҳамеша бояд тамоюли худамонро аниқ гардонем. Ҳамчун журналист мо бояд ба хонанда мавқеамонро хабар диҳем, агар мо ҷонибдори ягон тарафе бошем.
- Ин ба ҳар гуна навъи гузориш дахл дорад, ки журналист пеш мегирад.

3. Вазифаи хабар расондан аз заминаҳову сабабҳои муноқиша:

- Мо бояд фаҳмиши заминаҳои ҳам қонунию ҳам субъективии дарки норизоияти ҳамаи тарафҳоро аниқ тасаввур бикунем.
- Мо бояд дар ёд дошта бошем ва ба хонандагон ёдрас бикунем, ки ҳатто субъективона дарк кардани норизоӣ ба рои он муҳим аст, ки муноқишаҳо ба як бор ҳал карда шаванд.

4. Вазифаи тарафи касеро арза доштан:

- Саргузашти одамон ва зарарҳои ба қурбоншудагон расидаро тасвир карда истода, мо вазифадор ҳастем онро ба шеваи оромӣ касбӣ ба ҷо оварем.
- Ин вазифаи мо на танҳо ба он касоне дахл дорад, ки дар бораашон хабар мерасонем, инчунин ба хонандагонамон низ.

5. Вазифаи хабар расондан аз иқдоми сулҳ:

- Мо бояд дар бораи касоне, ки дар сари дастб шудан ба сулҳу оштии кор мекунанд, айнан дар ҳаҷме хабар гузорем, ки дар бораи тезутундкунандагони муноқиша мегузорем.

- Мо бояд манбаъҳои иттилооти худро берун аз ҷонибҳои ҷанганда фаъолон бичӯем, махсусан онҳоеро, ки аз тафсиrotи сатҳиву зидди ҳам дур шудаанд. Ин ба фаҳмиши мо оид ба муноқиша ва ба фаҳмиши хонандагонамон тавсия мебахшад.
- Ин маънои онро надорад, ки мо бояд тарафи касеро бигирем ё «сулҳро тарғиб» бикунем; ин танҳо чунин маъно дорад, ки мо бояд роҷеъ ба иқдоми сулҳ хабар расонем, айнан мисли ҳамон, ки дар бораи иқдоми ҷанг мерасонем.

6. Вазифаи дарк кардани таъсири худамон:

- Мо бояд ҳамеша дарк бикунем, ки гузоришҳоямон ба муноқиша ва ба ҳаёти одамони ба муноқиша кашидашуда таъсир мерасонанд.
- Мо бояд ҳамеша ҳушёр бошем, то ки аз ҷониби яке ё дигаре аз тарафҳо дар амалиётҳои ҳарбиашон мавриди истифода қарор наёбем ва кӯшишҳои найрангбозӣ қарданҳоро бо васоити ахбор фош кунем.

МАШҚҶО

Машқи зерин ба кишвари хаёли дахл дорад. Дар ҳар як сценария муқаддамоту рӯйдодҳои вежаро аз назар гузаронед. Баъд нуқтаи назари худатон ва он чи ки чӣ гуна аз ин хусус дар матбуот хабар хоҳед гузошт, ба муҳокима гиред.

Собиқаи рӯйдод: Абедариҳову седариҳо дар кишвари хурдакаки кӯхистоне ҳамроҳ умр ба сар мебаранд. Вақтҳои охир шиддат миёни ҷамоатҳо авҷ гирифт, асосан аз боиси мутасилан кам шудани манбаъҳо, чунончи замини кишт ва дастрас будан ба оби тоза. Сатҳи бекорӣ миёни ҷавонони дар ҳар ду ҷамоат ниҳоят баланд ва миёни намояндагони алоҳидаи ҳар ду гурӯҳ дар кӯчаҳои пойтахт задухӯрдҳои шадид ба амал омадаанд.

Сценарияи якум: Дар вақти гирдиҷамоии серодами ҷамъиятӣ дар пойтахт пешвои седариҳо гуфт, ки ҷамаи абедариҳо «разиланд».

- Шумо – журналисте, ки барои радиостансияи миллӣ кор мекунед. Оё роҷеъ ба ин нутқ хабар мегузоред ё не? Агар ҳа бошад, пас чӣ гуна? Оё миёни суҳанроние, ки дар ғалаёни адоват ба забон омадаасту фитнаангезӣ гуфта мешавад, фарқе ҳаст ё не?

Сценарияи дуюм: Дар маҷлиси ҳукуматӣ вазири ҳукумати абедариҳо Маликаи Седарро, ки гузаштагонаш дар имтидоди 14 аср ҳукумат рондаанду седариҳо варо «модари кулли седариҳо» меҳисобанд, «фоҳиша» меномад.

- Оё шумо дар бораи ин маломати мушаххас гузорише мерасонед ё не? Оё ин ба он вобаста ҳаст, ки чӣ ҳадафе дорад ин маломат (таҳқир, ҳазлу шӯҳӣ ва ғайра)? Ин ба қисми боқимондаи шарҳи шумо ба ин маҷлиси ҳукумати чӣ гуна мувофиқат хоҳад кард – оё ин банди аз ҳама муҳимми гузориши шумо хоҳад буд ё не?

Сенарияи сеюм: Пешвои абедардиҳо дар назди издиҳоми зиёди одамон суханронӣ карда, ҳамаи абедариҳоро даъват мекунад «проблемаи седаруниҳоро ба як бор ва абадан аз байн баранд».

- Рафтори радиостансияи шумо нисбат ба ин нутқ чӣ гуна хоҳад буд?

Сенарияи чорум: Дар вақти мусоҳиба (интервью)-и хусусӣ, ки шумо бо сарвари седариҳо баргузор мекунед, вай рӯйхати даҳ деҳаро ба шумо медиҳад, ки дар ин деҳаҳо мардуми абедаринаҷод умр ба сар мебаранд ва мегӯяд, ки ин деҳаҳо ҳар чӣ мумкин аст, барвақттар «седарӣ карда шаванд». «Дар ҳақиқати ҳол», мегӯяд ӯ ба шумо, «ин фақат аз нав седарӣ гардонда шудан аст, чунки ин деҳаҳо суннатан ҳамеша маскани седариҳо буданд».

- Ҳамчун журналист, шумо нисбат ба ин мусоҳиба (интервью) чӣ гуна рафтор мекунед? Оё шумо роҷеъ ба ин рӯйхат хабаре мегузored ва оё деҳаҳои ин рӯйхатро номбар мекунед?

МАВОДИ ИЛОВАГӢ БАРОИ МУТОЛИА ВА МАВОДИ МАЪЛУМОТРАСОН

Вебсайти Институти тафсири ҷангу сулҳ ба интишорот бисёр истинодхое дорад, ки ба расондани иттилооти роҷеъ ба сулҳ дахл доранд. Нигаред ба www.iwpr.net; гузаштан аз рӯи баннер ба саҳифаҳои доир ба омӯзиш.

Институти ВАО, сиёсатҳо ва ҷомиаи шаҳрвандӣ (IMPACS) - ин созмони канадиест, ки доир ба робитаи мутақобила миёни вазъиятҳои муноқишавӣ ва ВАО маълумоти муҳим медиҳад, ки баъзе аз он маълумот ба ин боб ворид шудааст. Нигаред ба www.impact.org

Созмони байналхалқии дастгирӣ кардани ВАО, ки ба арзёбии ниёзҳои ВАО дар минтақаҳои бӯҳронӣ ва давраи гузариш машғул аст, ҳисоботи наवे бо гузориши маълумот доир ба вазъиятҳои муноқишавӣ ба чоп расонд. Нигаред ба www.i-m-s.dk

Институти сулҳи ИМА ҳисоботи муттасил доир ба интишороти дахлдор ба вазъиятҳои муноқишавӣ ба таъб мерасонад, ки аз он ҷумла нақши ВАО-ро дар бар мегирад. Нигаред ба www.usip.org. Ҳисоботи охири ҷамроҳи Интерньюс – созмони доир ба инкишофи ВАО (www.internews.org) даҳолати ВАО (ҷустуҷӯи «созмонҳои осебдида»)-ро хулоса мекунад.

Моддаи 19 – созмон бо ситод-қароргоҳаш дар Лондон, ки бо заминаи қонунгузорӣ барои ВАО-и озод махсус гардонда шудааст, www.article19.org. Аз ҷумла, нигаред ба нашрияи муҳимми онҳо доир ба ВАО ва вазъиятҳои муноқишавӣ дар Руанда ва дар кишварҳои Балкан.

Кумитаи Ҳимояи Журналистон – созмони пешсаф дар бахши озодии матбуот www.cpj.org. Нигаред низ ба «Табодули байналхалқии худгароии озод» (www.ifex.org), созмоне, ки дар саросари ҷаҳон гурӯҳҳои узвият дорад.

Федератсияи байналхалқии журналистон барои иттифоқҳои журналистон дар саросари ҷаҳон Ҳимоятгарӣ пешниҳод мекунад ва ёрӣ медиҳад иттиҳодияҳои журналистӣ ташкил диҳанд . www.ifj.org.

Индекси сензура – ин нашрияи соҳиббэтиром, инчунин веб-сайти фаъолест, ки интишороти доир ба сензура ва озодии суҳанро шарҳ медиҳад. www.indexonline.org.

Маркази байналхалқӣ барои журналистон – созмон бо ситодқароргоҳаш дар ИМА, ки омӯзиш ва иҷрои дигар барномаҳои доир ба инкишофи ВАО-и байналхалқиро таъмин мегардонад, www.icfj.org. Шӯрои тадқиқоти байналхалқӣ ва табодул (IREX) – созмонест, ки иҷрои барномаҳои инкишофи ИМА-ро дар партави фаъолияти ВАО ба ҷо меоварад. www.irex.org.

Ҷустуҷӯи заминаҳои умумӣ – гурӯҳест доир ба ҳалли муноқишаҳо, ки дар бисёр лоиҳаҳои дар саросари ҷаҳон доир ба созмон додани ВАО ва вазъи олам машғул аст. www.sfcg.org.

Фонди Хиронделл лоиҳаҳои доир ба созмон додани ВАО ва вазъи оламро ба ҷо меоварад. www.hirondelle.org.

Институти Паноус ба тадқиқоти доираи маълумоташ густурда, омӯзиш ва дигар барномаҳои дастгирии журналистика машғул аст. www.panos.org.uk.

Гурӯҳи бӯҳронии байналхалқӣ ҳисоботҳои олидараҷаи муттасили таҳлилий ва тавсияҳо ба интишороти роҷеъ ба вазъиятҳои бӯҳронӣ дар саросари ҷаҳон www.icg.org. Институти ҷомиаи кушода, фонди башардӯст Ҷорҷ Сорос иттилооти густурдаи роҷеъ ба ҷомиаҳои гузаранда пешниҳод мекунад, аз барномаҳои байналхалқии фонд бисёр чизҳо аҳз шудаанд www.soros.org.

Human Rights Watch (Риояи ҳуқуқи инсон) (www.hrw.org) ва Авфи умумии байналхалқӣ (www.amnesty.org) – созмони байналхалқии пешсаф доир ба ҳуқуқи инсон, ки дар бораи зӯриву тааддӣ дар минтақаҳои бӯҳронӣ дар саросари олам ҳисоботҳои муттасил пешниҳод мекунад.

Миқдори зиёди созмонҳо саъй доранд бунёди сулҳро дар минтақаҳои муноқиша дар саросари ҷаҳон таҳким бахшанд ва маълумоту таҳлили равандҳои сулҳ, инчунин ҳалли вазъиятҳои муноқишавиро умуман пешниҳод кунанд. Интернэшнл Элёрт (www.international-alert.org), Консилиэйшн Рисосиз (www.c-r.org), ки ба ҳамин созмонҳо нисбат доранд.

Маркази аврупоии доир ба ислоҳоту пешгирии муноқишаҳо (www.conflict-prevention.net), Институти байналхалқии илмию тадқиқотии сулҳ, Гурӯҳи ослӣ (www.prio.no) ва оксфордӣ тадқиқот (www.oxfordresearchgroup.org.uk).

Тафсири рӯйдодҳои дар ҷаҳон бамиёнонда, баҳси доир ба доираи амалиёти ВАО ва муноқишаҳо ро ҳавасманд гардонда, ба масъулиятшиносии ВАО-и байналхалқӣ ба дараҷаи зиёд шӯбадабозӣ мекунад. (www.reportingtheworld.org).

Роҷеъ ба рафтори сангдилона кардан бо намояндагони васоити ахбори омма ақалан нигоҳ кунед, ба *Мо Мехостем Дар Бораи Он Ба Шумо Гӯем, Ки Фардо Аз Ҷониби Оилаҳоямон Кушта Хоҳем Шуд: маводе аз Руанда*, муаллифаш Филлип Гуревич (Пикадор), *Ҷанги бофта баровардашудаи* Марк Томпсон: ВАО дар Сербия, Хорватия ва Боснияю Герсоговина (Моддаи 19) ва *Сулҳи Бофта Баровардашудаи ӯ: даҳолат, ҳуқуқи инсон ва идоракунии фазои ВАО*, дар шариктаълифӣ бо Монро Прайс (Индиана Университи Пресс), тадқиқоти муҳимми ҳамаро фарогиранда пешниҳод мекунад.

Диққати шуморо ба он равона мекунем, ки миқдори беҳисоби созмонҳои оличанобе ҳастанд, ки ба расондани иттилоот, инкишофи ВАО ва гузориш додани маълумотҳо машғуланд, маълумотҳои, ки ба вазъиятҳои бӯҳронӣ ва ҳуқуқи инсон самт доранд ва ин номгӯи бодикқат гулчиншуда танҳо барои он таъйин гардидааст, ки ба кори мо оғоз бахшида шавад. Чунончи, ин номгӯ садҳо созмонҳои маҳаллии доир ба ҳуқуқи инсон ё созмонҳои расонаҳои хабарииро дар бар намегирад, ки дар хатти ҷабҳа шуҷоат зоҳир мекунанд. Ягона манбаи аз ҷама хуб – ин ташаббуси шахсии худӣ шумо ва ҷамъ www.google.com.

Боби 12

ҲУҚУҚИ ИНСОН ВА ЖУРНАЛИСТИКА

ВАСОИТИ АХБОРИ ОММА ба амалиёти ҳукуматдорон баҳо медиҳанд ва аслан васоити ахбори омма пуштибони муҳимми ҷимояи ҳуқуқи инсон мебошанд. Вале ВАО инчунин ба ҳуқуқи инсон вобастаанд, ки ин ҳуқуқ барои босамар амал карданашон ба онҳо зарур аст.

Журналистон ба туфайли пешаашон бисёр вақт шоҳиди хилоф гардидани ҳуқуқи инсон мешаванд. Вазифаи ахлоқии онҳо – аз чунин хилофкориҳо иттилоъ расондан, хоҳ хилофи қонуни дар ҳабс нигоҳ доштан бошад, ё рафтори нораво кардан бо маҳбусон, табъид, ғайриқонунӣ ба иҷро расондани ҳукмномаҳо ё ба иҷро расондани қатли ом. Ба мадди назар гузоштани проблемаҳо ба василаи ВАО – барои сафарбар кардани иродаи сиёсӣ бо мақсади дастёб шудан ба мувозинат муҳимтарин механизм аст.

Азбаски васоити ахбори омма, яъне журналистон, аглаб аввалин касе мебошанд, ки ба қиддан хилоф гардидани ҳуқуқи инсон шаҳодат медиҳанд аз ин бобат иттилоъ мерасонанд, бисёр вақт маҳз ҳамин кори онҳо ҳукуматдорони додгоҳиро ба оғоз кардани тафтишор ҳавасманд мегардонад. Солҳои охир додситонҳо ба гузоришҳои матбуот ҳамчун далели кӯшиши худашон ба пеш гирифтани тафтишот бобати иштироки гумонбаршудагон ба ҷиноятҳои ҳарбӣ дар Руандаю Югославияи собиқ истинод карда буданд. Бо таъсис ёфтани Маҳқамаи Байналхалқӣ дар Гаага аҳамияти хабарҳои роҷеъ ба ҳуқуқи инсон дар саҳифаҳои матбуот бачопрасида боло хоҳад рафт.

Дар айни замон, журналистон, хусусан онҳое, ки дар минтақаи муноқишаҳо гузориш таҳия мекунанд, худашон ба ҷимояи ҳуқуқи инсон вобастаанд. Лекин созишномаҳои доир ба ҳуқуқи инсон ҷимояи навъи мушаххасро ба ҳамаи аҳолии ғайринизомӣ мерасонанд.

Ба мадди назар гузоштани проблемаҳо ба василаи ВАО – барои сафарбар кардани иродаи сиёсӣ бо мақсади дастёб шудан ба мувозинат муҳимтарин механизм аст

*Тарафҳои
муноқиша аглаб
журналистонро
таъқиб мекунанд,
ё онҳоро дар ҷабс
нигоҳ медоранд*

Аз лиҳози назарӣ тарафҳои муноқиша вазифадор ҳастанд ба журналистон имкон диҳанд, дар минтақаҳои муноқиша озод кор кунанд ва аз таъқибу боздошт шудани онҳо худдорӣ кунанд.

Воқеъан, аммо, бисёр вақт ин тавр намешавад. Тарафҳои муноқиша аглаб журналистонро таъқиб мекунанд, ё онҳоро дар ҷабс нигоҳ медоранд. Вале дар мавриди ба амал омадани ин кор, созмонҳои паҳшкунандаи навигариҳо, ҳукуматдорон ва созмонҳои доир ба ҳуқуқи инсон дар чаҳорҷӯбаи ҳуқуқи инсон пофишорӣ карда метавонанд, то ки ба озод гардидани журналистон ё ки Ҳимоят кардани онҳо муваффақ шаванд.

Созишномаҳо доир ба ҳуқуқи инсон

Доираи ҳуқуқи инсон ба сифати концепсия дар тӯли бисёр солҳо дар тамаддунҳои зиёд инкишоф ёфтааст. Дар асри шаши пеш аз солшумории нав ҷанговари чинӣ Сан Тсзу пешниҳод карда буд, ба тарзи пешбурди ҷангҳо маҳдудият муқаррар карда шавад. Дар соли 1215 шоҳ Ҷони Ингилисӣ маҷбур шуд Маншури Кабири озодиҳоро, ки ба табааи ӯ ҳуқуқи молу мулк доштан ва мерос гирифтани ин молу мулк-ро медод ва принципҳои тартиботи ҳуқуқии лозим ва дар назди қонун баробар буданро муқаррар мекард, ба имзо расонад.

Дар асрҳои ҳаждаҳуму нуздаҳум файласуфони гуногуни аврупоӣ концепсияи «ҳуқуқи табиӣ»-ро пешниҳод карда буданд, ки ин ҳуқуқ аз рӯзи таваллуд хоси инсон аст, чунки худӣ ӯ, – вучуди инсон, одам аст, на ин ки вай дар натиҷаи тобиёташ ба мамлакати мушаххас ё узвияташ ба гурӯҳи динӣ ё нажодии муайяне инсон аст.

Асосгузори Салиби Сурх Генри Данэнт ба муносибати дар алоқамандӣ бо ҳолати беморон ё маъҷубон дар вақти ҷанг изҳори нигаронӣ карда буд ва дар сари бунёдгузори нахустин Созишномаи Женева кор мекард, ки ин созишнома дар соли 1864 ба имзо расид. Дар поёни асри нуздаҳ ва дар асри бист, азбаски гурӯҳҳои сиёсӣ динӣ дар сари он кор мекарданд, ки ғуломдорӣ, крепостнойчигӣ ва амалкарди тарзи истисморгаронаи меҳнат ба поён расонда шавад, ин ҳуқуқҳо инкишофи минбаъда ёфтанд.

Арзишхое, ки ин дам мо ҳуқуқи инсон меномемашон, дар Ойинномаи Созмони Милали Муттаҳид ҳамонзамонӣ баъди Ҷанги дуҷуми ҷаҳон таҳким ёфта буданд. Ойиннома дар дебочааш муқаррар менамояд, ки Созмони Милали Муттаҳид барои он таъйин шудааст, ки «батакрор итминонро ба ҳуқуқи азалии инсон, ба қадру манзалат ва арзиши шахсияти инсон, ба баробар будани марду зан ва миллиятҳои калону хурд таъйид бикунанд». Ин созмон дар моҳи октябри соли 1945 ба амал кардан даромад.

Неҳзати байналхалқӣ баҳри ҳуқуқи инсон дар нимаи дуҷуми асри 20 бо суръати баланд рушд кард. Дар соли 1946 пешвоёни ҷарбию сиёсии нацизм дар Нюрнберг барои ҷиноятҳои бар зидди аҳолии ғайринизомӣ пеш гирифтаашон ба маҳкама кашида шуданд. Концепсияи нави ҳуқуқӣ – ҷиноят ба муқобили инсоният маҳз ҳамон вақт пайдо шуда буд. Ин раванд соли 1949 доираи фарогирии Созишномаи Женева – ҳимоят кардани аҳолии ғайринизомиро дар давраи амалиётҳои ҷарбӣ густариш дод, хусусан ҳамла карданро ба аҳолии ғайринизомӣ ва моликияти шахрвандон мамнӯъ гардонд.

Дар соли 1948 Созмони Милали Муттаҳид Декларатсияи Умумиҷаҳонии роҷеъ ба ҳуқуқи инсонро таъсис дода, бо ҳамин эътиромро нисбат ба ҳуқуқҳои асосии инсон дар нисбати ҳар як мамлакате, ки саъй мекунад як қисми ҷомиаи муосири байналхалқӣ бишавад, ҳамчун шарт зарур устувор гардонд. Моддаи 19-уми ин Декларатсия ба тариқи кафолат додан ба изҳори ақида ва ибрази назар, аз ҷумла ҳуқуқи инсон «чустан, ба даст овардан ва иттилоъ додани ахбору ақоид ба василаи ҳар гуна ВАО ва сарфи назар кардан шудани сарҳад», махсусан ба озодии матбуот дахл дорад.

«Ҷанги сард» инкишофи созмонҳои байналхалқии роҷеъ ба ҳуқуқи инсонро ба таъхир андохт, агар чи маҳз ҳуқуқи инсон ба «ошкор кардан»-и Иттиҳоди Шӯравӣ мадад кард. Созмонҳои пешрави мустақили байналхалқӣ бо кӯшишҳои муштарак ҳуқуқи инсонро барқарор карданд.

Дигар созмонҳо аз СММ ибрат гирифта, роҷеъ ба ҳуқуқи инсон созишномаҳои худашонро ба вуҷуд оварданд. Масалан, дар соли 1990 созмони Маҷлиси исломӣ изҳор кард: «Асли одам озод ба дунё омадааст ва ба асорат, таҳқир, ситамгарӣ ё истисмор кардани ӯ ҳеҷ кас ҳақ надорад ва ҳеҷ гуна тасхири дигаре буда наметавонад, ба ҷуз тасхири Оллоҳ Таъоло». Дар соли 1993 СММ барои мушоҳида ва таҳким бахшидан ба ҳуқуқи инсон дар саросари ҷаҳон Комиссариати Олии ха-

дамоти ҳуқуқи инсонро ба вучуд овард. Созмони Милал инчунин бо ташаббуси худ барои ба маҳкама кашида шудани ҷинояткориҳои зидди инсоният, ҷиноятҳои ҳарбӣ ва геносид дар Югославияи собиқ ва Уганда трибуналҳо таъсис дод. Минбаъд СММ ба Камбоҷа, Тимори Шарқӣ ва Сйер Лион дар кӯшишҳояшон барои барпо кардани трибунал ва ба мурофиаҳои судӣ кашида шудани гумонбаршудагон ба ҷиноятҳои ҳарбӣ ёрӣ расонд.

Дар моҳи июли соли 2002 Вазъи Римӣ (Маҷмӯаи қавонин)-и маҳкамаи Ҷиноятии Байналхалқӣ дар амал ҷорӣ гардид, ки барои баргузор кардани мурофиаҳо дар нисбати айбдоршудагон ба ҷиноятҳои ҷиддӣ, аз қабилӣ ҷиноятҳо ба муқобили инсоният ва геносид палатаи судии доимоамалкунанда ба вучуд овард.

Баргузор кардани гузоришҳо доир ба ҳуқуқи инсон

Баргузор кардани гузоришҳо доир ба ҳуқуқи инсон ҳамин гуна пойбанд шудан ба стандартҳои олиеро тақозо мекунад, ки пеш гирифтани гузоришҳо ба ҳар гуна мавзӯҳои дигар талаб мекунад. Аммо дар натиҷаи махсусан боназокат будан ба журналистон зарур аст дар эҳтимол доштани ҳолатҳои хатарноку домҳо ниҳоят эҳтиёткор бошанд.

*Журналистон бояд
ба он омода бошанд,
ки доир ба ҳар гуна
қонуншиканӣ кардани
гурӯҳҳои мухталиф
дар боби ҳуқуқи инсон
иттилоъ расонанд*

Дар аксари муноқишаҳо ҳар як тараф мумкин аст қонуншикание бикунанд ва журналистон ҳам мумкин аст роҷеъ ба хилофкорие иттилоъ ба даст оварда бошанд, ки он ба муқобили яке аз қонибҳо пеш гирифта шуда аст. Агарчи журналистон бояд дар сари он биандешанд, ки миёни сиёсат ва хилофкориҳои ҳуқуқи инсон ва баъзе амалиёти дигар фарқ гузошта шавад, онҳо бояд ба он омода бошанд, ки аз ҳар гуна қонуншиканӣ кардани гурӯҳҳои мухталиф дар боби ҳуқуқи инсон иттилоъ расонанд.

Принсипи асосии ҳуқуқи инсон – ин ҳамагонӣ будан аст: ҳар як кас ба ҳимоят карда шудани қонаш, озодиаш ҳақ дорад, ҳимоят аз муомилаи хилофи қонун, сарфи назар аз асли наҷодаш, динаш ва мард ё зан буданаш.

Аммо кӯшишҳои баҳс кардан дар боби қонунӣ будани маҳкамаҳои байналхалқӣ мавҷуд аст, аз ҷумла, масалан, дар боби трибунали СММ барои Югославияи собиқ, ки «тавозун»-и онро зери шубҳа мегузоранд, агарчи намояндагони қулли қонибҳои муноқиша ба маҳкама ҳозир шуда буданд.

Аз хилофкориҳо хабаргузори карда истода, боист дар ҳаҷми пурра далелҳои имконпазир зери даст дошт, далелҳои бе истисно бозгӯкунандаи манзараи умумии рӯйдодҳо. Аз хусуси ҳама чиз чанд карат пурсучӯ кунед ва қулли ҷавобҳоро тафтиш намоед. Дастгоҳҳои аксбардори ё сабти овозро ба кор баред, агар ин кор имкон дошта бошад, вале ягон чизро бечо накунед – на ҳуҷҷатҳои тасдиқгари шахсият, на аксҳо, на ягон маводи дигарро дар ҷои воқиа. Манбаъҳои мухталифро истифода карда истода, фактҳоро тафтиш намоед, то ҷое ки имкон дорад ин – ташкилотҳои доир ба ҳуқуқи инсонро як дунё касон пурсучӯ мекунанд, пеш аз он ки ҳисоботи муфассале ба чоп расонанд.

Бисёр вақт фактҳои хилоф гардидани ҳуқуқи инсонро дар муборизаи муқобили ҳарифон, ҳукуматҳо ё ҳар гуна қувваҳои дигари дар минтақа бартаридошта чун байрақ ба кор мебаранд. Аслан журналистон бояд аз монандкуниҳо бо кадом як гурӯҳи ҷалбгардида канораҷӯӣ кунанд. Тадбирҳои эҳтиётӣ пеш гиред, то аз ҷониби ягон тараф истифода нагардед ва итминон ҳосил кунед, ки гузоришҳоятон бар фактҳои воқеӣ асос ёфтаанд.

*Изҳороти роҷеъ
ба хилоф шудани
ҳуқуқи инсон
бисёр вақт як
ҷузъи муборизаи
тарғиботианд*

Журналистон бояд эҳтиёткор бошанд ва ба изҳороти кӯр-кӯронаи роҷеъ ба хилоф шудани ҳуқуқи инсон бовар накунанд, чун ки бисёр вақт инҳо як ҷузъи муборизаи тарғиботианд. Дар вақти ҷангҳо дар Косово чанд журналисти соҳибтаҷрибае аз созмонҳои иттилоотии маъруф дар бораи кушторҳои оммавие иштибоҳан хабар расонда буданд, ки чунин кушторҳо вуҷуд надоштанд; ин хабарҳо дар асари он ба миён омадаанд, ки манбаъҳо онҳоро ба иштибоҳ андохта буданд. Даме ки ҷанг ба поён расид, онҳо ошкор кардаанд, ки бисёр касони аз маргашон хабар расондаашон то ҳол зинда будаанд.

Аз тарафи дигар, журналистон набояд таъҷилан хабарҳои роҷеъ ба хилофкорӣ ё табоҳкориҳоро рад кунанд. Дар поёни соли 1970, даме ки камбӯҷиҳо ба гурехтан аз марзи Таиланд сар карданду аз ваҳшониятҳои «кхмерҳои сурх» ҳикоятҳо кардан гирифтанд, журналистон чандон бовар надоштанд ба онҳо, зеро ин ҳикоятҳо хиҷолатомез буданд.

Чанд соле лозим омад, ки ҳаққонияти ин хабарҳо тафтиш карда шавад.

Журналистонро лозим аст дар ҷустуҷӯи иттилоот дар чунин ҳолатҳои муташанниҷ назокатро пурра дарк бикунанд. Чунонки мардуми бегонае бо таъриху сиёсати гурӯҳҳои мухталифи нажодию миллӣ ошно нестанд, журналистоне ҳам, ки узви яке аз гурӯҳҳо мебошанд, мумкин аст дар пахши иттилооти ғайри саҳеҳ амдан истифода бурда шаванд.

Инчунин ҳамеша мебояд дар ёд дошт, ки даме мухбир шояд минтақаро тарк кунад (бо тайёра ба пойгоҳаш баргардад, ки он пойгоҳ дар кишвари дигар воқеъ аст), бисёре аз касони бо вай мусоҳиба ораста, дигар ин корро карда наметавонанд ва ин ҳолат ба он таъсир мерасонад, ки то кадом дараҷа он касон бо майли хотир ҳикоят мекунанд ё бо кадом хатари иловагӣ онҳо гирифта мекунанд ҳудашонро. Журналистон бояд ҳар гуна чораҳои имконпазири эҳтиётро пеш гиранд, барои он, ки манбаъҳои худашон, тарҷумонҳояшон, ронандагонашон ва миёнаравҳояшонро зеро хатар қарор надиханд.

Мусоҳиба оростан бо гирифтрон ва шоҳидон

Саъй кунед бо одамон якта-якта мусоҳиба ороед. Фишори эҳсосоти як гурӯҳи тамои метавонад ба осонӣ таъсири худашро расонад ва фактҳои воқеиро муволиғавӣ ҷилва диҳад.

Худатонро ба ҳайси журналист аниқ муаррифӣ бикунед. Софдилони гӯед, ки ба кӣ кор мекунед ва барои чӣ. Касоне-ро, ки бо ишон мусоҳиба меоред, бо умедҳои ғайривоқеӣ ҳавасманд накунедашон. Оё ҳамсӯҳбати шумо гумон намеркарда бошад, ки шумо дар ҳақиқат ба вай ёрӣ дода метавонед? Боварӣ ҳосил кунед, ки каси пурсуҷӯкунандаатон медонад, ки шумо на аз созмони доир ба ҳуқуқи инсонед.

Бифаҳмонед, ки хабар доданатон дар бораи воқиаҳо чаро ин қадар муҳим аст. Мақсад ин аст, ки аз ҳуқуқвайронкуниҳо ба аҳли олам ҳикоят кунед, вале мумкин аст қурбоншудагон аз ин битарсанд. Шумо бояд ба майли онҳо эҳтиром зоҳир кунед ва алтернативае биёбед. Аз аввал бо онҳое, ки мусоҳиба оростанед, ба мувофиқа расед, ки оё метавонед номашонро ба забон оваред ё онҳо барои амнияти худашон ба пинҳон дошта шудани номашон ниёз доранд.

Ҷузъиёти асосиро таъйид бикунед. Исми пурра, пеша ва синни иштирокдори мусоҳибаро бифаҳмед, агар ин чизҳо дар иттилоатон ба кор бурда нашавад ҳам, ҳамчун воситаи барқарор доштани саҳеҳияти иттилоъ. Чӣ гуна метавон баъдтар бо онҳо алоқа баст, агар зарурате пеш ояд? Фарз кунед, ки ин метавонад ягона шанс бошад, агар шумо бо ин кас вохӯред ва ин ягона имкониятест барои дарёфт кардани маълумоте дар борааш.

Ҷузъиёти иловагиро тафтиш бикунед. Тасвири аниқи чойҳо, номи ҳозирон, вазифашон, рутбаашон, агар рутбае дошта бошанд, инчунин тасвири ҳар як либоси расмии аз рӯи он шинохташавандашон ё аломатҳои тафовути ҷинояткорони гумониро ба даст оваред. Чӣ гуна силоҳе намоён буд ё ба кор бурда шуда буд?

Аз вақт ва пайдарҳамии рӯйдодҳо чанд дафъа суол кунед. Бештари фактҳои вайрон карда шудани ҳуқуқи инсон дар шароити ҳарчу марчу ба миён меоянд. Дар ёд дошта бошед, ки қурбоншудагон ва бисёр касони дигари ҷалбшуда тартиботи рӯйдодҳоро тасвир карда истода, мумкин аст саҳт иштибоҳ кунанд. Аз касони ҳамсӯҳбатшаванда баодобона бояд хоҳиш кард барои ошкор кардани номураттабият ҳикояташонро бори дигар такрор кунанд. Аз «Медонам, чӣ вазнин аст ин барои шумо, аммо оё наметавонед, он чи рӯй дод, бори дигар такрор кунед?» – гуфтан натарсед.

Ҳикояти чанд нафар шоҳидро муқоиса бикунед. Дар мавриди ҷустуҷӯи чойҳои ба ҳам ночаспанда, инчунин боварӣ ҳосил кунед, ки оё дарвоқеъ ҳама айти як ҳодисаро гуфта истоданд: ин мумкин аст шубҳае ба миён оварад, ки воқиа маҳз барои ВАО бофта шудааст. Шумо метавонед ба роҳи ҳар чи мумкин аст ҷузъиёти бештаре ба даст овардан ва ҷустани ноқисихо дар ҳикоёти шоҳидон аз афтодани ба ин дом канораҷӯӣ кунед.

Дараҷаи ҳолати ташаннуҷи рӯҳӣ (стресс) -и қурбоншударо ба эътибор гиред. Аз рӯи имкон ба ҳамсӯҳбататон танаффус диҳед ва аз одамгарӣ кардан натарсед. Ба ҳамсӯҳбат дастпокун, сигор, ё ягон нӯшоки мурут кунед. Дар ёд дошта бошед, ки ин гуна мусоҳибаҳо хеле осеб расонданашон мумкин аст.

Мусоҳиба оростан бо айбдоршудагон

Ҳар ҷо ки мумкин аст, кӯшиш кунед, бо касони айбдоршуда ба вайрон кардани ҳуқуқи инсон мусоҳиба ороед. Ин хатар дорад. Аммо иттилоъ расондан дар мавриди мавҷуд будани шарҳу тафсири қулли касони ҷалбгардида хеле қонёқунанда хоҳад буд.

Бо айбдоршудагон садоқатманду самимӣ бошед. Ҳаргиз вонамуд накунад, ки манзури шумо чизи дигар аст – ин аз рӯи одоб нест ва ҳатто хатарнок аст, агар ошкор гардад. Бифаҳмонед, ки ин кӯшиши барқарор кардани воқеият аст.

Мутмаин бошед, ки вазъиятро мукамал омӯхтаед ва суолҳоятонро бо диққат биандешед. Айбдоркуниҳои дағалонаву беасос бо баҳсҳои пурсадо анҷом меёбанд (ё мушкилоти ҷиддие пеш меоваранд ба шумо), вале иттилоъҷӯии шуморо наметезонанд.

Асоси системаи муурофияи ҷиноятӣ аз ин иборат аст: одам то даме беғуноҳ аст, ки гуноҳаш собит нагардидааст. Инро дар хотир дошта бошед ва ҳам ҳақ баровардани айбдоршудагону ҳам изҳороти айбдоркунандагонро зери шубҳа қарор диҳед.

Асоси системаи муурофияи ҷиноятиро дар ёд дошта бошед: одам то даме беғуноҳ аст, ки гуноҳаш собит нашудааст

МАШҚҶО

Журналисти бегараз будан – маънои онро дорад, ки аз он чи дар мамлакати худӣ кас ба амал меояд ва он чи дар саҳнаи ҷаҳон рух медиҳад, огоҳ будан даркор аст.

Ду суоли зеринро бо ҳампешагонатон муҳокима намоед:

1. Доир ба ҳуқуқи инсон ҳоли ҳозир кадом тафтишоти судии байналхалқӣ қараён дорад?
2. Оё дар ҷомиаи шумо доир ба ҳуқуқи инсон масъалаҳои баҳсноке вучуд доранд, ки аз хусусашон иттилоъ додан зарур бошад?

Кӯшиш кунед доир ба ҳар кадоми ин масъалаҳо бо назардошти нуқтаи назарҳои мухталиф нақшаи мақола тартиб диҳед. Бо кӣ дилатон меҳоҳад, доир ба масъалаи дуҷум мусоҳиба анҷом диҳед ва шумо ба ин мусоҳиба чӣ гуна омодагӣ мекунед?

МАВОДИ ИЛОВАГӢ БАРОИ МУТОЛИА ВА МАВОДИ МАЪЛУМОТРАСОН

Ин боб роҷеъ ба мавзӯи ниҳоят муҳим тасаввуроти умумӣ медиҳад, бинобар ин, барои мутолиаи минбаъда мавод тавсия дода мешавад.

Проблема аз Ҷаҳаннам: Амрико ва асри геносид, Саманта Рауэр (Ҳарпер Коллинз).

Ҷиноятҳои ҳарбӣ – аҳли ҷомиа чӣ чизро бояд донанд, Рой Гутман ва Дэвид Рефф (В. В. Нортон). Китобе, ки эҷоди созмонро бо ин манбаъҳо тавлид кард: www.crimesofwar.org

Кумитаи Байналхалқии Салиби Сурх матнеро доир ба созишномаҳои асосӣ дар веб-сайташ ҷой медиҳад: www.icrc.org

Созмони Милали Муттаҳид низ тафсилоти роҷеъ ба созишномаҳои асосӣ, маҳкамаҳо ва трибуналҳоро дорост. Ба сайти: www.un.org/law. нигаред. Инчунин нигаред: Комиссариати Олии СММ доир ба ҳуқуқи инсон – www.ohchr.org/english

Ҳйуман Райтс Вотч (www.hrw.org) ва Авфи умумии байналхалқӣ (www.amnesty.org) – созмонҳои байналхалқии асосӣ доир ба ҳуқуқи инсон, ки спектри густурдаи иттилоот ва огоҳиномаҳоро вогузор мекунад.

Маҳкамаи ҷиноятии Байналхалқӣ – созмони нави серсоҳа, ки барои дар сатҳи байналхалқӣ ба муҳофизати судӣ кашида шудани ҷиноятҳои ҳарбӣ таъсис ёфтааст: www.icc-cpi.int.

Дар Мактаби журналистикаи Донишгоҳи Колумбия доир ба баргузор кардани мусоҳибаҳои роҷеъ ба ҳуқуқи инсон фане ҳаст бо плани таълим ва библиографияи муфид, ки дар режими он-лайн дастрас аст. www.humanrightsreporting.com

Маркази журналистика ва садамаҳои «Дарт» барои пешгирифтани мусоҳибаҳо дар шакли баодобона роҷеъ ба қурбониёни мусодимаҳову ҷиноятҳо андешаву манбаъҳо пешниҳод мекунад. Нигаред ба www.dartcenter.org

Журналистикаи иқтисодӣ

*Мубоҳисаҳои
ҷамъиятӣ ба ҷалби
диққат ба проблемаҳои
воқеӣ ва роҳҳои
ҳалли имконпазир
ёри мерасонанд*

Осонтарин роҳи таъйин намудани иқтисод – ин таҳқиқи он чиз аст, ки ба музди меҳнати одамон таъсир мерасонад.

Бурду бохти интиҳобот ба иқтисод вобаста аст. Ба ёд оред ибораи машҳури дар маъракаи президенти Билл Клинтон соли 1992 садо додари: «Ин иқтисод аст, беақл». Бисёр вақт осудаҳои миллӣ, маҳаллӣ ва байналхалқӣ ва вазъи устувори мамлакат ба он вобаста аст, ки то кадом дараҷа ин мамлакат дар бозори ҷаҳон муваффақият ба даст овардааст.

Ба кишварҳои сусти тараққиқардае, ки дар ҳолати ҳарҷумарҷ, бадбахтӣ ё муноқиша қарор доранд, мақолаҳои хуби аниқи роҷеъ ба масъалаҳои иқтисод заруранд, зеро мубоҳисаҳои ҷамъиятӣ бо ҷалби диққат ба проблемаҳои воқеӣ ва роҳҳои ҳалли имконпазир ёри мерасонанд. Даме ки сохторҳои ҳуқуқиву танзимгар сустанд, шояд диққати матбуот ба муборизаи алайҳи коррупсия зарур бошад.

Журналистонро мебояд кӯшиширо махсусан ба он равона кард, ки сиёсати иқтисодиву фаъолияти иқтисодро дар ёбанд, инчунин боз барои он, ки ин масъаларо фаҳмотар ба дигарон шарҳ диҳанд. Ҳамчунин ҷи зарурате дорад омӯхтани назарияи муноқишаҳо, агар шумо нияти шарҳ додани воқиҳои ҷангро дошта бошед. Мухбир наметавонад дар бораи иқтисодиёт ба таври бояду шояд чизе бинависад, агар дар бораи ин фан маълумоти ибтидоӣ надарда бошад.

Чӣ чиз зарур аст?

Дар журналистикаи иқтисодӣ ҳамон малакаҳое заруранд, ки барои омода кардани ҳар гуна маводи дигар лозиманд, илова ба ин, боз се малакаи махсус:

1. Донишони истифода аз рақамҳо
2. Донишони корбурди мафҳумҳои иқтисодӣ
3. Муомила қарда тавоништан бо аҳли тиҷорату молияи ҷаҳон

Чун ҳар як журналисти дар ин соҳа ихтисосёбанда, шуморо ҳам лозим аст ба он омода бошед, ки оид ба мавзӯи бисёр мутолиа боист қард ва аз пурсидани он чи намефаҳмад, натарсед. Мутахассисон, хоҳ «банкирҳои марказӣ» бошанд, хоҳ иқтисодчии коргузор, ба пурсиш ҷавоб медиҳанд, агар аз ишон хоҳиш кунанд, ки масъалаҳои мушкилро ба онҳо фаҳмонанд, аз ҷумла, агар маълум шавад, ки журналист кӯшиши дар ин соҳа маълумоте пайдо қардан дорад.

*Бисёр вақт як
рақам метавонад
ба моҷарои тамоме
ибтидо гузорад*

Кор бо рақамҳо

Мақсади ин боб на он аст, ки ба шумо ёд диҳад индекси нархҳои истеъмолиро чӣ тавр ҳисоб мебард кард ё дар бораи тағйироти дастгоҳи пулҳисобкунии МЗ ба шумо ҳикоят кунад. Ғолибан ин ҷо кӯшиш ба харҷ дода шуд, баъзе равияҳои асосии бо ададҳои иқтисодӣ кор кардан баён карда шавад.

Бисёр вақт як рақам метавонад ба моҷарои тамоме ибтидо гузорад. Масалан, «аз рӯи натиҷаҳои тадқиқот фақат 7 фоизи маблағҳои ба дастгирии таҳсилот пешниҳод кардаи кишварҳои донор ба мамлакат дастрас шудааст». Ё ки: «тадқиқоти нав нишон медиҳад, ки солҳои охир нархи хонаҳо дар пойтахт 50 фоиз баланд рафтааст».

Аммо вожаи «фоиз» бе рақамҳои воқеӣ чандон маънои аниқ надорад. Дар мисоли фавқуззикр – «7 фоиз» аз чӣ – аз як миллион ё аз 100 миллион? Охир ин фарқи зиёде дорад! Овардани қарина барои он зарур аст, ки ба хонандаҳо имкон дода шавад муҳим будани болову паст рафтани фоизро бифаҳманд.

Матрно мураккаб накунад. Аниқгуфтор бошад, агар зарурат бошад ба ин, вале дар ёд дошта бошад, ки рақамҳоро дар мақолаи асосӣ метавон яклухт овард, то ки хонандаро дар тафсилоти беҳисоб «ғўтта надихед». Манбаъҳои иттилоотро барои таҳкими боварибахшӣ аниқ ва саривақт нишон диҳед ва мақоларо барои фаҳмидан содда нависед.

Масалан, «аз рӯи маълумоти расмӣ, соли гузашта воридоти гандум тақрибан 100 000 тоннаро ташкил додааст», на ин ки «соли гузашта воридоти гандум 177, 823 тоннаро ташкил додааст». Боз ҳам ин рақамро дар қарина нишон додан муҳим аст. Як сол пеш воридот чӣ қадар буд, камтар ё зиёдтар? Дар нисбати воридот нақшаи ҳукумат чӣ гуна буд? Оё дар ҳосили ғалла норасоӣ буд, афзудани ҳаҷми воридоти планӣ ба чӣ расонд? Оё ҳосил ба дараҷае хуб буд, ки барои боқӣ доштани асъори хориҷии мамлакат кам кардани таҳвили воридот имкон дошта бошад? Кулли ин масъалаҳо иттилоӣ иқтисодиро назар ба ҳамту овардани рақамҳо як зина боло мебардоранд.

Шуморо донишҷӯи системаи андозаҳои мамлақати худатон ва яке аз воҳидҳои ҳамин андозаро дар имтиҳони кулли иттилоотатон риоя кардан лозим аст. Ин чунин маъно доштани мумкин аст, ки ададҳо ва миқдорҳо аз як системаи андоз ба системаи дигари андоз гузаштанашон мумкин аст. Масалан, доллари ИМА ва муодили он дар асъори маҳаллӣ ба шумо лозим шуданаш мумкин аст. Дар мавриди чандин қарат аз як система ба системаи дигар интиқол додани воҳидҳо аз ҳарҷу марҷ канораҷӯӣ кунед, фақат ҳамон рақамҳоро ба кор баред, ки барои равшанӣ андохтан заруранд.

«Ҳатто ҳамин як воситаи таскинбахши оддӣ дарди аз хориҷи кишвар воридшавандае чун параситамол метавонад 180 лир (3 доллари ИМА) арзиш дошта бошад, ҳол он, ки музди меҳнати корманди дараҷаи миёна дар як моҳ танҳо 1,500 лир (25 доллар) аст».

Шуморо донишҷӯи системаи андозаҳои мамлақати худатон ва яке аз воҳидҳои ҳамин андозаро дар имтиҳони кулли иттилоотатон риоя кардан лозим аст

*Ҳамеша манбаи
рақамҳоро нишон
диҳед, махсусан
дар мавридҳое, ки
ба дурустиаш
шубҳа карданишон
мумкин бошад*

Ба ҳамин монандашро муқоиса кунед. Агар шумо дар бораи таварруми пул гузориш таҳия карданӣ бошед, саъй кунед, кулли нархҳои ҷориро бо нархҳои собиқ, масалан як моҳ ё як сол пеш, муқоиса кунед (ки ба шумо афзоишро «аз рӯи ҳисоби солона» пеш меоварад ё онеро, ки ба истилоҳ сатҳи таворрум меномандаш).

Ҳамеша манбаи рақамҳоро нишон диҳед, махсусан дар мавридҳое, ки агар ба дурустиаш шубҳа карданишон мумкин бошанд. Масалан, «ҳукумат тасдиқ мекунад, ки аллакай бештар аз 5,000 корманд ба кор қабул карда шуданд». Агар 5,000 корманд аз завод ҷавоб дода шавад, ин дар нисбати қувваи коргарии умумӣ чӣ маъно хоҳад дошт?

Қоидаи хуби истифода бурдани омори иқтисодӣ чунин садо медиҳад: агар шумо ба рақамҳо шубҳа дошта бошед, ё нафаҳмед, ки ин рақамҳо дар воқеъ чӣ маъное доранд – истифода накунад онҳоро.

Фаҳмондани он чи, ки мо намедонем, бисёр вақт метавонад ба хонандаву шунаванда ҳамон қадар ёриё диҳад, ки худӣ мо медонем. Масалан: «Ҳеҷ кас аниқ намедонад, ки дар мамлакат имсол чӣ миқдор афюн истеҳсол хоҳад шуд. Аз рӯи тахмини СММ, миқдори он аз 40,000 то 60,000 тоннаро ташкил медиҳад».

Як рақами воқеии «раднашаванда» метавонад ба даҳ рақами гумонӣ биарзад. Ширкатҳо, созмонҳои ғайридавлатӣ (СҒД) ва ҳукуматҳо ҳамеша дар пешгӯиҳову лоиҳаҳо аз рақамҳо қулоса мебароранд – аз рӯи кор, фоидаҳо ва субсидияҳое, ки мумкин аст муболиға шуда бошанд. Бисёр вақт ин як ҷузъи стратегияи пеш рафтанишон, иттилоъ пешниҳод карданишон ё ҳатто тарғиботи рӯиристаншон мебошад. Бинобар ин, пешгӯиҳову маълумоти расман бачопрасидаи оморро истифода карда истода, эҳтиёткор бошед.

Кор бо мафҳумҳои иқтисодӣ

Дар журналистикаи сиёсӣ ҳақиқати объективиро пайдо кардан душворие дорад: Миёни сиёҳу сафед хирарангиҳо хеле зиёд аст. Дар иқтисодиёт, масалан, дар вобастагӣ ба он, ки рақамҳо чиро нишон медиҳанд, маъмулан шумо метавонед ҳақ бошед ё не (Бешак, шарҳ додани он, ки чӣ маъное медиҳанд ин рақамҳо, мумкин аст ҳам расондани иттилоъ бошад, ҳам ибрази сиёсат ва бисёр вақт маълум мешавад, ки ба ҳар ҳол ин сиёсат будааст!).

Ба ҳамин тариқ, муҳим аст дарк намуд, ки истилоҳҳои «таворрум» ё «маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ» маънои мушаххаси комилан аниқе доштаанд. Бисёр вақт инҳо ба индексҳои асос меёбанд, ки қисматҳои аниқ муқарраршуда ва аниқ ба ҳисоб гирифташудае доранд.

Бинобар ин, шуморо зарур аст аз мафҳумҳои асосии иқтисодӣ ва истилоҳоти ҷудогона тарзе бархӯрдор бошед, ки дар мавриди истифода карданашон иштибоҳ накунад. Ин ҷо ду мисоле оварда шудааст, тарзе тарҳрезӣ гардида, ки дар онҳо аҳамияти дарки концепсияи дар паси рақамҳои «хушкӯ холи» қарордошта таъкид ёбад.

Ҳар кадоме аз таъкидоти зеринро аз назар гузаронеду ба қароре оед, ки дурустанд инҳо ё нодуруст:

- Сатҳи таваррум паст меравад, чун ки бонки марказӣ пули зиёд мебарорад.

(Нодуруст: баровардани миқдори зиёди пул ба эҳтимоли қавӣ баланд рафтани таваррумро ба миён меоварад).

- Музди кор кам шуд ва бад-ин васила, миқдори зиёди одамон кор ёфтанд.

(Ин мумкин аст дуруст бошад, зеро агар меҳнат арзон бошад, миқдори зиёди одамон кор меёбад).

Манзараи воқеӣ баъзан дар паси рақамҳо ниҳон аст. Гоҳо дар паси рақамҳое, ки ҳукумат ё ширкатҳо бо мақсади ҷалб кардани диққати аҳли ҷомиа пешниҳод мекунанд, иттилои ҷолибтаре ниҳон аст. Маҳорати журналист маҳз дар ҳамин аст, ки дар ин рақамҳо қаринаи ниҳонро дарёбад.

Ба мисолҳои дар поён омада нигареду дар асоси ин иттилоот мақолаи хурдакаки хабарие нависед:

Вазорати молияи Митхалистон навакак эълон дошт, ки вазорат тахмин дорад имсол ба сифати андози тамоку 25 миллион доллари амрикоӣ ҷамъоварӣ кунад. Вазорат хабар додааст, ки дар Митхалистон панҷ миллион тамокукаш аст ва ба ҳисоби миёна ҳар як кас рӯзе 20 сигор мекашад. Андоз барои як қуттӣ сигори 20-донагӣ 2,000 риал аст (панҷ сенти ИМА – 40,000 риал 1 долларро ташиқил медиҳад). Вазорат изҳор кард, ки вай бо он қаноатманд аст, ки даромад аз фурӯши маҳсулоти тамокуӣ дар ҳаҷми 25 фоизи нишондиҳандаи порсола боло рафта, ба 20 миллион доллар расид.

Аглаб фақат мафҳуми асосиро, ки шояд шумо ба василаи рақамҳо ба он рӯ ба рӯ зада бошед, пай бурда, барои навиштани мақола мавзӯе пайдо кардан мумкин аст.

Равобит

Иттилои иқтисодӣ низ, мисли ҳар як гузориш асосан ба он вобаста аст, ки аз ҷонибҳои мулоқот дар дафтарчаи ёддошт тафсилоташро сабт кардаатон киро мешиносед шумо.

Дар кишвари саноатӣ бо органҳои расмӣ (Вазорати молия, бонки марказӣ, хадмоти омор ва ғайра), органҳои саноатӣ (ширкатҳои асосии дар биржаи фондӣ номнависшуда) ва иқтисоддонҳое, ки ба дарки навигарии иқтисодӣ ба шумо ёрӣ расонда метавонанд ва ин навигарӣро бозътибору мустақилона шарҳ дода метавонанд, робита доштан зарур аст.

Дар кишварҳои рӯ ба тараққӣ маҷмӯи равобит аз як чизи дигар иборатанд. Вазорати молия ва бонки марказӣ барои ба даст овардани иттилои асосӣ ба сифати манбаи муҳим боқӣ мемонанд. Ва шуморо инчунин бо созмонҳои дар ин мамлакат амалкардаистодаи оид ба инкишоф – намояндагии Бонки Умумиҷаҳонӣ, Корпоратсияи Байналхалқии Молия, як ҷаҳон созмонҳои ғайридавлатӣ ва созмонҳои башардӯстонае рафтани рост меояд, ки метавонанд барои лоиҳаҳои ҷорӣ аз ҷониби ҳукумати кишварҳои ғарбӣ маблағгузоришаванда масъул бошанд. Созмоне чун Бонки Умумиҷаҳонӣ дар бисёр кишварҳо афроди хидматӣ дорад, вале ҳамчунин бо онҳое робита доштан зарур меояд, ки дар коргоҳи асосӣ ба сиёсат назорат мекунанд: ба эҳтимоли қавӣ ин коргоҳ дар ҳавзаи Колумбияи Вашингтон қарор доштагист. Барномаи Инкишофи СММ роҷеъ ба рушди одаи ҳисоботи ҳарсолаи муҳимме чоп мекунанд.

Тиҷорат, молия ва хоҷагии қишлоқ низ дар кишварҳои рӯ ба тараққӣ тамоюли дарёб кардани аҳамиятнокии баландеро дорост. Агар мамлакат ба воридот вобаста бошад, масалан, ворид кардани гандум ба ивази асъори хориҷӣ, ба шумо бо ашхоси мансабдори ба ин кор дахлдор дар Вазорати хоҷагии қишлоқ робита барқарор кардан зарур меояд. Баъзан ба шумо ба дараҷае салоҳият доштан зарур меояд, ки барои ба даст овардани шарҳи расмӣ бо вазир ҳамсӯҳбат бишавед: дар дигар вақт хуб мебуд бо ягон касе аз вазорат, ки метавонист нишондиҳандаҳои пешакии ҳосилро дар ихтиёратон қарор диҳад (вазир, шояд, ин корро кардан нахоҳад), амиқ кор кунед.

Масъалаҳои рушд

Рушд қисмати ниҳоят муҳимми иқтисодиёти бисёр кишварҳо мебошад. Китоби дарсиву фанҳои донишгоҳии тамоми ба омӯзиши инкишофи иқтисодиёт ва мавзӯи «рушди босубот» бахшида шудаанд.

Дар марҳилаҳои аввал, хусусан даме, ки мамлакат дар ҳоли бесарусомониҳои баъдиҷангӣ ё ҳодисаҳои харобиовари табиат қарор дорад, инкишоф метавонад аз се марҳила иборат бошад:

1. Ёрии башардӯстонаи таъҷилӣ
2. Бозсозӣ
3. Рушд

Ёрии башардӯстона

Дар мамлакате, ки гирифтори ҷанг аст, ғайр аз тиҷорати муҳаддирот, аслиҳа, фоҳишагӣ, ёрии таъҷилӣ бисёр вақт ягона нави фаъолияти иқтисодӣ мебошад. Созмонҳои байналхалқӣ барои дахҳо ҳазор каси дар асари амалиёти ҷарбӣ беҳонумонмонда маҳсулоти ғизоӣ ва манзили муваққатӣ мерасонанд. Барои он, ки аз ягон ваҷҳи дигар андешае равад, на фурсат ҳасту на осоиш.

*Дар мамлакат дар
даврани ҷанг, ба ғайри
муҳаддирот, фоҳишагӣ
ва аслиҳа ягона
иқтисодиёти мавҷуд
мумкин аст ёрии
таъҷилӣ бошад*

Дар робита будан зарур аст. Итминон пайдо кунед, ки шумо бо сарварони созмонҳои башардӯсти асосие, ки дар мамлакат фаъолият доранд, шинос ҳастед. Даме ки кор ба масъалаҳои сиёсат дахл мекунад, дар қароргоҳҳои асосӣ, кӯшиши робита бастан бо шахси аввалдараҷа ҳамчунин муҳим хоҳад буд.

Дар мавриде, ки аз фаъолияти башардӯсти дар минтақа мақола навиштанӣ мешавад, саъй кунед ҳушу ёдатонро бо баъзе проблемаҳои асосӣ ва масъалаҳои бунёди равона кунед. Ин ҷо дар иттилоот оид ба расондани ёри кулли бандҳои асосӣ оварда шудааст:

- Ҳар рӯз чӣ миқдор ёри башардӯстона ворид мешавад ва ин ёриҳо ба қучо равона мешаванд?
- Оё ин анвои ёриҳо дарқорианд? Оё инҳо ҳамон чизҳоеанд, ки ҳукумат дархост карда буд, ё ин ягон чизи дигар аст? Агар чунин бошад, оё бо ҳукумат баҳсҳо вучуд доранд?
- Оё ёри башардӯстона ба касони ниёзманд мерасад, ё ин ёриҳо барбод мераванд, ё ки дар асари коррупсия «ба эҳтиёҷоти дигаре фиристода мешаванд?» Оё доиман аз миёни қўшунҳои ба ҷанги шаҳрвандӣ сафарбаршуда ин ёри башардӯстона «бемалол» мегузарад?
- Ҳуш масъалаи амният чӣ? Оё дар минтақа хидматчиёни ёрирасон дар амният қарор доранд, ё ки ин амалиёт дар асари задухӯрдҳои яроқнок зери хатар мемонад? Оё хидматчиёни ёрирасон мавриди тирпарронӣ қарор мегиранд? Оё онҳо имкони тарк намудани мамлакатро муҳокима мекунанд?

Бозсозӣ

Бозсозӣ марҳилаест, ки мамлакат баъди поён ёфтани ҷанг ба он мерасад. Инфраструктураҳои асосӣ – роҳҳо, энергия, канализатсия, таъмини об, обёрӣ ва кишоварзӣ – ба барқарор карда шудан ниёз доранд.

Баъзан ин ҳама аз ҷониби созмонҳои молиявии байналхалқӣ ё Бонки Умумиҷаҳонӣ маблағгузорӣ карда мешавад. Дар дигар мавридҳо мумкин аст консорсиумҳои байналхалқӣ доир ба расонидани ёрӣ даъват карда шаванд.

Барномаҳои ёрӣ бисёр вақт самтҳои мухталиф хоҳанд дошт, ки аз лоиҳаҳои сохтмон ва аз минаҳо безарар гардондани кулӣ то барномаҳои доир ба ниғаҳдории тандурустӣ маориф тағйир ёфта меистанд. Аглаб барои ҳавасманд гардонидани ВАО-и мустақил барномаҳои мавҷуданд, ки нуқтаи назар асоснокро доир ба он инъикос мекунад, ки ин нуқтаи назар барои демократия шартӣ асосист.

Дигар унсурҳои мифтоҳӣ барои бозсозӣ, ба вучуд оварда шудани сохторҳои мифтоҳӣ давлат мебошад. Дар баъзе мавридҳо ин кор эҷоди ассамблеяҳо, маҳкамаҳо ва гоҳҳо конститутсияи навро дар бар мегирад. Баъди фуру афтодани Девори Берлин дар давлатҳои собиқ Блоки Шӯравӣ иқтисодиёти бозори озод, аз рӯи намунаи давлатҳои ғарбӣ, пешниҳод карда шуд. Аммо баъзе аз кӯшишҳои бармаҳал аз боиси умедвориҳои зиёде ба нокомӣ дучор шуданд, чунки барои дастгирӣ кардани модели иқтисодии бозори озод, - масалан, қонун дар бораи варшикастагӣ – дастгоҳи сохто-

*Ба муқаррар кардани
чаҳорчӯбаҳои
қонунӣ қудрат
надоштан бисёр
вақт ба нашъунамои
коррупсия мерасонад*

рии асосӣ ба миён оварда нашуда буд. Ба муқаррар кардани чаҳорчӯбаҳои қонунӣ қудрат надоштан бисёр вақт, дар муҳити нави ба ҳама дастрас, ба нашъунамои коррупсия бурда мерасонад.

Рушд

Рушд – ин марҳилаест, ки дар асари бозсозӣ пеш меояд, дар мавриде, ки мамлакат воқиян метавонад ба рушди иқтисодӣ ибтидо гузорад. Дар марҳилаи рушд бизнес ба нашъунамо мебарояд, хадамоти ниғаҳдори тандурустию маориф бошад, пеш меравад. Системаи бонки бештар тараққӣ мекунад, гирифтани қарзҳо дастрастар мегардад, манбаъҳоро ба ниёзҳо тавафуқ додан бошад – бо суръати баландтар пеш меравад. Дар ин марҳилаи инкишофи мамлакат созмонҳои чун Бонки Умумиҷаҳонӣ дар иқтисодӣ мавқеи бештаре пайдо кардан мегаранд, нақши маблағгузори хусусӣ ва инвеститсияҳои хориҷӣ боло меравад. Бозорҳои молиявӣ бештар инкишоф меёбанд ва созмонҳои доир ба дастгирӣ кардани онҳо – масалан, биржаи фондӣ – бозътибортар мегарданд.

Дар айни вақт системаи ҳуқуқии давлат шаффофтар мегардад, асъор бошад – устувортар. Ин ҳама ба таъмини боварии инвесторон мадад мерасонад ва инвеститсияи дохилӣ ро дастгирӣ мекунад.

Ҳар гоҳ аз ин марҳилаи инкишоф чизе навиштанӣ мешавад, муҳим аст донист, ки оё инвесторон даромадашонро баргардонда метавонанд (чунончи даромади корхонаҳои худашон ё ҳаққи саҳмашонро аз инвеститсияҳои саҳомӣ) ва оё асър устувориашро боқӣ медорад ё не.

Аз нуқтаи назари инвеститсияҳои хориҷӣ як лаҳзаи муҳимме ҳаст: оё мумкин аст чунин бишавад, ки дар мамлакат даромади баланд ба даст овардан мумкин асту дар айни замон асър қобили табдил нест ва онро ба чунин асъори устуворе аз қобили доллар, иен ё евро интиқол додан имкон надорад.

Рушди пул дар ин марҳилаи инкишоф ба дараҷаи зиёд муҳим мегардад. Мавҷудияти асъори ноустувор чунин маъно дорад, ки мамлакат молҳои воридотино барои сохтмони саноат ё хоҷагии қишлоқ аз ҳад қимат меҳисобад. Адами боварии хориҷӣ дар идора кардани иқтисодиёт ба ҳамин қиёс метавонад ба тақозои захираҳои асъори устувор ё ғуссаи беқурбшавии пул расонад.

*ВАО ба шаффофият
мусоидат мекунад,
шаффофият бошад –
бо коррупсия
мубориза мебарад*

Коррупсия

Дар даҳ соли охир бисёр тадқиқотҳои роҷеъ ба тарзҳои пешгирифта шуданд, ки ба василаи ин тарзҳои ВАО метавонанд бо коррупсия мубориза баранд ва натиҷа бармало: ВАО шаффофиятро ҳавасманд мегардонанд, шаффофият бошад – бо коррупсия мубориза мебарад.

Шояд доир ба масъалаи коррупсия дар мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ Бонки Умумиҷаҳонӣ коршиноси пешқадам бошад ва ин бонк ба рушди барномаҳои ҳамаро фарогирандаву зиддикоррупсионӣ ба амалӣ гардонида шудани ислоҳотҳои ҳукумати бештар аз 50 кишвар мусоидат карда истодааст.

Вале дере нагузашта роҳбарияти бонк ошкор кард, ки боист инчунин ба нуқтае чун ба истилоҳ «овозҳои маҳаллӣ» низ диққат дод, ки ба василаи ин овозҳои шаҳрвандон робитаи баръаксро бо ҳукумат: ВАО, СҒД ва гурӯҳҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ таъмин мегардонанд.

Дар ҳисоботи доир ба ин мавзӯ бонк хулоса баровард: «Нақши ВАО дар ҳавасманд гардондани роҳбарии воҷиб, инчунин барои назорат кардани коррупсия муҳим аст. Самараҳои ВАО, дар навбати худ, ба дастрасӣ ба иттилоот ва озодии суҳан, инчунин ба ҳайати касбии этникии журналистони муҳаққиқ вобаста аст».

Муҳаққиқони дигар ба натиҷаҳои шабеҳ расидаанд. Даме ки созмони мустақили Транспарэнси Интернэшнл Индекси худашро бо Индекси Матбуоти озоди Умумиҷаҳонӣ муқоиса кард, таносуби мутлақе ошкор гардид: ВАО ҳар қадар дар мамлакат қудратманду мустақил бошанд, коррупсия дар ин мамлакат ҳамон қадар камтар аст.

ВАО метавонанд манфиати назаррас (масалан, фош кардани вазир ва дар асари ҳамин маъзул гардидани ӯ) ва андаке умумитари начандон намоёне биоваранд.

Аз ҷумла дар ташкил додани баҳсҳои пуртаъсиртари ҷамъиятӣ ва баланд бардоштани масъулият дар миёни сиёсатмадорон.

Журналистоне, ки коррупсияро шарҳ медиҳанд, аз принципҳои асосии ҳарҷониба анҷом додани гузоришҳои ба фактҳо асосёфта сар мекунанд, вале дар ин маврид дараҷаи мушкilotу хатар баланд меравад. Ба даст овардани иттилоъ аз манбаи дуҷониба, «пурсуков карда фаҳмидан»-и хабари нозук ва «шикор» кардан барои тафсири ҳову мусоҳиба ва аз он ҷумла махсус диққат додан ба қонунҳои роҷеъ ба ҷавобгарӣ барои паҳн кардани тӯҳмат – ҳамаи инҳо, бешак, заруранд. Ҳаминаш шубҳае надорад, ки баъди ба поён расидани ҷанг дар тӯли чандин сол бисёр журналистон аз ҷониби ҳаннотони маҳаллӣ аз тарси фош гардидан дар васоити ахбори оммаи ҷорӣ мавриди таъқибот қарор доштанд. Ҳатто дар кишварҳои босаботи ғарбӣ журналистони ба таҳқиқи ҳодисаҳои коррупсия машғулро мекуштанд.

Журналистоне, ки коррупсияро шарҳ медиҳанд, аз принципҳои асосии ҳарҷониба анҷом додани гузоришҳои ба фактҳо асосёфта сар мекунанд, вале дар ин маврид дараҷаи мушкilotу хатар баланд меравад

МАВОДИ ИЛОВАГӢ БАРОИ МУТОЛИА ВА МАВОДИ МАЪЛУМОТРАСОН

Луғати тафсирии истилоҳот:

moneycentral.msn.com/investo/Glossary/glossary.asp

Луғати тафсирии молиявии Рейтерс, бачопрасондаи Рейтерс.

Китоби роҳнамоии Файнэншл Таймс барои истифодаи Саҳифаҳои Молия, бачопрасондаи Файнэншл Таймс Принтис Холл.

ХБА, Хулосаи иқтисодиёти ҷаҳон:

www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2000/01/index.htm

Саҳифаи мабдаъии Созмони ҳамкориҳои иқтисодӣ ва рушд:
www.oecd.org/home

Бонки Умумиҷаҳонӣ: **www.worldbank.org**

Барномаи рушди СММ: **www.undp.org**

Транспарэнси Интернэншл: **www.transparency.org**

Боби 14

АМНИЯТИ ЖУРНАЛИСТИКА

ДАР ДАҲ соли охир 346 журналист дар сари иҷрои вази-фаҳояшон кушта шуданд, аз инҳо 37 кас – дар соли 2003. Муноқишаи Ироқ марғу маъюбиҳое ба бор овард, ки бо суръ-ати изтиробӣ давом дорад.

Ҳисоботи оморие,ки Кумитаи ҳимояти журналистон аз қароргоҳи дар Нию-Йорк будааш пешниҳод кардааст, ман-зараи ғамангезеро намоиш медиҳад. Даҳ нафар журналист, ки бештарашон хабарнигорони хориҷианд, дар зарфи 21 рӯз – аз ибтидои ҳуҷуми ИМА ба Ироқ то суқути режими Саддом Ҳусейн ба ҳалокат расиданд. (Дигар созмонҳои журналистӣ адади зиёдтареро нишон медиҳанд).

Аммо набояд фаромӯш кард, ки қариб ду баробар зиёд жур-налистон соли 2003 дар дигар қисматҳои олам кушта шуда-анд, ки бештари ин куштор дар ҷойҳои дур аз набард ба амал омадааст. Баъзеҳояшон барои иттилоъ додани коррупсия ба қатл расидаанд; дигарҳояшон – аз барои гузоришҳо доир ба проблемаҳо дар қисмҳои ҳарбигардондашуда; қисми сеюма-шон ҳамин тавр қурбони ғоратгарон шудаанд.

Бинобар ин, гуфтан, ки кори журналист хатарнок аст – маъ-нои чизе нагуфтанро дорад, хусусан дар минтақаҳои ҳозираи муноқиша. Ҳақиқат ин аст, ки шумо доиман як дараҷа дар қайди хатар ҳастед. Вале чанд принципи оддиду маслиҳатҳое мавҷуд аст, ки барои паст кардани сатҳи ин хатар метавонед ба инобат гиред.

*Даҳ нафар журналист
дар 21 рӯз – аз ибтидои
ҳуҷуми ИМА ба Ироқ
то суқути режими
Саддом Ҳусейн ба
ҳалокат расиданд*

*Ҳаргиз гузоришро
аз бехатарии
ҷони худатон
боло нагузоред*

- Омода бошед – ин ба тайёрии касбӣ дахл дорад, - ба расондани ёрии аввалу тайёр карда мондани таҷҳизоте ба рои таъмини амният;
- Воқиф бошед – соҳате, ки аз он мегузаред, бидонед, инчунин ҳамсафарону роҳбаладонатонро бишиносед. Қабл аз ҳама дар хона дурусттар тайёри бинед;
- Ботамкин бошед – итминон пайдо кунед, ки шумо дар ҳолати ҷисмонӣ рӯҳонӣ лозим қарор доред;
- Диққати аввалиндараҷаро ба ҷони худатон равона кунед – ҳаргиз гузоришро аз бехатарии ҷони худатон боло нагузоред: ягон хабар арзиши ҷони одамиро надорад; бадгапӣ шавад ҳам, журналисти мурда гузориш омода карда наметавонад.

Бисёр созмонҳои васоити ахбори оммаи байналхалқӣ ба рои журналистони ҳарбӣ омӯзиши ҳатмие пеш мегиранд. Ин омӯзиш асосан ба дарсҳои доир ба амнияти ҷисмонӣ – дарк кардани минтақаҳои муноқишавӣ, асбобу анҷом, тафтиши ашъи асосӣ, инчунин аз назар гузаронидани воситаҳои ёрии тиббии таъҷилии аввалдараҷа равона карда мешавад. Созмонҳо инчунин барои журналистон машваратҳо пешбинӣ мекунанд, агар ин машваратҳо барои ба масъалаи стресс – ҳолатҳои ташаннуҷи рӯҳӣ ва осеб дидан зарур бошанд.

Журналистоне, ки дар созмонҳои на чандон калон ё мустақилона кор мекунанд, бисёр вақт ба фаро гирифта шудани омӯзиш имкон надоранд. Вале хушбахтона, стипендияҳо – кӯмакпулиҳо барои маблағгузорӣ карда шудани иштирок дар ин дарсҳо то рафт дастрастар шуда истодаанд.

Баъзе созмонҳо ба расондани ёрии ҳавасмандгардонии амнияти журналистон ҷалб шуда истодаанд, вале инҳо созмонҳои мебошанд, ки дар шароити стрессу осебҳо кор мекунанд ва дар поёни ҳамин боб номбар шудаанд.

Дар поён, баъзе қоидаҳои оварда мешаванд, ки агар чи омӯзиши арзишманду даркориро бадал накунанд ҳам, «боисту» «набоист»-ҳои заруриро дар бар мегиранд.

Қоидаҳои асосӣ

Қоидаи мифтоҳӣ ин аст, ки ҳаргиз намебояд беҳирадона бо ягон касе, ҳар ки бошад ҳам, дар мубориза шуд, хоҳ вай дигар журналист бошад, хоҳ сарбозе дар хатти ҷабҳа. Ҳамеша шахсан худатон тасмим бигиред: чӣ чиз киروي хавф бурдан дораду чӣ коре дар вазъияти мушаххас киروي ба ҷо овардан.

Аз худ бипурсед: «Барои навиштани мақолае чӣ тавр мавод ба даст метавон овард ва мабодо, ки худатон дар ин миён маводи мақолае бигардед. Ҳамеша ба худ суол бидиҳед, оё мақола киروي он дорад, ки аз барояш ҷонро дар хатар гузored.

Дар мавҷи адреналини муноқиша хирадро аз даст додан як пула гап, хоҳ он намоиши кӯчаву хиёбон бошад, хоҳ набард. Ҳаргиз аҳамият ба он надидед, ки дигар касон дар бораатон чӣ фикр мекунанд. Ҷон ҷони шумост, бинобар ин, тасмиро худатон бигиред. Ҳаргиз аз тарсидан шарм надоред, - тарс эҳсоси хубест, ки он аз мулоҳизакорӣ шаҳодат медиҳад.

Ҳаргиз аз тарсидан шарм накунад - индурусттарин аломати эҳтиёткорист

*Ҳаргиз намебояд
бехирадона бо ягон кас
дар мубориза шуд, хоҳ
вай дигар журналист
бошад, хоҳ сарбозе
дар хатти ҷабҳа*

Тасаввур кунед, ки як гурӯҳ сарбозон дар хатти ҷабҳа равонанду шуморо даъват мекунанд, ки ҳамроҳашон биравед. Тасмим ба он нагиред, ки равед ё наравед, аз он нуқтаи назар, ки дар бораатон чӣ фикр мекунанд онҳо. Биандешед, ки ин кор кири таваккал кардан дорад ё не? Ин таваккал ба гузорише ё нусхаи аксе меарзад ё не? Чӣ чизро аз даст медиҳед, агар наравед?

Хабареро шарҳ дода истода, ҳамеша тарзҳои костани ҳаргуна хатарро биандешед. Кушиш кунед ба изтироб наоед, вагарна дар бораи чизе аниқ фикр карда наметавонед.

Ин масъалаи ҷасорати шахсӣ нест. Кори шумо аз кори сарбоз фарқ дорад. Кори онҳо ҷангидан аст ва эҳтимол дар ҷанг бимиранд. Вазифаи шумо – зинда мондан ва ба аҳли олам хабар додани он чи аст, ки дидаед. Журналистон баъзан худашон худашонро дар хатар меандозанд, вале суол, пеш аз ҳама, дар он аст, ки оё маводе барои мақола мавҷуд аст, ки тарки ҳаёт кардани шуморо ҳақ барорад.

Наздик рафтан ба амалиёти ҷангӣ

Ҳамеша мебояд дар сари он андешид, ки оё ба истиқболи хатар рафтани шумо ба гузориш ёриё мерасонад ё не. Аксар вақт – не. Барои онҳое, ки сабти видео ё аксбардорӣ мекунад, ҷавоб гардондан ба ин суол чандон осон нест. Аммо принцип як аст: оё акснусаҳо хатарро ҳақ мебароранд ё не?

Кори журналист – хабар ёфтан, ки чӣ воқиа аст, манзараи умумиро ба қайд гирифтани ва ба чоп расондани гузориш. Сарбозони ботаҷриба медонанд, онҳое ки дар хатти пеши набарданд, дар асл чӣ воқиа рӯй дода истодааст, қариб, ки ҳеҷ чизро намедонанд, ба ҷуз он чи, ки ҳамин ҳоло дар рӯ ба рӯяшон ё дар пасашон ба вуқӯъ омада истодааст. Часпу талош ва мағал аз ҳад зиёд. Ҳаминаш маълум, ки онҳо фақат ба яке аз лаҳзаҳои сершумори муноқишаи густурдае шохид мегарданд.

Дар асл вазъиятро метавон амиқтар дар фосилае дарёфт, масалан, дар постгоҳи фармондеҳӣ қарор гирифта. Созмонҳои азимтари навигариҳои байналхалқӣ имкон доранд, «чалолу шукӯҳ»-и аз чандин нуқоти чашмандоз фаро гирифтани манзараи умумии иттилоотро ба худ эб бинанд, – аз ҷабҳаи набард, аз қароргоҳҳои маҳал ва аз сиёсатмадорон. На ҳар як созмон метавонад ба худ раво бинад инро; бинобар ин, шумо бояд аз худ бипурсед, ки беҳтарин гузоришро аз кучо метавон ба даст овард.

*Ҳамеша
шаҳодатномаи
шахсиатонро бо
худ дошта бошед.*

*Ҳаргиз силоҳ
нагиред бо худатон*

Инчунин дар ёд дошта бошед, ки кори таҳиягари гузориш аз кори аксбардор фарқ дорад. Аккос ё наворбардор барои он акс мегирад, ки моҳияти муноқишаро ба қайд оварад. Ва шиори хубе вучуд дорад: «Акс ё иттилое ба даст овардед, зуд биравед».

Такрор мекунем: Ҷасорататонро ба ягон кас намоиш додани шумо лозим нест. Ниҳояти мардонагист – мустақилан худ ба қароре омадан, назар ба он, ки пайрави як дунё андешаҳо шудан.

Дарки вазифа

Ҳамеша шаҳодатномаи шахсиатонро бо худ дошта бошед. Ҳаргиз силоҳ нагиред бо худатон. Агар ба дасти сарбозон афтед, чаро онҳо бовар дошта бошанд, ки шумо тарафдори яке аз ҷонибҳои муқобили ҳам нестед, модом ки силоҳ доред? Ин ҳам ба созишномаҳои байналхалқии ҷимояти аҳолии ғайринизомӣ муҳолиф аст.

Худро журналист муаррифӣ бикунед, вагарна иштибоҳан шуморо ҷосус пиндоштанишон мумкин аст. Маъмулан ҳамин тавр ба ҳисоб меравад, ки аз нуқтаи гузашти назоратӣ убур накардан умуман беҳтар аст, ки гузаштан аз он ва дидаю дониста бардурӯғ муаррифӣ кардани худ. Аммо пеш меоянд ҳолатҳои, ки дар мавриди мавҷуд будани сабабҳои қонеънакунандаи журналистӣ шояд хилоф кардани ин қоида лозим ояд. Бохабар будан аз шароити маҳал ва ҳамроҳи ҳампешагони ботаҷриба тафтиш кардани он ба тасмими дурӯст гирифтани шумо мадад мекунад.

Бо роҳҳои холи ҳамаи эҳтиёткор бошад. Чаро ин роҳҳо холианд? Саъй кунед аз гирду атрофатон ва аз он чи ки шояд объекти тирпарронии тарафи дигар бошад, бештар хабар ёбед. Пӯшоке ба бар кунед, ки аз ҷониб каси низомӣ ба назар нарасад. Аммо пӯшоки аз ҳад равшан ҳам метавонад ҳадафи осон қарор диҳад шуморо, хусусан агар дар атроф снайперҳо бошанд, ё агар тазоҳургарон аз пайдо шудани касоне аз ВАО розӣ набошанд.

Ба ҳар ҳол, аз пӯшидани либоси хокиранг ё ҳар гуна пӯшоки дигаре барҳазар бошад, ки дар ин гуна пӯшок шумо чун сарбоз ё узви ворҳидҳои мусаллаҳ ба назар мерасед. Дар маҳалҳои на дуртар аз ҷои тирпарронӣ кардаи ҳарбиён қарор гирифта, дар назар дошта бошад, ки тақроран оташ кушодани онҳо аз эҳтимол дур нест.

Аз масофае дастгоҳи аксбардорӣ ҳамчун дастгоҳи мушакандозӣ ё силоҳи снайпер тофтаниш мумкин аст. Махсусан агар дастгоҳ дар паҳлӯи кас қарор дошта бошад. Агар шумо хатаре ҳис кунед, дастгоҳро аз китф фуруреду ба ҷониб тарзе нишон диҳед, ки тарафи муқобил чӣ чиз буданашро бинад.

Аз пӯшидани либоси хокиранг ё ҳар гуна пӯшоки дигаре барҳазар бошад, ки дар ин гуна пӯшок шумо чун сарбоз ё узви ворҳидҳои мусаллаҳ ба назар мерасед

*Аз вобастагӣ ба
сарбозон, дар
нисбати нақлиёт
канораҷӯӣ кунед,
чун ки воситаҳои
нақлиёти онҳо
ҳадафҳои ҷангӣ
мебошанд*

Дар ҷабҳа қарор доштанро ҳар чӣ камтар кунед

Ба хатти пеши ҷанг рафта истода, мақсади мушаххасе дошта бошед – бо сарбозон ё бо онҳое, ки дар хатти ҷабҳа қарор доранд, мусоҳиба оростан, то ки моҳияти муноқишаро дарк кунед. Дар ёд дошта бошед, ки хатҳои ҷабҳа на ҳамеша аниқ муайянанд – аз дастгир шудан дар замини «бесоҳиб» битарсед. Сафарро пешаки ба нақша гиред ва мутмаин бошед, ки ҳар гоҳ хоҳед, хатти ҷабҳаро тарк карда метавонед. Барои ҳамту гардиш кардану таҷриба ба даст овардан сафари хатти ҷабҳаро пеш нагиред.

Бовар дошта бошед, ки воситаи нақлиёти бехатаре доред ва он коршоям буда, барои гашта омадан маводи сӯхташ кофист. Аз вобастагӣ ба сарбозон, дар нисбати нақлиёт канораҷӯӣ кунед, чун ки воситаҳои нақлиёти онҳо ҳадафҳои ҷангӣ мебошанд.

Бовар дошта бошед, ки тарзи беҳтарини халос хӯрдану наҷот ёфтано мебуд, шумо, агар ба таъҷил аз ин макон бадар рафтано лозим ояд ҳам.

Бовар дошта бошед, ки одамони гирду атрофатон аз нақшаи сафари шумо бохабаранд, даме ки ҷузъиёти сафарро ба онҳо гуфтаву муттасилан аз қайд гузашта меистед, то ки дар ноомади кор ҳампешагон ё дӯстонатон сари вақт бонги хатар зада тавонанд. Шояд ҳамроҳи дигар журналистон ва бо дигар воситаҳои нақлиёти ВАО рафтано бехавфтар бошад. Ба гапи мардуми таҷрибанок гӯш диҳед ва аз онҳо канораҷӯӣ кунед, ки ба ақидаи худатон корашон таваккалист.

Шинохти яроқ

Дар минтақаи амалиёти ҷарбӣ кӯшиш кунед рӯйдодҳоро аз нуқтаи назари сарбоз ба мулоҳиза гиред. Таҳлил кардани он, ки вазъи ҷорӣ то кадом дараҷа хатарнок аст, шояд бо донистани баъзе чизҳои оддӣ доир ба аслиҳаву ҷиҳатҳои техники муҳорибаи ҳозиразамон сабуктар гардад.

1. Яроқи вазнинкалибр

Пӯшоки махсус касро ҳимоят мекунад, аммо яроқи калибраш вазнин ҳамеша хатарнок аст. Бояд фарқ кард, ки оё оташи яроқи калибраш вазнин аз артиллерия аст ё аз миномет. Артиллерия – гулӯлаҳои артиллерии тӯпҳои саҳроӣ – траекторияи уфуқии на чандон баланд дорад, ки шумо метавонед дар паси теппае аз он панаҳ шавед. Минометҳо хатти кӯтоҳтари амал доранд, вале траекторияи баланди онҳо чунин маъно дорад, ки шумо наметавонед ба он тарзи дар боло зикршуда панаҳ шавед.

Саъй намоед ҳисоб карда бароред, ки оё оташи истиқболӣ мустақим аст – шуои дидашаванда дорад – ё ғайри мустақим аст, ки барои он механизми нишонгирӣ ба кор бурда мешавад. Агар оташ ғайри мустақим бошад, нишонгирии ҳадафҳои махсус сусттар ба ҷо оварда мешавад. Бидуни системаи мукамалгардондашудаи идора кардани нишонрасии аниқ фақат дар ягон 100 метр имкон дорад – ки ин чунин маъно дорад, ки каси аз нишони эҳтимолӣ дар масофаи 50 метр қарордошта, мумкин аст ҳамчунин ба мустақиман расидани тир дучор ояд.

*Ҳар гоҳ ҳамроҳи
воситаҳои нақлиёт
ҳаракат карда истода
бошед, кӯшиши кунед, ки
ба аввалин ё ба охири
онҳо савор нашавед*

Принсипи силсилаи тирҳои ба сӯятон ояндаи автоматро ҳисоб карда бароред. Тири нахустин мумкин аст дуртар афтад, чунки ҳадафи ин тирпаррониҳо масофаи дур аст. Агар тири дигар – наздиктар афтад, шумо бояд то ба нишон расидани тири сеюм худатонро ақиб гиред.

Таъсири тири мусалсали яроқи калибраш вазнин, дар мавзеъҳои мухталиф, хеле тағйир ёфта меистад. Таъсири тири ин яроқ дар заминҳои саҳти ҳамвор ба ҳадди ниҳоят баланд мерасад. Беҳтараш дар ҷойҳои ноҳамвор дар замин қарор дошт, чун ки таркиш чуқури ба вуҷуд меоварад, ки гулӯлапораҳои зиёде ба он бархӯрда, сӯи боло мераванд. Агар шумо ҳангоми навакак садо додани тир дар ҳамвори дуртар аз сарпаноҳ қарор дошта бошед, беҳтарин ҷо барои тирпарронии навбатӣ чуқурии гулӯлаи аввала аст. Ба тақозои савқи табиӣ шумо гурехтанӣ мешавед, лекин дар воқеъ, назар ба гурехтан, дар ҷои тиррасидаи аввала хобидан беҳтар аст.

Агар даруни иморатҳо бошед, дар ин маврид таги зинапояҳо ё зери ҷӯбҳои кундаланг қарор гирифтани беҳавфтар аст. Аз тирезаҳои шишабандишуда дуртар истед. Ба хотири раҳой ёфтани аз шишапораҳо беҳтараш тирезаҳоро зада шиканед.

Ҳар гоҳ ҳамроҳи воситаҳои нақлиёт ҳаракат карда истода бошед, кӯшиши кунед, ки ба аввалин ё ба охири онҳо савор нашавед. Тактикаи классикии артиллерия ё тайёраҳо – ин кӯшиши задани воситаи нақлиёти якум ё охири аст, то ки ба ин васила боқимондаҳоро ба дом кашанд.

Аз воситаҳои нақлиёт фууромада, агар тавонед, аз роҳ канор тозед, на ин ки савор истед, савор бошед, шумо барои снайперҳо ҳадафи табииед. Лекин аз минаҳои сари роҳ эҳтиёт бошед.

2. Яроқи калибраш сабук

Дар давраи Ҷанги дуҷони ҳаҳон қариб як миллион силсилаи тирҳои яроқи калибрашон сабук (туфангу пулеметҳо) ба ҳар як каси ҳалокшуда равона шуда буд.

Сарбозони таълимдида асосан беҳтар тир меандозанд, ҳол он ки сарбозони таълимнадида мумкин аст фарқ накарда тир андохтан гиранд. Артиши мамлакатҳои ғарбӣ ба ҳисоб гирифтаанд, ки сарбозони таълимдида асосан дар масофаи то 100 метрро аниқ мезананд. Дигар навъи артиш ё милитсия мумкин аст камтар аниқзан бошад.

Яроқи асосии калибраш сабук, ки дар бисёр муноқишаҳои саросари ҳаҳон истифода мешавад, автомати Калашников (АК-47 ва моделҳои андаке баъдтараш) мебошад, ин автомат барои он оммавӣ гардидааст, ки эътимодбахш ва истифодааш осон аст ва ҳадди амали таъби дил дорад. Лекин автомати Калашников «яроқи ҷанг аст ҳангоми бевосита рӯ ба рӯ задан» ва дар масофаҳои дуртар аниқрас нест. Бояд донист, ки агар тир ҳатто аз масофаи 1,000 метр ба нишон расад ҳам, мумкин аст зиёни ҷиддӣ расонад.

Автомати Калашников аз тарафи рост забонаки эҳтиётӣ дорад ва азбаски бештари мардум – ростдастанд, шумо метавонед бинед, ки забонак дар кадом вазъият қарор дорад. Дар мавқеи боло истодани забонак чунин маъно дорад, ки автомат дар вазъияти эҳтиёт аст ва тир намепазонад. Вазъияти якуми поёни – силсилаи пурраи тирандозист, вазъияти поёни ниҳой – барои якта-якта тир андохтан. Дар нисбати эҳтиёткорӣ ба иштибоҳ роҳ надихед.

3. Таркандаҳо

Минаҳое, ки ҳар кадоме аз тарафҳо гузоштаанд, қариб ҳамеша хатар доранд, махсусан барои он, ки бисёр вақт дар минтақаҳои муноқиша нишонгузориашу нашоудаанд онҳо. Аммо ҳамеша мебошад ҳуст аломатҳоро ва ақли солимро ба кор бурд, ба ин андеша, ки эҳтимолан дар қучо будани онҳо мумкин аст. Маъмулан, дар роҳи баста дидани «доғҳо» осон аст. Дар дигар қойҳо, махсусан дар заминҳо, пайхас қардани онҳо душвортар аст. Мутлақо, намебошад ба ҳеҷ чиз қордор шуд, ё дар чунин минтақа қизоро аз замин бардошт.

Қитъаҳои минагузоришуда қариб ки ҳамеша бо мавқеъҳои муноқишаӣ ё партофт ҳампаҳлӯ қарор мегиранд. Заминҳои бешудгормондае, ки дар қарибии қитъаҳои шудгоришуда қарор доранд, мумкин аст мавҷуд будани минаҳоро нишон диҳанд, вале домгоҳҳо барои аз байн бурдани ҳайати шахсӣ метавонанд инчунин дар қитъаҳои шудгоришуда низ мавҷуд бошанд.

Ду навъи таркандаҳо мавҷуданд: зидди аскарони пиёдагард ва зидди танкҳо. Таркандаҳои зиддитанкӣ ҳамеша андозаи қалонтаре доранд ва фақат барои тарқидан бо таъсири расиши қувваи бештаре тарҳрезӣ қардиданд. Ин минаҳо ағлаб бо минаҳои хурди зидди аскарони пиёдагард, ки бо ҳар гуна таъсире ба тарқиш меоянд, ҳимоят шудаанд.

Дар ёд дошта бошед, ки аксари минаҳо тарзе ихтироъ нагардидаанд, ки бо мурури вақт хароб шаванд, бинобар ин, аксарияти онҳо дар тӯли бисёр солҳо, баъд аз он ки муноқиша аз байн меравад, «зинда» мемонанд.

Ёрии аввал

Барои ин мавзӯ маълумотномаи махсус зарур аст, вале ба муҳим будани ёрии аввал аз будаш зиёд баҳо додан душвор аст, чун ки расондани ёрии аввал эҳтимоли зинда мондани касро дар ҳодисоти ҷиддӣ ё пеш омадани фалокат ба маротиб бештар мегардонад.

Дар вақти ҷанг хеле бештар одамон аз беморӣ ё ҷароҳат ба ҳалокат расида буданд, назар ба он ки дар муҳорибаҳои воқеӣ. Баъд аз фалокати ҷиддӣ ё ҷароҳат бардоштан дар панҷ дақиқаи аввал бояд муқаррар намуд – зинда аст ягон кас, ё ҳама мурда. Таълими дурӯза доир ба расондани ёрии аввал метавонад онро биомӯзонад, ки дар мавриди зиёд рафтани хун, ҷароҳат бардоштан, шикастани узвҳо, сӯхтан ва дигар ҳодисаҳо чӣ мебояд кард. Ин чунин маъно дорад, ки шумо метавонед ба худатон ва ба дигарон ёрӣ расонед.

*Баъд аз фалокати
ҷиддӣ ё ҷароҳат
бардоштан дар панҷ
дақиқаи аввал бояд
муқаррар намуд –
зинда аст ягон кас,
ё ҳама мурда*

*Дар соҳаи
журналистика
кор кардан ба
суиистеъмоли
моддаҳои мухталиф
мубтало гардидан
эҳтимоли қавӣ дорад*

Суиистеъмоли машруботи хамровар ва маводи мухаддир

Дар маълумотномаи доир ба журналистика бамаврид аст агар аз суиистеъмоли машруботи хамровар ва ё маводи мухаддир пешакӣ хабар дода шавад, хусусан дар минтақаҳои муноқиша. Журналистон бисёр вақт сигор мекашанд ва хусусан дар Ғарб, машруботи спирти менӯшанд. Ва хеле зиёд менӯшанд, вале баъзеи дигарашон, ҳатто анвои нашъаро истеъмом мекунанд.

Ҳар як кор бо қидду қаҳди касбӣ алоқаманд аст ва он, ки одамон чӣ гуна ин корро ўҳда мекунанд, ба худашон вобаста аст. Аммо барои журналистон суиистеъмоли нӯшоқиҳои хамровар ё ягон чизи дигар, мумкин аст, ба дастмӯзд ва ҳатто ба ҷонашон хатар оварад.

Мухбирони касбии ҳарбӣ – «тоифа»-и нодиреанд дар саросари қаҳон, ки онҳо аз як минтақаи муноқишавӣ ба дигараш мераванд, бо хатари билониҳоя рӯ ба рӯ мезананд, қариб ки ҳамарӯза ҷароҳатҳои ҷонкоҳу маргро ба чашми сар мекунанд. Баъзеҳояшон бо машруботу мухаддирот мушкилоти мушаххасе доранд.

Дар минтақаҳои амалиёти ҳарбӣ одамон аз рӯзи саҳт ва осон дастб гардидан ба ҳар он чи меҳаҷед, стрессу беҳаёиро аз сар мегузаронанд. Дар чунин ҳолатҳо махсусан боқӣ доштани қуввати тани сиҳат ва ақли солим муҳим аст. Дуртар аз ҷабҳа ёддоштҳои пурдаҳшат мумкин аст ба ёд оянд, ки ҳаминҳо бисёриҳоро ба наҷот ёфтанд вомедоранд. Аммо ҷустани наҷот дар қаъри шишаи машрубот – на беҳтарин тадбир аст.

Сухан рондан аз зарурати он, ки журналистро мебояд қоидаҳову русуми ҷомиаеро ёд гираду пос дорад, ҷомиае, ки журналист дар он дар миёни аҳлаш қарор дорад, ҳоҷат на-доштагист, яъне вай бояд фактеро ба инобат гирад, ки дар олам мавзеъҳое ҳастанд ва дар он мавзеъҳо дин ва фарҳанг истеъмоли машруботи хамроварро мамнӯъ медоранд.

Қиёмҳо ва тазохурот

Дар ёд дошта бошед, ки ҳар як гузориш хатаре дорад. Бисёр касон бадгумонанд, онҳо баъзан нисбат ба мухбирон ва гуруҳҳои хабаргузор адоват доранд – ин кор барои он аст, ки ишон чизҳои пинҳон кардани доранд, ё барои он, ки созмонҳои хидматшонро баҷоорандаи журналистон маъқул нестанд ба онҳо. Ҳамин тариқ, пеш аз шарҳ додани ҳар як рӯйдод ҳамеша бояд аз хатар биандешид.

Махсусан ин ба мавридҳое дахл дорад, ки қиёмҳову тазохурот дар матбуот шарҳ дода мешаванд. Издиҳом ҳамеша ғайри қобили пешгӯӣ карда шудан аст ва дар айни замон ҳамвора бо ин, ки онҳо баъзан хоҳони ошкорбаёнӣ-анд, дар як он ба хашм меоянду дастаҳои хабаргузорро зери хатар қарор медиҳанд. Органҳои амният бошанд, аглаб намеҳоянд ба он чи мекунанд, шоҳиде дошта бошанд, ё ки ҳамту тазохургаронро аз журналистон фарқ карда наметавонанд. Муҳиммаш, ки журналистон дурбинона биандешанд, дар кучо қарор доштанишон беҳтар аст.

*Роҳи наҷотро
пешакӣ тарзе ба
нақша гиред, ки зуд
бо гузориштон аз
миёни воқиа берун
рафта тавонед*

Ҳамеша кӯшиш ба он кардан беҳтар аст, ки кас болотар аз издиҳом ҷой гирад, агар ин кор имкон дошта бошад. Ҳаргиз набояд дар миёни тазоҳургарону органҳои амниятӣ қарор гирифт. Ин мисли он аст, ки ҳангоми ҷанг дар замини «бесоҳиб» қарор дошта бошед, ки бо амри тасодуф ҳадафи тири ҳар кадоме аз ҷонибҳо қарор бигиред.

Агар эҳтимоли истифода бурдани гази ашқовар мавҷуд бошад, ба ин омода бошед.

Роҳи наҷотро пешакӣ тарзе ба нақша гиред, ки зуд бо гузориштон аз миёни воқиа берун рафта тавонед. Фикри онро биандешед, ки оё дар нисбати таҷҳизотатон чораҳои эҳтёткорӣ бояд биандешид ё не, баъзан онро панаҳ кардан беҳтар аст. Агар эҳтимоли интиҳоб миёни таҷҳизоту ҷонатон зарур ояд, аз таҷҳизот даст бикашед!

Васоити нақлиётро аз ҷои ҳодиса дуртар бимонед, то ки зарар наёбад ва бо мадади онҳо зуд бадар рафта тавонед. Бисёр вақт истифода кардан аз нақлиёти ба назар ноаён хеле беҳтар аст. Чунонки дар минтақаҳои муноқиша эҳтиёт мекунад, ин ҷо низ бояд ғами онро хӯрд, ки кас чун ҳадаф ба назар нарасад.

Сирри арзёбӣ кардани кулли хатарот – кулли хатароти эҳтимолиро пешакӣ фикр кардан ва кор бастанӣ ақли солим аст. Бояд донист, ки ҳампешагонатон дар куҷо қарор доранд ва ҳамчунин омодаи ёри додан ба онҳо бошед.

Қоидаи беҳтарин ин аст: дилпур набошӣ – бирав.

МАШҚҶО

Барои омода кардани гузоришҳо мамлакат интиҳоб кунед ва ҳамроҳи ҳампешагонатон намоишномаҳои (сенарияҳои) ҳодисоти эҳтимолиро муҳокима намоед, ҳар гоҳ ба шумо андешидани чораҳои эҳтиётӣ пеш ояд. Саъй кунед ба суолҳои зер ҷавоб диҳед:

- Чӣ гуна либосеро пӯшидан зарур аст? Оё барои шумо противогаз ё дигар таҷҳизоти амниятӣ лозим аст ё не?
- Шумо таҷҳизотатонро чӣ гуна ҳимоят мекардед?
- Барои савор шудан аз кадом навъи нақлиёт истифода мебардед?
- Дар бораи васоити нақлиёт чӣ чизро донистанатон зарур аст ва чӣ гуна онро тафтиш мекардед?
- Дар кучо нияти таваққуф кардан доред ва то кадом дараҷа ин бехатар аст?
- Оё шумо медонед, ки дар вазъияти фавқулода чӣ гуна бояд фирор кард?
- Оё шумо аз дарсҳои омӯзиши ёрии аввал расонидан гузаштаед ва оё сандуқчаи доручот доред? Ин сандуқча чӣ чизҳоро бояд дар бар гирад?

МАВОДИ ИЛОВАГӢ БАРОИ МУТОЛИА ВА МАВОДИ ЁРИРАСОН

Кумита доир ба ҳимояи журналистон: **www.cpj.org**

«Ба иҷрои вазифа – Дастуруламал доир ба баргузор кардани гузоришҳо дар ҳолатҳои хатарнок):

Cpj.org/Briefings/2003/safety/journo_safe_guide.pdf

Институти байналхалқии матбуоти чопӣ: **www.freemedia.at/Index1.html**

Журналистони бе сарҳад: **www.rsf.org**

Институти байналхалқии Нию Сэйфти:

www.newssafety.com/insihome/index01.html

«Дарт» Маркази журналистика ва садамот:

www.dartcenter.org/index.html

ва Дарт Юроп: **www.dartcenter.org/europe**

Роури Пек Траст: **rorypecktrust.org**

Фонди хогири Курт Шорк: **www.ksmfund.org**

Баъзе созмонҳо омӯзиши чораҳои бехатариро пешниҳод мекунанд:

- АКЕ – www.akegroup.com
- Сентурион – www.akegroup.com
- Пилигримс – www.piligrimgroup.co.uk/index.html

Мақолаҳои мухталифи мухбирони ҳарбӣ хатарҳои фишораварӣ ба таҳияи гузоришҳо аз хатти ҷабҳа:

Клуб «Батс-батс»: *Аксҳои ҷанги ниҳонӣ*, муаллифон Грег Маринович ва Жуау Силва (Китобҳои асосӣ)

Ҷанги ман гузаит, ман ин қадар пазмонашам, муаллиф Энтони Лойл (Пингвин)

Чарли Ҷонсон дар оташ, муаллиф Майкл Игнатйефф (Гроув Пресс) роман дар бораи мухбири ҳарбӣ дар Косово.

Барои IWPR ЧӢ ГУНА БОЯД НАВИШТ?

*Институти тафсири
чангу сулҳ ба нияти
дастгирӣ кардани
журналистони маҳаллӣ
дар минтақаҳои
бӯҳрону муноқиша
таъсис ёфта буд*

ИНСТИТУТИ ТАФСИРИ ЧАНГУ СУЛҲ ба нияти таъмин гардондани платформа ба журналистони масъул дар минтақаҳои бӯҳрон таъсис ёфта буд, ки ин минтақаҳо аглаб бастаанд аз муҳокимаҳои маҳалливу байналхалқии доир ба масъалаҳои муноқишаву бӯҳрон дар кишварҳои онҳо.

Мақсади ин кор иборат аст аз:

- Таҳкими демократия ва ҷомиаи шахрвандӣ;
- Барпо доштани боварӣ миёни ҷомиаҳо;
- Иттилоъ додан аз ҷавобу тақризҳои байналхалқӣ.

Соҳаҳои асосии барномаҳои мо иборатанд аз:

- Тасвир кардани рӯйдодҳо ва тадқиқот;
- Омӯзиш;
- Барпо доштани имконоти зиёд.

Фурӯши замимаи рӯзнамаҳо ё мақолаҳо ба чанд нашрия барои дар айни як вақт ба чоп расонда шудан (синдикатсия), баромад кардан дар ВАО, конфиронсҳо, семинарҳо ва дигар рӯйдодҳои ҷамъиятӣ маводи Институти тафсири чангу сулҳро васеъ паҳн мекунад ва дар муколимаҳову мубоҳиссаҳо саҳм мегузорад.

Институти тафсири чангу сулҳ рафтори амалӣ пеш мегирад. Мо чунин меҳисобем, ки беҳтарин тарзи ёд гирифтани журналистика – ин машғул гардидан аст ба журналистика. Иштирок кардан дар семинарҳои доир ба маҳорату малакаҳои бунёдӣ ё тарҳрезӣ кардани самтҳои худатон ба василаи дастуруламалҳои доир ба журналистика, аз қабилӣ ҳамин дастуруламали мо – ин фақат ибтидои кор аст. Омӯзиши воқеӣ ҳамон вақт сар мешавад, ки шумо дафтарчаи сабти журналистиро пеш мегиред ё ки ба таҳияи гузориш мепардозед.

Бисёр кормандони штатии IWPR – журналистон ва худи мо кулли маълумотро аз таҷрибаи худамон бармеоварем. Мо пешаро аз муҳаррири хубе (вале гоҳо сахтгире) ё аз ҳампешаи дигаре омӯхтаем, ки ёрӣ доданро рад намекунад ва ҳампаҳлӯ бо мо кор мекунад, бинобабар ин мо маҳорату малакаамонро мукамал гардондаем.

Озмоишоту иштибоҳоти муттасил, шарҳу тафсири ҷузъ ба ҷузъ, пешниҳодҳои амалӣ, ҳатто ҳасад бурдан ба ҳамкоре, ки доир ба айни ҳамон рӯйдод беҳтар гузориш омода кардааст – ин мумкин аст кайфро паронаду як дунё вақти зиёде гирад, лекин ин беҳтарин тарзи аз бар кардани сабақ аст. Ана ҳамин чиз муҳити маърифатиест, ки Институти тафсири ҷангу сулҳ саъй дорад ба шумо таъмин гардонад.

*Принсипҳои
журналистика, ки ба
фактҳо асос ёфтаанд,
ба ВАО имкон медиҳанд
дар минтақаҳои аз
бӯҳрон беруномада
демократияро
дастгирӣ бикунанд*

Кор бо ВАО-и байналхалқӣ

Барои журналистони маҳаллӣ таҷрибаи кор бо Институти тафсири ҷангу сулҳ мумкин аст аз кори онҳо дар ВАО-и худашон хеле фарқ дошта бошад. Мушоҳидаи босамар, таҳия кардани гузоришҳо аз ҷои воқиа, гузоришҳои батакорор, тафтиши фактҳо ва таҳриргарии ҷузъ ба ҷузъи густурда, ки ба назари бисёриҳо хастагиовар метобанд – инҳо масъалаҳои мебошанд, ки баъзан аз тарафи журналистони иштирокдор ба миён гузошта мешаванд. Аммо система дар Институти тафсири ҷангу сулҳу дар воқеъ усули стандартиву малақаҳои ВАО-и байналхалқӣ зиёде ва хусусан усули ВАО-и инигилисиву амрикоиро ба кор мебарад.

Институти тафсири ҷангу сулҳ изҳор наметорад, ки ин системаи таҳриргарӣ ва сабки асосии байналхалқӣ журналистика барои дигар кишварҳо ҳатмии асосӣ мебошад. Чунонки дар ибтидо гуфтем, дар қисматҳои мухталифи олам шаклҳои малакоти гуногун ба кор бурда мешаванд.

Лекин принсипҳои бунёдии ба фактҳо асосёфтаи қобили эътимоди таҳия кардани гузоришҳо – ин кори аз рӯи принсипҳои аз ҷониби умум қабулшудаест, ки дар аввали ҳамин маълумотнома баён гардид – манфиате меоварад, ки метавонад ба ВАО имкон диҳад нақши муҳимме ба ҷо оварад, нақше доир ба дастгирӣ кардани демократия ва барпо доштани ҳусни боварӣ дар минтақаҳои аз муноқишаву бӯҳрон беруномада (ё зерӣ таҳдид қарордошта).

Сабки байналхалқӣ таҳияи гузоришҳоро таҳриргарӣ – ин тарзи кори афзалиятноки дастёб шудан ба ин мақсадҳост.

Таҷрибаи кор аз рӯи ин таомул барои ҳар як журналист аз сабақҳои бебаҳо иборатанд, аммо ходимони ВАО метавонанд ин қоидаҳоро ба шароити муҳити худашон дамсоз гардонанд.

Таҳияи гузоришҳо /ҷараёни омӯзиш

Институти тафсири ҷангу сулҳ раванди ба миён оварда шудани мақолаҳоро ба ҷузъҳои асосӣ тақсим мекунад ва кӯшиш менамояд журналистони маҳаллиро дар ҷараёни кулли роҳ дар ҳар қадам дастгирӣ бикунад.

Қадами аввал аз он иборат аст, ки проблемаҳои маҳаллиро барои дар матбуот шарҳ додан муайян бикунад. Яъне, ки дарк кардани арзиши потенциалии хабари воқиа (нигаред ба боби 8), арзёбӣ намудани хонанда/таваҷҷӯҳи муҳаррир ва муқаррар кардани он чи ки оё мавҷуд буд ё не ва пеш аз ин чӣ гуна рӯйдодҳо дар дигар ВАО шарҳ ёфта буданд. Ин раванд бо эҷоди «хулосаи мухтасар», қайди мухтасари тартибдодаи журналисту аз ҷониби муҳаррири сари кор маъқул гардидае, ки ин муҳаррир шакли асосии мақола, бардошт ва баъзе ҷузъҳои асосӣ ва манбаъҳои иттилоъро, ки дохил карданашон зарур аст бояд ба охир расад, инчунин мӯҳлати ниҳойи ба чоп супурдан ва ҳаҷми пешакӣ гуфтугусударо муқаррар кунад.

Қадами дуюм – банақшагирии иттилоот. Яъне, ки манбаъҳо ва маводи асосӣ ва ба нақша гирифтани стратегияи даст-ёб шудан ба иттилоотро дар доираи мӯҳлати ниҳой муайян кунад (нигаред ба боби 4). Ин раванд таъмини мувозинат, шарҳҳои одилона ва мутмаин будан аз рӯи ду манбаъро бояд дар бар гирад.

*Машварат кардану
тафтиш намудан –
раванди меҳнатталаби
сатр ба сатр, калима
ба калима таҳрир
кардан аст*

Қадами сеюм – эҳтимол, аз ҳама муҳим бошад: тасвир кардани рӯйдодҳо, ҳар қадар шумо ба сабақҳои аз ин китоб бардошта пайравӣ кунед, ҳамоно қадар раванд ҳамвор хоҳад буд. Аммо омодаи он бошед, ки муҳаррирони Институти тафсири ҷангу сулҳ чун дигар муҳаррирони ВАО-и байналхалқӣ мумкин аст шуморо бо вазифаи ба поён расондани кори маводи ба даст овардаатон тафтиши фактҳо ё пеш гирифтани ҷустуҷӯи минбаъда баҳри иттилои аниқтар пас гашта фирисланд. Ин раванди меҳнатталаб аст ва он шояд бефоида ва нақшахоро барбоддиҳанда намояд, вале муҳаррирон, аз афташ, маводи мақоларо намефаҳманд. Вале вазифаи онҳо аз ин иборат аст, ки пайдоиши маводи шумо ва мувозинаи онро мустақкам кунанд, қулли суолҳои бамиёнондаро ба хонанда фаҳмонанд ва бо ҳамин ба кори шумо умқи бештаре бахшанд.

Машварат кардану тафтиш намудан – раванди меҳнатталаби таҳриргарист, таҳрири сатр ба сатр, калима ба калима. Ин мумкин аст саъйу талоши муайяне ва муоширати наздиктареро тақозо кунад. Дар Институти тафсири ҷангу сулҳ ин раванд маъмулан ду марҳиларо дар бар мегирад – таҳрири аввал ба фармуди муҳаррир ба ҷо оварда мешавад (ағлаб аз ҷониби менечери барнома ё мураббии мавҷуд дар кишвар, ки баъзан бо шумо ба забони маҳаллӣ кор мекунад), ки дар сари мувофиқати фактҳо ва сохтори асосӣ кор мекунад; баъди тарҷума карда шудан, таҳрири минбаъда ба ҷо оварда мешавад – маъмулан ба забони англисӣ аз ҷониби муҳаррири роҳбарикунанда ё муҳаррирони дастёр дар нисбати сабк ва сарехияти умумӣ. (Ҳамин муҳаррирони дастёр инчунин дар бораи аломатҳои тўҳмат ё дигар проблемаҳои ҷиддӣ дар матн ба директори иҷроия ва эҳтимол, ба адвокатҳо ҳам хабар диҳанд). Ин марҳила таҳрири ниҳой ном дорад.

Такрор мекунем, ҳар қадар шумо бодикқаттар ба нишон-додҳои ҳамин дастурамал риоят кунед, мақолаатон ҳамон қадар камтар таҳрир меҳӯрад. Ба қайди мухтасари муқаддимоти ва хусусан ба ҳаҷм диққати вежа диҳед – агар аз шумо хоҳиш шуда бошад, ки дар ҳаҷми 800 калима нависед, вале шумо 2,000 калима навишта бошед, гузоришатон ихтисор меёбад ё пурра бекор карда мешавад. Чунонки болотар гуфта шуд, ин мумкин аст ноумедатон бикунад, вале ботаҳаммул бошед: кори муҳаррир ба саҳеҳ ва фаҳмо шудани матн замонат додан аст, маводи шуморо беҳтар мегардонад ва шумораи хонанда ё шунавандаатонро зиёд мекунад.

Аммо кулли саъю кӯшишатон, ки ба навиштани мақола харҷ шудааст, ҷуброн карда мешавад, ҳар гоҳ мақола чоп шуда барояд: ин ҳамон чиз аст, ки кулли журналистон ба он саъй мекунанд. Ғайр аз ин, баъди дар сайти IWPR баромадани мақола ва дар тавзеҳи электронӣ пайдо шудани он, муҳаррир андак подоши пулиро барои коратон ба мувофиқа мерасонад.

(Хоҳиш мекунем ба маълумот гиред, ки пардохти ҳаққузаҳмаи шумо бояд дар зарфи як моҳ дастрас шавад: дар мавриди ба миён омадани кадом як масъалае шумо бояд бо ҳампешагони маҳаллиатон дар Институти тафсири ҷангу сулҳ гуфтугӯ кунед). Ба ёрии наشري электронӣ маводи бачопрасида, аз ҷумлаи дипломатҳо, журналистон, академикҳо ва таҳлилгарони доир ба масъалаи шумо коркунанда, хонандаи сершумори байналхалқӣ пайдо мекунад. Ин меҳварест, ки ба василааш Институти тафсири ҷангу сулҳ барои пешниҳод кардани платформаи зарурӣ кор мекунад, коре ки журналистони маҳаллӣ ба мубоҳисаҳои байналхалқӣ дар нисбати кишвари худашон таъсир расондан тавонанд.

Журналистика, лекин хусусияти минтақавӣ ҳам дорад ва мақсади асосии Институти ба тафсири ҷангу сулҳ кӯшиши тақвият бахшидан ба минтақавияти ВАО мебошад. Институти тафсири ҷангу сулҳ бо ВАО-и маҳалливу минтақавӣ тарзе робитаи мутақобила барқарор мекунад, ки гузориши шумо дар ватани худатон низ мунташир шавад, дар он ҷое, ки аҳамияти бештаре дорад вай. Бинобар ин, маводи шумо барои чоп дар матбуоти маҳаллӣ дар таҳрири ба забони маҳаллӣ низ тартиб дода хоҳад шуд. (Институти тафсири ҷангу сулҳ ҳамчунин интихобан пахшҳои радиоиву телевизионии маҳаллиро тарҳрезӣ мекунад, инчунин веб-сайтҳои Институти тафсири ҷангу сулҳро ба забони маҳаллӣ ё «интишороти моҳворагӣ» дар баъзе минтақаҳо тарҳрезӣ мекунад). Ё тарҷумаи такрории нашри ниҳой ба забони англисӣ ва ё «маҳлут шудан»-и кадом як тағйироти вопасин дар таҳрири англисӣ аз таҳрири мақолаи шумо ба забони маҳаллӣ мураккабие ба миён оварданаш мумкин аст.

Институти тафсири ҷангу сулҳ, инчунин синдикатсияи байналхалқиро баланд мекунад. Ин имконият ба журналистони маҳаллии иштироқдор барои дар рӯзномаҳои бузурги милливу минтақавӣ, хусусан дар Амрикои Шимолийу Аврупо, чоп кардани гузоришҳояшон шанс медиҳад, ки боз ҳам барои журналистони маҳаллӣ платформа барпо мекунад). Ба хотири канораҷӯӣ кардан аз суитафоҳум муҳим аст қайд кард, ки барои синдикатӣ кардан Институти тафсири ҷангу сулҳ хеле банудрат музд мегирад, вале ҳар гоҳ музде гирад, Институти тафсири ҷангу сулҳ ҳаққи пардохти хароҷоти синдикатуниро нигоҳ дошта, нисфи маблағро ба муаллифи ибтидоӣ мефиристад.

Ҷомиаи шаҳрвандии қудратманд ба мубоҳисаҳои зинда манфиатдор аст ва Институти тафсири ҷангу сулҳ дар сари он кор мекунад, ки гузориши шуморо ба ин муҳокима ва муқолимаи доир ба проблемаҳои мифтоҳии сулҳ, демократия ва рушд дар сатҳи маҳаллӣ равон кунад. Ин метавонад конфигуронси минтақавӣ, ҷалб кардани ВАО ё семинар дар намояндагиҳои Институти тафсири ҷангу сулҳ бо ҳукуматдорони маҳаллӣ, намояндагиҳои созмонҳои ғайридавлатӣ ва бешак, журналистону муҳарриронро дар бар гирад.

Ҷомиаи шаҳрвандии қудратманд ба мубоҳисаҳои зинда манфиатдор аст ва гузориши шумо ҳамин муқолимаи ҷамъиятиро таъмин мекунад

Арзёбӣ кардани кори шумо сабақҳои гузаштаре мустақкам мекунад, ба ҳар гуна иштибоҳот ё суитафоҳумҳо равшанӣ меандозад (ҳар сари чанд гоҳ ва аз ҷониб Институти доир ба тафсири ҷангу сулҳ) ва натиҷаҳои интишоротро равшан мекунад. Ин арзёбӣ мумкин аст дар шакли қайдҳои муҳаррир ё сӯҳбат бо мураббии шумо ва ё муҳаррири таъйингардидаатон сурат гирад. Гузоришоти Институти тафсири ҷангу сулҳ барои омӯзиши дурдаст ба василаи Академияи Институти тафсири ҷангу сулҳ ба журналистони иштирокдор имкон медиҳанд дар режими он-лайн таҳрирҳои редакциониро аз назар гузаронанд, робита пеш гиранд ва роҳи инкишофи умумиро муайян кунанд. (Арзёбӣ бояд дутарафа сурат гирад ва агар шумо доир ба кори Институти тафсири ҷангу сулҳ ягон чиз гуфтани бошед, марҳамат бигӯед онро).

*Мифтоҳи кор бо
Институти тафсири
чангу сулҳ аз риоят
карда шудани
дастурамали
роҳбарияти он барои
навишти мутаносибу
муҷазе иборат аст, ки
ба фактҳову манбаъҳои
мӯътамад асос ёфтааст*

Маслиҳатҳо барои кор бо Институти тафсири чангу сулҳ

Чунонки гуфта шуд, кори таҳриргарӣ – раванди ниҳоят мураккаб аст. Ин кор баъзан мумкин аст зуду сахл анҷом ёбад, баъзан – мураккабу пуразоб. Ҳар қадаре, ки ин корро зуд-зуд ба ҷо оварда истед, ба мақсад ноил шудан ҳамон қадар осон мегардад.

Мифтоҳи кор бо Институти тафсири чангу сулҳ аз риоят карда шудани дастурамали роҳбарияти он иборат аст барои навишти мутаносибу муҷазе, ки ба фактҳову манбаъҳои мӯътамад асос ёфтааст. Агар маводи шумо ба қайди ёддошти мувофиқ бошад, мазмуни возеҳи мухтасарро дар бар гирад ва дар он асосҳои доир намудани гузоришҳову дигар принципҳои журналистика риоя шуда бошад, дар коратон набояд мушкилоти зиёд пайдо шавад.

Бояд дар ёд дошт, ки шумо барои хонандаву шунавандаи сершумори берун аз шаҳратон, кишваратон ё минтақа менависед. Фактҳои асосиро аниқ баён кунед, шахсиятҳоро муқаррар намоед, шахсҳо ва ҷонибҳоро дар нахустин истинод муқаррар намоед, тарзе нависед, ки диққати хонандаро ба худ кашад, на ин ки барояш ваъзу насихат бихонед. Адолатпешаву эҳтиромкор бошед, лаҳни эътидолии мутаносибро риоя кунед. Муҳаррирон матнҳоро фаҳмотару ҳамоҳанг кардани шуда, вақти зиёде сарф мекунанд, вале маводи шумо хеле беҳтар мебуд, агар шумо мустақилона ба ҷо овардани ин корро ёд гиред.

Боист дар ёд дошт, ки муҳаррирон на фақат дар сари маводи шумо кор мекунанд. Онҳо кори худро ҳар қадаре, ки метавонанд, тезтар ба ҷо меоваранд. Бинобар ин, ҳар қадар матни шумо беҳтару равшантар бошад, муҳарриронро ҳамон қадар камтар кор ба ҷо овардан лозим меояд.

Дар ниҳояти кор, на ҳар як мавод бомуваффақият аст. Журналисти ботаҷриба мефаҳмад, ки сари чанд гоҳ мавод «сақат бароварда мешавад» (ба кор бурда намешавад). Албатта, ин ноговор аст, вале ин як ҷузъи пеша аст. Баъзан ин кор дар натиҷаи он ба амал меояд, ки бо мавод чандон хуб кор бурда нашудааст. Вале ағлаб барои он ба амал меояд, ки маводи нав ворид мешавад, ё аз сабаби он, ки рӯйдодҳои нав ба миён меоянд ва мавод кӯҳна мешавад.

Агар мақола истифода нагардад, шумо метавонед аз муҳаррири таъйиншуда бипурсед, ки оё шумо «барои аз эътибор соқит шудан» музд мегиред, ё не. Ин пардохти ҷузъиест, ки асосан дар мавриде пеш гирифта мешавад, агар мавод дар асари тасмими таҳририя ё ахборӣ ба ҷоп нарасад, на ба сабаби паст будани сифати он мавод ё дер расиданаш аз ҷоп мондааст.

Вале аз ҷониби дигар, – сабақ гиреду дигар фаромӯш кунед. Шумо ба журналистика машғулед, на ба шеърнависӣ; фардо рӯзи дигар фаро мерасаду мақолаи дигар.

*Манбаъҳои
Институти тафсири
чангу сулҳ барои дар
хатти ҷабҳа ва дар
минтақаҳои бӯҳрон бо
журналистони
маҳаллӣ ҳамкорӣ
кардан мавҷуданд*

Манбаъҳо

Омӯзандагони барномаҳои Институти тафсири чангу сулҳ машғулиятҳои амалию семинарҳо, тарзи ҷамъонибаи омӯзишро дар ҷои кор ба василаи барномаҳои муттаҳида доир ба таҳияи гузоришҳо ва модулҳои омӯзиши ҷомеъу комил дар режими он-лайн, маводи ҷопӣ, масалан, ин китоб, инчунин системаи омӯзиши дурдасти он-лайни Академияи Институти чангу сулҳ фаро мегиранд (нигаред ба www.iwpr.net).

Веб-сайт ба доираи васеи маълумоти дигар мутахассисон ва омӯзандагони веб-сайтҳо, ки ҷама чизро – аз малакаҳои асосӣ гирифта, то тасвири рӯйдодҳои муҳити атроф ва ҷинойтҳои ҳарбӣ фаро мегиранд, истинод мекунад. Ин феҳристи густурдаи кутуби мутахассисон ва омӯзандагони асосии маълумотномаҳост ва бисёре аз инҳо дар режими он-лайн номбар шудаанд.

Семинарҳо доир ба омӯзиши асосию тахассусёфта аз ҷониби мураббӣҳои маҳалливу байналхалқӣ дар мувофиқат бо ниёзҳо баргузор карда мешаванд. Мо ба робитаи ҷониби муқобил ва андешаҳои иштирокдорону шарикони маҳаллии худамон дуруд мегӯем. Мо инчунин нашрҳои нави ин дастурулаамалро омода хоҳем кард ва шиносоии иштирокдоронро бо барномаҳоямон бесаброна интизор хоҳем шуд, то ки онро манфиатовар бигардонем.

Лоиҳаҳои Институти тафсири чангу сулҳ оид ба ташаккул додани имкониятҳо барои тақвият бахшидани ВАО-и маҳаллӣ ва созмонҳои расонаҳои хабарӣ аз қабилӣ созмонҳои омӯзанда, гурӯҳи озодии сухан, рӯзномаи маҳаллӣ ё агентии навигарихо – хидмат мекунанд. Барои ба даст овардани иттилооти андак пурратар доир ба барномаҳои Институти тафсири чангу сулҳ, инчунин барои он, ки бифаҳмид, шумо дар минтақаҳои худатон бо мо чӣ гуна кор мекунед, ҷамчунин зарур аст ба веб-сайти Институти тафсири чангу сулҳ муроҷиат кард.

Барои қайдҳо

Гузоришот ба хотири дигаргуниҳо:

Дастури амал барои журналистони

маҳаллӣ дар минтақаҳои бӯҳронӣ

Журналистон бештар аз ҳар ҷои дигар дар минтақаҳои бӯҳронӣ дар зери хатар мемонанд. Ҳоли ҳозир, даме ки ин қадар кишварҳои зиёд бо роҳи инкишофи демократӣ пеш рафта истодаанд, нақши журналистони маҳаллӣ ҳамчунин аҳамияти вежае пайдо мекунад.

Ин китоб дастури амале мебошад, ки ба журналистони маҳаллӣ дар саъю кӯшиши ҳиссагузори карданашон ба дигаргуниҳои мусбат ёрӣ мерасонад, дигаргуниҳое, ки давраи бӯҳрон аз саргузаронида истодаанд.

Ин дастури амал ба таҷрибаи бои омӯзишу кори амалии журналистони Институти тафсири ҷангу сулҳ (IWPR) – созмони ғайридавлатии ёрирасон ба ВАО-и маҳаллии минтақаҳои муноқиша дар саросари ҷаҳон асос ёфтааст.

Фаъолияти IWPR омода кардани гузоришот, омӯзишу дастгирии созмонҳои расонаҳои хабарии маҳаллиро дар бар мегирад. Дар маводи чопии электронии IWPR муаллифони маҳаллӣ воқиаҳои дар пешгоҳи Аврупои Ғарбӣ, Шарқи Наздик ва Африка руҳдиҳандаро муфассал шарҳ медиҳанд. Гирифтани иттилооти густурдатар ва обуна шудан ба онлайнӣ қобили ирсол дар сайти www.iwpr.net имконпазир аст.

IWPR-Европа, 48 Gray's Inn Road, London WC1X 8LT

IWPR (США), 1616 H Street, Washington, DC 20006

IWPR-Африка, P.O.Box 3317, Johannesburg 2121

2004 © Институти тафсиру ҷангу сулҳ